

Alkuperäiset kotieläinrotumme Green care -toiminnassa

Katriina Soini ja Taina Lilja (toim.)

MTT KASVU₁₉

Alkuperäiset kotieläinrotumme Green Care -toiminnassa

Katriina Soini ja Taina Lilja (toim.)

ISBN 978-952-487-506-6 (Painettu)
ISBN 978-952-487-507-3 Verkkojulkaisu)
ISSN 1798-1816 (Painettu)
ISSN 1798-1832 (Verkkojulkaisu)
URN: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-952-487-507-3>
[http:// www.mtt.fi/mttkasvu/pdf/mttkasvu19.pdf](http://www.mtt.fi/mttkasvu/pdf/mttkasvu19.pdf)

Copyright MTT

Kirjoittajat

Marjaana Kovanen, Jyväskylän yliopisto

Taina Lilja, MTT

Jaakko Mononen, MTT ja Itä-Suomen yliopisto

Liisa Nurminen, Itä-Suomen yliopisto

Ulla Ovaska, MTT

Katriina Soini, MTT

Anni Tarkiainen, Itä-Suomen yliopisto

Anna-Maria Vainionpää, Jyväskylän ammattikorkeakoulu

Sifra van der Vis, Wageningen yliopisto

Simon Oosting, Wageningen yliopisto

Julkaisija ja kustantaja MTT, 31600 Jokioinen

Jakelu ja myynti MTT, viestintä ja informaatiopalvelut,

31600 Jokioinen, puhelin 0295 300 700,

sähköposti julkaisut@mtt.fi

Julkaisuvuosi 2014

Kannen kuva Paula Häyrinen

Painopaikka Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy

Alkuperäiset kotieläinrotumme Green care -toiminnassa

Katriina Soini ja Taina Lilja (toim.)

MTT Taloustutkimus
Laboratium, Uutetie 2 A, 31600 Jokioinen, etunimi.sukunimi@mtt.fi

Tiivistelmä

Viime aikoina on herännyt ajatus vähälukuisten ja uhanalaisten kotieläinrotujen käytöstä Green Care -toiminnassa. Tämä julkaisu tarkastelee alkuperäisten suomalaisten kotieläinrotujen käyttöä eläinavusteisessa terapiassa ja toiminnassa: lähtökohtia, mahdollisuuksia, mutta myös riskejä.

Alkuperäisrotujen käyttöä eläinavusteisessa toiminnassa voidaan perustella ensinnäkin ihmisten ja kotieläinten pitkäaikaisella kumppanuudella ja kotieläinten monilla käyttötarkoituksilla. Alkuperäisrodut soveltuvat hoivakäyttöön myös monien erityispiirteidensä vuoksi. Yksilöiden välinen vaihtelu käyttäytymisessä, ulkonäössä ja laumadynamiikassa on usein suurempaa kuin tavannaisten rotujen keskuudessa. Persoonalliset eläimet herättävät ihmisen kiinnostuksen ja huomion, mikä voi edistää terapeutin kiintymyssuhteen muodostumista. Alkuperäisrotuja voidaan hoitaa esimerkiksi osana vankien työtoimintaa. Pelson vankilassa tehty tutkimus osoittaa, että vankien hyvinvoinnin kannalta merkittäviä ovat paitsi eläimet, mutta myös eläinten hoitoon liittyvät päivittäiset rutiinit, työn yhteisöllisyys ja kosketus luontoympäristöön, joka mahdollistuu eläinten hoidon kautta.

Myönteisten hyvinvointivaikutusten rinnalla on tärkeää tunnistaa eläinavusteisen terapian ja toiminnan riskit. Niiden hallit-

semiseksi tulee huolehtia eläinten hyvinvoinnista. Lisäksi kotieläinten soveltuvuutta tulisi arvioida niille erikseen kehitettävillä luonnetesteillä.

Monet tekijät puoltavat alkuperäisrotujen käyttöä Green Care -palvelutoiminnassa. Alankomaissa tehdyn kyselytutkimuksen tulokset osoittavat, että Green Care -maatilayrittäjät ovat kiinnostuneita myös alkuperäisroduista. Voidaan olettaa, että Suomessa suuntaus on samankaltainen. Maatalouden monivaikutteisuuden näkökulmasta toiminnassa on vielä paljon kehittämispotentiaalia, kuten terveysvaikutteisten elintarvikkeiden ja muiden tuotteiden käyttö ja jatkojalostus osana kokonaisvaltaista Green Care -palvelua. Mikäli alkuperäisrotujen käyttö Green Care -palveluissa lisääntyy, monitieteistä tutkimusta tarvitaan toiminnan kehittämiseksi, jotta rotujen monet arvot saadaan käyttöön ja ihmisten ja eläinten hyvinvointi ja oikeudet turvattua.

Avainsanat:

Alkuperäisrodut, kotieläimet, Green Care, eläinavusteinen terapia, eläinavusteinen toiminta, maatila, maatalouden monivaikutteisuus, eläinten hyvinvointi, työtoiminta, kuntoutus, soveltuvuustesti, muistitieto

Indigenous breeds and Green Care

Katriina Soini and Taina Lilja (eds.)

MTT Agrifood Research Finland, Economic Research
Laboratium, Uutetie 2 A , FI-31600 Jokioinen, Finland, firstname.lastname@mtt.fi

Abstract

Many of the indigenous farm animal breeds have become rare, which constitutes a threat for the genetic diversity. The use of these animals in the Animal assisted interventions and other Green Care -activities may be one option to preserve these breeds for the future. This publication focuses on the use of indigenous Finnish farm animal breeds in the Animal assisted therapy and activities. It concerns the principles and opportunities, but also the risks that this kind of use may imply.

The use indigenous farm animal breeds in the animal assisted interventions can be rationalized in the thousands year long relationship between humans and farm animals, and various usages of the farm animals. Many of the characteristics of the animals, which are manifested in the behavior, phenotype and herd dynamics, support their use in care activities.

Animals with personal characteristics may raise interest of humans, which may lead to a deep and therapeutic relationship between the human and the animal. In the prison, the positive effects for the wellbeing of the prisons arise from the contacts with the animals, everyday management routines, working community and possibility to enjoy natural environment with the animals.

Besides many advantages, it is also important to recognise the risks related to their use in the animal assisted interventions. It is crucial to take care of the animal welfare, and new methods for testing the farm animals and different breeds to identify suitable individuals for the therapeutic use.

Many aspects support the use of the indigenous farm animal breeds in animal assisted interventions. According to the survey conducted in the Netherlands, farmers with Green Care activities are interested in the indigenous breeds. It can be assumed that the trend is similar in Finland. From the point of view of multifunctional agriculture there are many unexploited opportunities, like processing of healthy food and products as a part of Green Care -services. If the use of these breeds increase in the Green Care services, multidisciplinary research is needed for developing the interventions in a way that the multiple values related to the indigenous breeds as well as the human and animal welfare will be safeguarded.

Key words:

Indigenous breeds, farm animal, Green Care, animal-assisted therapy, Animal-assisted activity, farm, multifunctional agriculture, animal welfare, work-training, rehabilitation, qualification tests, memory knowledge

Sisällysluettelo

Ihmisten ja kotieläinten vuosituhantinen kumppanuus	7
Kyyttö työtoverina	23
Alkuperäiskarjan kasvattaminen: Mielihyvää elämään, mielenkiintoa työhön.....	32
Eläinavusteisen työtoiminnan mahdollisuudet vankien kuntouttamisessa	48
Kotieläinavusteinen toiminta: luonnetestimenetelmän kehittäminen kyyttöille	63
Tuotantoeläimet terapiaeläiminä – eläinten hyvinvoinnin huomioiminen	84
Alkuperäisrodut Green Care -tiloilla Alankomaissa	94
Alkuperäisroduilla moniarvoista Green Care -toimintaa	103

Alkusanat

Kotieläinten geneettisen monimuotoisuuden säilytys toteutuu parhaiten aktiivisen hyötykäytön avulla. Tätä säilytysnäkökulmaa korostetaan sekä Suomen kansallisessa eläingenivaraohjelmassa että YK:n Elintarvike- ja maatalousjärjestö FAO:n strategioissa turvata maapallon kotieläinlajien ja -rotujen diversiteetti. Kotieläinten monimuotoisuudella tarkoitetaan kesytettyjen eläinlajien, lajien eri rotujen ja yksilöiden geneettisten erojen kirjoa. Monimuotoisuuden suojeleminen on biologisin, taloudellisin, tieteellisin, kulttuurisin, sosiaalisin ja eettisin syin perusteltua.

Paikallisesti sopeutuneet alkuperäisrodut, kuten itäsuomalainen kyyttökarja, lapinlehmä, suomenhevonen taikka suomenlammas, ovat tärkeässä asemassa kotieläinten monimuotoisuuden ylläpidossa. Alkuperäisrotuja kutsutaan myös maatiaisroduiksi tai vanhoiksi roduiksi. Ne ovat usein geneettisesti omaleimaisia, nykyisessä ravinnontuotannossa hyödynnettävistä valtaroduista erilaistuneita rotuja, joista monet ovat harvinaisia, jopa uhanalaisia eläinpopulaatioita. Niillä on ollut keskeinen merkitys talous- ja yhteiskuntahistoriassa, ruokakulttuurin ja traditioiden kehittymisessä ja ne ovat muokanneet maaseudun vanhaa kulttuurimaisemaa ja sen lajiston monimuotoisuutta. Alkuperäisrotumme perustuvat niihin eläinpopulaatioihin, joita maahamme tuotiin kiviakaudelta lähtien, kun suomalaiset alkoivat siirtyä keräilijä-metsästäjä -elinkeinosta karjankasvattajiksi.

Suomalaisista alkuperäisroduista on pakastettu alkioita ja siemennestettä geenipankkiin pitkäaikaissäilytystä varten. Rotuja säilytetään elävinä eläiminä. Alkuperäisrotujen tulevaisuuden varmistamiseksi niiden hyötykäyttöä kehitetään. Tämä on keskeinen tavoite Alkuperäiset kotieläinrotumme Green Care -toiminnassa -julkaisussa. Julkaisussa esitetään monipuolinen näkökulma alkuperäisrotujen hyödyntämiseen terapia- ja hyvinvointikäytössä.

Julkaisussa esitetyjä tuloksia on tuotettu Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksen koordinoimissa monitieteellisissä eläingenivaratutkimuksissa. Ensimmäiset eläingenivaratutkimukset keskittyivät monimuotoisuuden kuvaamiseen ja säilyttämiseen molekyyl- ja populaatiogenetiikan keinoin. Aika pian kävi ilmeiseksi, että näkökulmaa on suojeleminen edistämiseksi laajennettava myös ihmistieteiden ja yhteiskunnallisen eläintutkimuksen suuntaan. Eläimet ovat olleet keskeinen osa kulttuuria, taloutta, yhteiskuntaa ja historiaa. Eläimillä on ollut kaiken kaikkiaan valtaisa merkitys ihmisen kokonaisvaltaiselle hyvinvoinnille. Näiden moninaisten merkitysten ja ulottuvuuksien ymmärtämiseksi tarvitaan usean tieteenalan oppeja ja teorioita. Monitieteisiä eläingenivaratutkimuksia ovat rahoittaneet Suomen Akatemia, maa- ja metsätalousministeriö ja Suomen Kulttuurirahasto.

Jokioisissa joulukuussa 2013

Juha Kantanen

Ihmisten ja kotieläinten vuosituhantinen kumppanuus

Taina Lilja ja Katriina Soini

Tämä julkaisu tarkastelee alkuperäisten suomalaisten kotieläinrotujen käyttöä eläinavusteisessa terapiassa ja toiminnassa. Taustalla on yhtäältä tarve ja kansainvälinen velvollisuutemme suojella maatalouden eläin- ja kasvigeenivaroja ja luoda niiden säilytyksen ympärille elinkeinotoimintaa ja palveluja. Toisaalta, suurten tuotannollisten investointien ja erikoistumisen sijaan monet maatilat haluavat laajentaa toimintaansa useille eri toimialoille. Yksi mahdollisuus on käyttää kotieläimiä, ja erityisesti suomalaisia

alkuperäisrotuja luontolähtöisissä hyvinvointipalveluissa, nk. Green Care -toiminnassa. Tässä luvussa luomme katsauksen siihen, miten kotieläimistä, ihmisten kumppaneista, tuli tuotantoeläimiä ja edelleen hoiva- ja terapiaeläimiä. Esittelemme eläinavusteisten interventtioiden keskeisimmät muodot ja pohdimme, millaisia mahdollisuuksia ja riskejä kotieläinten käyttöön hyvinvointitoiminnassa voi liittyä. Lopuksi esittelemme kirjan tavoitteet ja keskeisen sisällön.

Keräilystä omavaraiseen kotieläintalouteen

Suomalaiset kotieläinrodut ovat saaneet alkunsa kotieläimistä, jotka tuotiin maamme verrattain myöhään muuhun Eurooppaan verrattuna. Esihistoriallisen ajan suotuisissa olosuhteissa laajat metsäalueet ja vedet tuottivat riittävästi ravintoa suhteellisen vähälukuiselle väestölle. Metsästäjällä oli kumppaninaan ainoastaan koira. Muista kotieläimistä varhaisimpia arkeologisia löytöjä on vasta pronssikaudelta, runsaan 3000 vuoden takaa. Lainasanojen perusteella on päätelty, että jo aiemmin Baltiasta saapuneilla uudisasukkailla olisi saattanut olla mukanaan nautoja, lampaita ja vuohia. Varhaiseen karjanhoitoon viittaavat kivikauden lopulla vakiintuneet asuinpaikat, jotka sijoituivat laidunnuksen kannalta otollisille paikoille. (Huurre 2003a, Jutikkala 1958).

Maa- ja karjatalouteen siirtyminen tapahtui hitaasti, koska elannon varmistamiseksi käytettiin monia toimeentulon hankkimistapoja rinnan (Bläuer & Kantanen 2013). Pyynti

ja keräily säilyttivät asemansa pitkään karjatalouden ja maanviljelyn rinnalla. Kotieläimet, joista saatiin lantaa ja vetoapua, edistivät peltoviljelyn asteittaista laajenemista. Alueelliset erot maatalouden kehityksessä olivat kuitenkin suuret. Tiheimmin asutussa Länsi-Suomessa harjoitettiin peltoviljelyä keskiajalta lähtien, kun taas Itä- ja Keski-Suomessa, missä maa-alaa oli enemmän asukaslukuun nähden, kaskeaminen oli yleistä vielä 1800-luvulla. (Huurre 2003a & b, Jutikkala 1958, Vihola 1991).

Kotieläinten myötä ihmisen elämäntapa ja arki muuttuivat ja asuinpaikat muuttuivat pysyviksi. Kotieläimet tarvitsivat suojia, rehuja ja tarvekaluja. Ravinnon hankkiminen ei ollut pyynnin ja keräilyn tavoin vuodenaikoihin sidottua. Karjan luotettavuus ravinnon lähteenä korostui erityisesti kato vuosina. Ajanlaskun alkuun mennessä karjanhoidolla oli Suomessa vakiintunut asema, vaikka päälinkeinona se oli ainoastaan maan

lounaisimmissa osissa. (Huurre 2003b, Vilkuna 1984).

Kotieläinten myötä ihmisten suhde niin ympäristöön, eläimiin kuin kanssa ihmisiinkin sai uusia piirteitä. Metsistä ja kalavesistä poiketen karja oli yksityistä omaisuutta, jota saattoi siirtää henkilöltä ja sukupolvelta toiselle.¹ Metsästäjät olivat riippuvaisia riistasta, kun taas kotieläimiä omistava ihminen asetti itsensä eläinten yläpuolelle (Tuomi-vaara 2003). Karjaan liittyi paljon uskomuksia ja taikuutta, jotka osaltaan kertovat sen tärkeydestä. Eläimiä alettiin luokitella hyöty- ja häirtäeläimiin, hyviin ja pahoihin (Ylimaunu 2002, s. 122–124). Karjaa vaanivista pedoista tuli vainon kohteita. Kesyt kotieläimet taas tulivat ihmiselle sosiaalisesti hyvin läheiseksi.

Perinteiselle maataloudelle oli tyypillistä erikoistumattomuus ja omavaraisuus. Kotieläimiä oli lähes kaikilla niin maaseudun maattomalla väestöllä kuin kaupunkilaisillakin. Työtavat pysyivät vuosisadasta toiseen lähes muuttumattomina. Tärkeät tiedot ja taidot omaksuttiin sukupolvien ketjussa. (Kaarlenkaski 2012). Kotieläimiä, erityisesti lemmiä, pidettiin rehuvaroihin nähden paljon (Nylander 1910, Sopanen 1996). Ravinnon ja lannan tuottamisen ohella niillä oli merkitystä pääomana ja statussymbolina. Luontais- taloudessa elänyt maaseutuväestö sai ensimmäiset rahansa voita myymällä. 1700-luvulla lammastalous ja villatuotanto oli valtioval- lan erityisessä suojeluksessa (Niemelä 1996). Kotimaisen lampaan kasvatusta supistui 1900-luvun alussa tuontivillan korkeamman laa-

dun ja alhaisen hinnan vuoksi. Vuohien kasvataminen väheni jo 1800-luvulla, jolloin vuohet jäivät yksinomaan köyhimmän väestön kotieläimiksi. Kanojen ja sikojen kasvatusta oli vähäistä 1800-luvun lopulle ja aina 1930-luvulle asti sikoja kasvatettiin ainoastaan oman talouden käyttöön. (Vihola 2004, Soininen 1982). Aikaisemmin lähes yksinomaan kuljetuksissa käytettyjen hevosten merkitys maa- ja metsätalouden töissä oli suuri 1800-luvun lopulta aina 1950- ja -60-luvulle asti (Schuurman 2012).

Perinteisen maatalouden piirissä kaikki tarvittava, ruoka, työvälineet ja työvoima, oli peräisin omalta maatilalta. Vastaavasti, kotieläimistä saatavilla raaka-aineilla ja tuotteilla ei ollut markkinataloudellista merkitystä. Karjaan ei panostettu: eläinsuojat olivat pieniä ja pimeitä, kesällä kotieläimet etsivät ruokansa metsistä, luonnonlaitumilta ja tunkioilta ja talvella ruuasta oli huutava pula. Kotieläimet elivät ihmisten kanssa samojen vaativien toimeentuloehtojen varassa. Ne olivat yksilöitä ja perheenjäseniä. Ihmisten ja kotieläinten suhde perustui riippuvuuteen, luottamukseen ja molemminpuoliseen ymmärtämiseen. Tässä emotionaalisessa suhteessa korostui ihmisen ja eläimen välinen samankaltaisuus. Ihminen hoiti ja elätti eläimiä, mutta samalla myös kontrolloi sen liikkumista ja lisääntymistä (Kupsala 2007). Työtehtävät ja kotieläimet jakaantuivat sukupuolen mukaan. Kotitalous, lasten ja vanhus- ten hoiva ja karja kuuluivat naiselle. Kodin ulkopuolinen asiointi samoin kuin pelloilla ja metsissä tehtävät hevostyöt ja hevosten hoito olivat ensisijaisesti miesten vastuulla (Anttila 1974, Siiskonen 2004).

¹ Englanninkielen sanalla *cattle* on sama etymologinen alkuperä kuin sanalla *capital*, pääoma, omaisuus. Karja oli ensimmäinen ”liikuteltavan pääoman” muoto. (Rifkin 1993). Germaanista alkupe- rää olevalla *nauta*-sanalla (ruotsi *nöt*, islanti *naut*, tanska *nod*, englanti *neat*) on tarkoitettu omaisuutta, josta nautitaan. Veroteknisenä terminä pronssi- kaudelta asti käytetty *nauta*-sana on liittynyt turkiseläimiin ja karjaan. (Vilkuna 1976).

Miten kotieläimistä tuli tuotantoeläimiä?

Kotieläinten kaupallinen merkitys alkoi kasvaa 1800-luvun lopulla. Kasvattajien piirissä heräsi kiinnostus kotieläinten tuotoksen edistämistä kohtaan. Taustalla kehityksessä olivat sekä katovuosien karvaat kokemukset että viljan maailman markkinahinnan romahtaminen. Intensiivisimmän kehittämisen kohteeksi tuli lypsykarja, josta alettiin saada säännöllisiä tuloja kun maidon käsittely siirtyi kotoa mejjeriin ja voin viennille avautuivat kansainväliset markkinat. Ulkomailta tuotiin omaa karjaa tuottavampia rotuja. Kotieläinten ruokintaa ja muihin olosuhteisiin alettiin kiinnittää huomiota. Järjestelmällisestä karjanjalostuksesta tuli keino hallita ja hyödyntää eläimiä aikaisemmasta poikkeavalla tavalla (Maijala 1999). (Soininen 1982).

Alkuperäisistä kotieläinroduista erityisen jalostuksen kohteeksi tuli lypsykarja, joka oli alueellisesti jakaantunut värityksen mukaan. Rodut nimettiin 1800-luvun puolivälissä pohjoisen vaaleaksi lapinlehmäksi eli pohjoissuomenkarjaksi (PSK), idän ruskeakylkiseksi ja valkeaselkäiseksi kyytöksi eli itäsuomenkarjaksi (ISK) ja lännen ruskeaksi länsisuomenkarjaksi (LSK) (Sopanen 1996). Neuvontajärjestöjen, jalostus- ja karjantarkastusyhdistysten toiminnalla oli keskeinen merkitys karjatalouden kehittymisessä ja modernisoitumisessa (Maijala 1999). Suomalaisen alkuperäiskarjan ja ayrshire-rodun välillä käytiin ankaraa kilpailua, jossa mukana oli ajalle tyypillisiä kansallisromanttisia ja isämaallisia piirteitä. Lehmien lukumäärä ja keskituotos kasvoi nopeasti ja maidosta tuli monelle maatilalle pääasiallinen toimeentulo jo ennen toista maailman sotaa. (Vatanen 1997, Koivisto 1998).

Lypsykarjatalouden ohella maatalouden kaupallistuminen edisti kanataloutta. Kanoja oli Suomessa ollut myöhäiseltä rautakaudelta asti, mutta niiden merkitys oli jäänyt marginaaliseksi. Pienikokoiset ja vähälukuiset maatiaiskanat etsivät ruokansa pihapiiristä ja tuottivat munia ainoastaan satunnaisesti.

Kanoja alettiin kasvattaa enemmän vasta 1800-luvun lopulla, kun kananmunamarkkinat avautuivat ruokailutottumusten muuttuessa. Maatiaiskanat myös vaihdettiin tuottavampiin rotuihin, mutta vanhoja kantoja on säilynyt näihin päivään asti. Muista alkuperäisroduista poiketen maatiaissika kuoli sukupuuttoon jo 1900-luvun alussa englantilaisen yorkshire-sikarodun yleistyessä. (Soininen 1982, Vihola 2004).

Sodan aika koetteli myös kotieläintaloutta: karjan lukumäärä väheni ja tuotos pieneni. Elintarvikeomavaraisuus sodan jälkeen saavutettiin nopeasti valtion tukien ja neuvonnan avulla. Maatalouspolitiikasta tuli oleellinen osa aikaisemmin lähes omaehtoista maataloutta. Sota muutti karjan rotusuhteita. Sodan ja evakointien aikana eniten menettäneet itä- ja pohjoissuomenkarjat korvattiin länsisuomenkarjalla ja ayrshireillä. Sodan jälkeen tehokuutta maataloustuotantoon saatiin teknisestä kehityksestä ja erikoistumisesta. Rehuntuotanto lisääntyi voimakkaasti. Käsi-työvaltainen lypsykarjatalous alkoi koneellistua. Lypsykoneiden myötä fyysinen kontakti eläinten kanssa väheni ja suhde eläimeen alkoi välineellistyä. 1950-luvulla tuoreen lihan käyttö lisääntyi. Ensimmäisenä sikojen kasvattaminen sai tehotuotannon piirteitä. Maidontuotantoon haluttiin rotuja, jotka soveltuvat yhdistettyyn lihan ja maidon tuottamiseen. Tämä samoin kuin maataloustuotannon kustannusten nousu vähensi kasvattajien kiinnostusta pienituottoisen alkuperäiskarjan kasvattamista kohtaan. (Pihkala 1982).

1960-luvulla karjatalouden ylituotantoa lähdettiin purkamaan erilaisilla tukitoimilla, joilla pyrittiin vähentämään pienien tilojen, viljelysmaan ja karjan lukumäärää. Pienviljelijävaltaisen omavaraisen elämäntavan loppumisen myötä maatalousväestön riippuvuus kotieläimestä katkesi. Suomessa tuhansia vuosia kasvatetut alkuperäisrodut korvattiin lähes kokonaan ulkomailta tuo-

duilla roduilla. (Kaarlenkaski 2012, Kovanen 2012, Härkki-Santala 2002).

Viime vuosikymmeninä kotieläintaloudessa on kamppailtu nousevien kustannusten ja alhaisten tuottajahintojen kanssa. Taloudelliseen kannattavuuteen on pyritty EU:n maatalouspolitiikan kannustaman kasvuhakuisuuden keinoin. Tuotantoeläimet ovat korkeatuottoisia ja tuotantoyksiköt isoja. Tehokkuuden maksimointi on johtanut kalliisiin tuotantopanoksiin ja nopeuttanut esimerkiksi karjanuudistamistarvetta. Isossa yksikössä viljelijäperheen oma työpanos ei enää riitä. Kohonneiden työvoimakustannusten ohella pula ammattitaitoisesta työvoimasta on vauhdittanut koneellistumista. Yli 100 000 euroa maksava lypsyrobotti on kannattava investointi kun, sillä lypsetään vähintään 600 000 litraa maitoa vuodessa. Tähän tarvitaan 70 lehmää ja yksi ihminen. (Helsingin Sanomat 2013, Latvala & Suokannassa 2005).

Suuressa tuotantoyksikössä eläin on yksi tuotantotekijä muiden joukossa. Taloudellisten paineiden alla kasvattajan tulisi optimoida työnsä niin, että eläimestä saadaan mahdollisimman suuri taloudellinen hyöty. Eläimen hoidolle ja empaattiselle kohtelulle jää aikai-

sempaa vähemmän aikaa. Raskas ruumiillinen työ on vaihtunut koneiden käsittelyyn ja tietotekniikkaan.

Meneillään olevan MTT:n koordinoiman *Ryhmittelystrategiat suurilla lypsykarjatiljoilla* -tutkimuksen mukaan 80–300 lehmän pihatoissa kaikkien päivittäisten kotieläintöiden määrä lehmää kohti vaihtelee 7 ja 10 minuutin välillä (TTS). Latvalan ja Suokannaksen (2005) mukaan hoitotyöhön käytettävä aika ei ole ratkaiseva tekijä, sillä koneellistettu navetta vapauttaa työaika raskaasta lypsytyöstä tehostetulle karjantarkkailulle. Heidän mukaansa kasvattaja voi keskittyä niin tuotostason nostamiseen kuin karjan hyvinvoinnista huolehtimiseen. Tilakoon kasvu on kuitenkin johtanut myös siihen, että maidontuottajan oma hyvinvointi on uhattuna. Työmäärän lisäksi elinkeinon epävarmuus aiheuttaa stressiä kuten lukuisissa tutkimuksissa on tullut esille (Kallioniemi 2013), mikä voi taas heijastua eläinten hyvinvointiin. Nykyaikainen kotieläintuotanto ei siten välttämättä tue hoitajan ja eläimen kumppanuussuhdetta, vaikka toisaalta kotieläinten elinolot ovat usein monessa suhteessa paremmat kuin ennen: enemmän tilaa, valoa, lämpöä ja puhtautta. (Kaarlenkaski 2012, Raussi 2009).

Kuva: Paula Häyriäinen

Vaikka eläintuotannon ekologisista ja eettisistä perusteista ja ongelmista käydään kiihvasta keskustelua (Raussi 2009), ei ole odotettavissa, että nykyisenmuotoinen kotieläintuotanto väistyisi kokonaan. Sen sijaan, on mahdollista, että kotieläinten ”palvelukäyttö” lisääntyy tuotannollisen käytön rin-

nalla, ja kotieläimille löytyy kokonaan uusia käyttötarkoituksia ja merkityksiä. Yksi tällainen mahdollinen käyttö on kotieläinavusteinen terapia ja toiminta, joka on suhteellisen helposti linkitettävissä muun muassa pienimuotoiseen, ekologiseen ruuantuotantoon ja arvokkaiden biotooppien laiduntamiseen.

Alkuperäiset kotieläinrodut marginaaliin

Kuten aiemmin kävi ilmi, maatalouden kehitys niin Suomessa kuin muualla Euroopassa on johtanut monien alkuperäisten kotieläinrotujen väistymiseen tuontirotujen tieltä (Soini & de Haas 2010). Kriittisin tilanne suomalaisten alkuperäisrotujen kohdalla koettiin 1980-luvulla, jolloin pohjoissuomen karjaa oli jäljellä enää 20 yksilöä (Majala 2007). Asiantuntijoiden toimesta saatiin alulle sukusolujen pakastesäilytys, ja vankilatiloihin perustettiin geenipankkikarjoja (Majala 2007). Geenipankkien rinnalla eläinten kasvattamista maatilaympäristössä pidetään ensiarvoisen tärkeänä rotujen kehittymisen, sopeutumisen ja säilymisen kannalta (Oldenbroek 2007). Vuodesta 1995 alkuperäisrotujen kasvattamista maataloilla on tuettu maatalouden ympäristötuen piiriin kuuluvan erityistuen avulla ja geneettisten arvojen rinnalla 2000-luvulla on lisääntyvässä määrin alettu puhua rotujen sosiokulttuurisesta arvosta (Soini 2007).

Viimeaikaisen kokemusten mukaan monipuolinen käyttö parhaiten lisää paikallisten rotujen tunnettavuutta ja edesauttaa populaatioiden kasvua (Hiemstra ym. 2010). Tästä hyvänä esimerkkinä on itäsuomenkarja jota kasvatetaan maisemanhoitokohdeissa ja jonka lihasta ja maidosta saadaan erikoistuotteina. Julkisuuden myötä rotu on saanut uusia kasvattajia, joka on lisännyt sukupuuttoon kuoleminen partaalla olevan rodun selviytymismahdollisuuksia (Soini 2009). Toinen hyvä esimerkki on suomenhevonen, jonka määrä traktoreiden yleistyessä putosi 400 tuhannesta 15 tuhanteen. Viime-

vuosikymmeninä vapaa-ajan käyttö on lisännyt hevosten määrän ja populaatio kasvaa edelleen (Manninen 2011). Opetus- ja terapiakäytössä suomenhevosta on noin 1000 (MMM 2006). Vastakkainen esimerkki alkuperäisroduista on taas länsisuomenkarja, jota kasvatetaan lähes yksinomaan lypsykarjana. Rotu taantuu, vaikka se on yksi parhaista alkuperäisrotuisista maidontuottajista maailmassa (MTT 2008).

Nyt Suomessa kasvatetaan alkuperäisroduista edelleen kolmea lypsykarjarotua, suomenhevosta, kolme lammasrotua ja suomenvuohia. Näiden lisäksi alkuperäisrotuja on myös kanoissa, koirissa ja mehiläisissä. (Eläingeeni-varatyöryhmä 2004). Alkuperäisrotujen eläimillä, on sekä suomalaisissa että kansainvälisissä tutkimuksissa todettu olevan paljon hyviä ominaisuuksia (Gandini ym. 2010). Ne ovat terveitä, vaatimattomia, hedelmällisiä ja sopeutumiskykyisiä. (Lilja ym. 2009a, Lilja ym. 2009b). Ongelmia niiden kohdalla tuottaa valtarotuja pienempi tuotos, josta johtuen niiden kasvattamista pidetään kannattamattomana. (vrt. Turunen 2007, Heikkinen 2005).

Mielenkiintoinen piirre on se, että viimeisen vuosikymmenen aikana alkuperäisrotujen kasvattaminen on saanut lemmikki- ja harraste-eläimille tyypillisiä piirteitä. Ison valtarotuisen karjan joukossa pidetään muutamia paikallisia rotuja lemmikkinä, tai hankitaan muutama eläin pelkästään seuraeläimiksi. (Soini ym. 2012). Eläimiä käytetään

näyttelyissä ja niitä voidaan ylläpitää pelkäämään ulkonäkösyistä.

Tämä heijastelee ihmisten suhtautumista eläimiin laajemminkin. Salla Tuomivaa-
ran (2003) mukaan ihmisten eläinsuhde on kaksijakoinen: yhtäältä hyvin utilitaristinen, mikä näkyy paitsi kotieläintuotannon tehostumisessa, mutta myös siinä, miten eläin-

tuotteita käytetään ravinnossa, vaatetuksessa ja kulutustavaroissa. Toisaalta suhtautuminen eläimiin on hyvin empaattista, mikä taas konkretisoituu lemmikkieläinten suosion kasvuna. Ristiriitaista suhtautumista eläimiin ilmentää myös se, että samankin eläinlajien edustajia, kuten vaikkapa lemmikkieläimiä, voidaan käyttää sekä puhtaasti tuotannollisessa tarkoituksessa, mutta myös lemmikkieläimenä.

Eläinavusteiset interventiot

Viime vuosina on alettu puhua yhä enemmän eläinten käytöstä luontolähtöisten hyvinvointipalvelujen tuottamisessa, nk. Green Care-toiminnassa. Green Care-toiminnalla tarkoitetaan toimintaa, jossa luontoa käytetään tavoitteellisesti, tietoisesti ja ammatillisesti ihmisten hyvinvoinnin edistämiseen erilaisen virkistys-, kuntoutus- ja hoivapalvelujen yhteydessä. Green Care:n myötä eläinten merkityksestä ihmisten hyvinvoinnin kannalta on alettu keskustella aikaisempaa laajemmin. (Soini ym. 2011, Yli-Viikari ym. 2009, Soini 2014).

Eläinavusteisilla interventioilla (Animal Assisted interventions AAI) tarkoitetaan mitä tahansa tavoitteellista interventiota, jota käytetään edistämään ihmisen fyysistä, sosiaalista, emotionaalista ja/tai tiedollista toimintaa, joka sisältää tai yhdistää eläimet terapeutin tai parantaviin prosesseihin tai ympäristöihin (Kruger & Serpell 2006). Eläinavusteisia interventioita voidaan toteuttaa vaihtelevissa ympäristöissä ja niissä voidaan käyttää erilaisia eläimiä. Asiakkaana voi olla yksi henkilö tai kokonainen ryhmä. Eläinavusteiset interventiot voidaan edelleen tyyppitellä eläinavusteiseen terapiaan, toimintaan ja kasvatukseen sen mukaan, millaisia tavoitteita niillä on.

Eläinavusteinen terapian (Animal Assisted Therapy AAT) puitteissa tuetaan asiakkaan fyysistä, sosiaalista, kognitiivista toimintakykyä ja tunteita. Asiakkaalla on diag-

noosi, hoidolla tavoite ja edistymistä seurataan järjestelmällisesti (Kruger & Serpell 2006, AAI). Suomessa eläinavusteista terapiaa voi toteuttaa vain Terveystieteiden tutkimuskeskuksen (TEO) hyväksymä terveydenhuollon ammattilainen, fysio-, toiminta- tai psykoterapeutti. (Partanen ym. 2005, Yli-Viikari ym. 2009, Suomen ratsastusterapeutit ry.).

Eläinavusteinen interventio voi olla luonteeltaan myös spontaanimpi ja vapaampi, ja toiminnassa korostetaan elämän laatuun vaikuttavia tekijöitä. Tällöin puhutaan *eläinavusteisesta toiminnasta* (Animal-Assisted Activities AAA). Se voi olla harrastus- tai virkistystoimintaa, jossa eläimet ovat läsnä eri tavoin. Toimintaan ei liity välttämättä yksilöllisiä tavoitteita ja seurantaan vaan toiminnan tavoitteena on elämän laadun parantaminen ja ilon ja mielihyvän tuottaminen eläintä apuna käyttäen (Partanen ym. 2005, Yli-Viikari ym. 2009). Eläinavusteista toiminta voi olla osa sosiaali- ja terveystieteiden palveluja.

Animal Assisted Intervention International erottaa myös eläinavusteisen kasvatuksen (Animal Assisted Education, AAE) omaksi interventiotyyppikseen. Eläinavusteinen kasvatukseen on tavoitesuuntautunutta toimintaa, joka pyrkii edistämään erityisesti tiedollisia valmiuksia. Ohjaajan tulee olla koulutettu kasvatustieteen ammattilainen, jolla on riittävät valmiudet eläinten käyttöön.

Taulukko 1. Eläinavusteiset interventiot (AAI).

Eläinavusteiset interventiot (AAI)				
	Toimintatapa	Tavoite	Ohjaaja	Esimerkki
Eläinavusteinen terapia Animal Assisted Therapy AAT	Yksilöllisyys, suunnitelmallisuus ja tavoitteellisuus	Fyysisen, sosiaalisen, emotionaalisen ja kognitiivisen hyvinvoinnin edistäminen	Sosiaali- ja terveysalan ammattilaiset	Ratsastusterapia
Eläinavusteinen toiminta Animal-Assisted Activities AAA	Yhteisöllisyys, elämyksellisyys ja toiminnallisuus	Ennaltaehkäisy, sosiaalisen kasvun ja hyvinvoinnin edistäminen	Sosiaali- ja terveysalan ammattilainen tai asiaan perehtynyt vapaaehtois-työntekijä	Sosiaalipedagoginen hevostoiminta, kaverikoiratoiminta
Eläinavusteinen kasvatusta Animal Assisted Education, AAE	Tavoitteellisuus	Tiedolliset valmiudet	Kasvatusalan ammattilainen	Lukukoiratoiminta, ympäristökasvatusta, kestävä kehityksen kasvatusta

Suomessa on löydettävissä monia esimerkkejä erilaisista eläinavusteisista interventioista. Tunnetuin toimintamuoto on ratsastusterapia, joka kuuluu Kelan korvauksen piiriin. Koulutettuja ratsastusterapeutteja, jotka ovat pääsääntöisesti itsenäisiä ammatinharjoittajia, on Suomessa noin 130 (MTK 2012).

Sosiaalipedagoginen hevostoiminta on eläinavusteista toimintaa, jossa tavoitteena on asiakkaan syrjäytymisen ehkäiseminen ja sosiaalisen kasvun ja hyvinvoinnin tukeminen. Lähtökohdaksi on asiakkaan ja hevosen vuorovaikutus talliyhteisössä. Toimintaan liittyy yhteisöllisyyden, elämyksellisuuden, toiminnallisuuden ja vuorovaikutuksen elementtejä. Oleellista on asiakkaan oma kokemus ja sen kautta oppiminen. Hevosen avulla on mahdollista osoittaa asioita, jotka liittyvät asiakkaan hyvinvoinnin ylläpitämiseen. Sosiaalipedagogisen hevostoiminta ry:n internetsivuilla on tällä hetkellä noin 50 koulutetun toimijan yhteystiedot. (Sosiaalipedagoginen Hevostoiminta ry. 2011, Hevosopisto).

Vihdissä Savikon tilalla asiakkaiden vaikeita asioita käsitellään koirien ja hevosten avulla positiivisessa ilmapiirissä leikkiä, elämyksiä

ja luovaa toimintaa hyväksi käyttäen. Kysymyksessä on eläinavusteinen EASEL (Equine Assisted Social Emotional Learning) tai AASEL (animal assisted social emotional learning) tunnekasvatusta ja terapiaa, jota voidaan soveltaa sekä ratkaisu- ja voimavarakeskeisessä työnohjauksessa kuin sosioemotionaalisisessa kehityksessään erityistä tukea tarvitseville lapsille, nuorille ja heidän vanhemmilleen suunnatussa kuntoutuksessa. (EASEL-training 2011).

Vuonna 2010 perustettu *Koirat kasvatusta ja kuntoutustyössä* -yhdistys edistää ja kehittää Suomessa koira-avusteista työskentelyä (Kokkonen 2013). Kaverikoiratoiminta taas on vapaaehtoistoimintaa, jossa koiran avulla pyritään tuomaan iloa ja elämyksiä, ilahduttamaan ja piristämään. Koirat vierailevat lasten, kehitysvammaisten ja vanhusten luona esimerkiksi laitoksissa, kouluissa, päiväkodeissa ja päiväkeskuksissa. Kaverikoiria koulutetaan Kennelliiton kursseilla. Tällä hetkellä kaverikoiratoiminnassa on mukana yli 800 koira. (Suomen Kennelliitto).

Kotieläinten hoitaminen voi olla myös työtoimintaa hoitolaitoksissa ja vankiloissa. Ete-

van kuntayhtymän ylläpitämällä Hakamaan tilalla Nastolassa kehitysvammaiset hoitavat kanoja ja lampaita (Miettinen 2014). Pelson vankilassa, jossa kasvatetaan alkuperäisrotuihin kuuluvaa pohjoissuomenkarjaa ja suomenlampaita, vangit osallistuvat eläinten hoitotyöhön. Sukevan vankilassa itäsuomenkarjan hoitaminen oli vankien työtoimintaa aina vankilan lopettamiseen vuoteen 2007 asti. (Manninen 2008). Keravan vankilassa on toteutettu 14 vuoden ajan Kiskon yhteisohoidon mukaista päihdekuntoutusta, jossa lampaita hoitamalla opetellaan vastuun ottamista (MTT ELO 2012).

Eläinavusteisten interventioiden fyysisistä, psyykkisistä ja sosiaalisista vaikutuksista on saatavilla paljon tutkimustietoa (Yli-Viikari 2014). Hyviä tuloksia eläinten käytöstä ihmisen hyvinvoinnin tukemisessa on saatu

esim. mielenterveyspotilaiden kuntoutuksessa (Bardill ym. 1997, Barker ym. 2003, Holcomb ym. 1989, Richeson 2003, Berget 2006), hoitokodeissa (Banks & Banks 2002, Kogan 2000, Darrah 1996, Banks ym. 2008) sekä sairaalahoidon aikana (Barba 1995, Cole & Gawlinski 1995, 2000). Tutkimuksissa on osoitettu muun muassa lasten ja lemmikkien välistä vahvaa emotionaalista kiintymystä (Leinonen 2013). Eläin edistää terapeutin ja asiakkaan välisen suhteen kehittymisestä ja lisää asiakkaan motivaatiota (Baum 1987). Koirat voivat vähentää lasten kivun tunnetta sairaalahoidon aikana (Braun ym. 2009) ja lemmikkieläinten omistajien on havaittu toipuvan sairauksista muita paremmin (McNicholas ym. 2005). Terapiatilanteissa lampaat tarjoavat mielihyvää tuottavien elementtien ohella monipuolisia ja haastavia vuorovaikutustilanteita (Laine 2008).

Alkuperäiset kotieläimet Green Care toimintaan?

Perinteisesti eläinavusteisissa interventioissa on käytetty lemmikkieläimiä (koirat, kissat) ja hevosia. Viime aikoina on kiinnostuttu koti- tai tuotantoeläinten, kuten lehmien, lampaiden, kanojen ja vuohien käytöstä. (Tarkiainen 2011, Laine 2008). Sinänsä ajatus kotieläinten käytöstä ei ole outo tai uusi, koska sekä kaunokirjallisuus että tutkimukset (Kaarlenkaski 2012, Lilja 2011, Kovanen 2012) ovat tunnistaneeet kotieläinten, erityisesti lehmien, merkitykset niitä hoitavien ihmisten henkiselle ja fyysiselle hyvinvoinnille. Liljan (2011) alkuperäisrotujen merkitystä 2000-luvulla selvittäneen tutkimuksen mukaan kasvattajat kokevat hoitamiensa lehmien parissa toveruutta, joka lisää mielihyvää ja työn mielekkyyttä. Iäkkäät kasvattajat muistavat lehmien nimet, ulkonäön, hoitokäytännöt ja luonteen vuosikymmenten takaa (Kovanen 2012). Kotieläinten voidaan siten otaksua edistävän myös muiden kuin omistajiensa terveyttä ja hyvinvointia tarjoamalla turvaa, läheisyyttä, ystävällisyyttä ja uskollisuutta. Norjalaisen tutkimuksen

mukaan, terveydenhuollon ammattilaisten (fysioterapeuttien ja psykologien) mielestä kotieläimet soveltuisivat mielenterveyspotilaiden kuntouttamiseen siinä missä lemmikkieläimet (Berget & Grupperud 2009).

Green Care -toiminnan myötä on herännyt ajatus vähälukuisten ja osin uhanalaisten kotieläinrotujen käytöstä eläinavusteisissa interventioissa. Ajatus on ollut esillä useissa seminaareissa, tutkijatapaamisissa ja työpajoissa, joissa on keskusteltu Green Care -toiminnan mahdollisuuksista ja hyödyistä. Alkuperäisiä kotieläinrotuja on kuvattu luonteeltaan lempeiksi, mutta määrätietoisiksi, pienikokoisiksi, kontaktia ottaviksi, helppohoitoisiksi ja terveiksi valtarotuihin verrattuna. Lisäksi ne ovat ulkonäöltään moni-ilmeisiä kaikkine värimuunnoksineen. Kaiken kaikkiaan niitä voidaan luonnehtia yksilöllisemmiksi kuin valtarotuja, joiden yksilöiden väliset erot ovat jalostuksen myötä vähentyneet.

Rodusta riippumatta kotieläinten käyttöön Green Care -toiminnassa liittyy monia kysymyksiä, joihin tutkimuksen tulisi vastata. Valittaessa eläimiä eläinavusteiseen toimintaan ja terapiaan on erityistä huomiota kiinnitettävä eläinten luonteeseen ja käyttäytymiseen. Kotieläinten hoitoon liittyy myös tapaturmariskejä. Kallionimen (2013) mukaan luottamuksellinen, hyvä vuorovaiikutussuhde eläinten kanssa, eläinten hoidon rutiininomaisuus, hoitajan tietämys eläin-

ten luontaisesta käyttäytymisestä ja eläinten stressin kokonaisvaltainen välttäminen lisäävät kotieläinten hoitamisen turvallisuutta. Green Care -toiminnassa asiakasryhmät vaihtuvat, asiakkaiden joukossa voi olla poikkeavasti käyttäytyviä ihmisiä, eikä kaikilla asiakkailla ole välttämättä riittävää kokemusta tai perustietoa eläinten hoitamisesta tai niiden käyttäytymisestä. Tutkimustietoa kotieläinten käytöstä ja soveltuvuudesta eläinavusteisiin interventioihin tarvitaan.

Julkaisun sisältö ja keskeiset käsitteet

Tässä julkaisussa tarkastellaan suomalaisten alkuperäisrotujen käyttöä Green Care -toiminnassa. Useimmat kirjoitukset käsittelevät lehmiiä, vaikka eläinavusteisissa interventioissa voidaan aivan yhtä hyvin käyttää lampaita, kanoja, vuohia kuin hevosiakin. Lehmä on monelle tuttu ja siihen liittyy paljon kokemuksia ja muistoja. Tämä on tullut esille muun muassa lehmä-aiheisten kirjoituskilpailujen suosiossa. (Museovirasto 1981, Valio 1994, Lipsonen 1997, Kaarlenkaski 2008, Kaarlenkaski 2009, Raatikainen 2010). Viime vuosina lehmän ja ihmisen suhteesta on tehty myös monia tutkimuksia, joissa on käytetty aineistona muistitietoon perustuvia kirjoituksia (Lipsanen 1997, Kaarlenkaski 2012, Kovanen 2012). Lehmällä on kiistaton asema suomalaisen maaseudun symbolina. Tervon (2005) mukaan lehmän ”*monimielinen asema luonnon ja kulttuurin välimaastossa tarjoaa ihmiselle paitsi haasteen, myös erilaisten tulkintojen ja tuntojen mahdollisuuden*”.

Tässä julkaisussa puhutaan ensisijaisesti kotieläimistä, ei tuotantoeläimistä, koska eläinavusteisessa toiminnassa eläimillä katsotaan pääsääntöisesti olevan muitakin kuin tuotannonollisia tehtäviä. Kuten aiemmin on käynyt ilmi, kotieläimillä on vuosisatojen saatossa ollut monia rooleja: ne ovat olleet ihmisen seuralaisia, maidontuottajia, vetoeläimiä ja tuotantoyksiköitä. Tuomivaaran (2003)

mukaan kotieläinten luokittelu perustuu eläimestä saatavaan hyötyyn ja ihmisten ja eläinten välisiin suhteisiin. Sama eläinlaji, jopa yksilö, voidaan määrittellä useammalla tavalla ja välillä ristiriitaisestikin. Eläimiä ja niiden ero enemmän luokittelu kuvaakin ihmisten asenteita eläimiä kohtaan.

Sanakirjan mukaan kotieläin on kesy tai puolikesy eläin, jota ihminen hyödyn tai hovin vuoksi elättää ja hoitaa luonaan. Kotieläimiä ovat muun muassa hevonen, lehmä, koira ja kana. Tuotantoeläimiksi kutsutaan kotieläimistä niitä, joita kasvatetaan elintarvikkeiden, villan, nahan, turkisten tms. tuotantoa varten. Hyötyeläin on ihmiselle hyödyllinen eläin. Lemmikkieläimiä taas pidetään ilman aineellista hyötytarkoitusta. (MOT Kielitöimiston sanakirja).

Suomeen tuotujen ensimmäisten kotieläinten jälkeläisistä syntyneitä rotuja tarkoitettaessa voidaan puhua alkuperäisistä, maatiaisista, paikallisista tai kotoperäisistä roduista, suomenpystykorvan kohdalla jopa kansallisrodusta. Kauimmin on käytetty nimeä maatiainen tai maatiaisrotu, joka juontaa sanasta *maarotu*. Esimerkiksi Edward Awellan (1890) suomentamassa ja Suomen oloihin sovittamassa *Hyödyllistä tietoa maanviljelyksen ja karjanhoidon alalta* kirjassa puhutaan maaroduista. Maatiainen painettuna sanana esiintyi ensimmäisen kerran suomalaisen runoilijan

ja papin Abraham Pophiuksen artikkelissa, joka julkaistiin Sanan Saattaja Wiipurista -lehden numerossa 23 vuonna 1833. Kyseisessä artikkelissa maataisilla tarkoitetaan viljoja, mutta jo 1800-luvulla risteyttämätöntä vuosisatojen kuluessa paikallisiin oloihin sopeutunutta kotimaista karjaakin kutsuttiin maataisiksi. Maatiainen sanan halventavasti arvottavan mielleyhtymän vuoksi ainakin EU-ajan maataisroduista on puhuttu alkuperäisrotuina (MMM 2007). Kotoperäisellä eli endeemisellä tarkoitetaan kotieläimiä useammin luonnossa eläviä eläimiä. Se, miksi suomalaisia rotuja ei juurikaan kutsuta paikallisroduiksi, juontanee toisen maailman sodan ja evakuintien aiheuttamasta rotujen levittäytymisestä. 2000-luvulla kaikkia rotuja kasvatetaan eri puolilla maata eikä niillä ole paikallista merkitystä (Lilja ym. 2009a, Lilja ym. 2009b). Tässä julkaisussa puhutaan ensisijaisesti alkuperäisroduista.

Marjaana Kovanen pohtii artikkelissaan *Kyyttö työtoverina* itäsuomenkarjan merkitystä savolaisen pienviljelijäperheen elämässä 1950-luvulle asti. Artikkelin pohjautuu Kovasen Jyväskylän Yliopistoon tekemään sosiologian alan opinnäytetyöhön ”*Ihmisen kokoinen*” *Eläinuhde ja sosiokulttuurinen kestävyys pientilojen asukkaiden lehmämuistoissa* (2012). Artikkelissa *Kyyttö työtoverina* Marjaana Kovanen osoittaa, miten itäsuomenkarjalla on ollut omavaraistaloudessa eläneen perheen toimeentulon ohella huomattava rooli niitä hoitavien ihmisten sosiaalisessa maailmassa. Lehmät olivat ystäviä ja työtovereita, perheen arjen iloissa ja suruissa.

Taina Liljan (MTT/TAL) artikkeli esittelee, millaisia hyvinvointiulottuvuuksia liittyy maataislehmien kasvattamiseen tänä päivänä. Maataisrotujen merkityksiä kasvattajilleen 2000-luvulla selvittäneessä tutkimuksessa asiaa lähestyttiin erilaisten kasvattajatyyppeiden ja käyttötarkoitusten kautta. Artikkelin keskipisteessä on karjanhoitajien eläimiin liittyvien tietojen, taitojen ja asenteen merkitys karjan tuotantoon vaikutta-

vien tekijöiden, työturvallisuuden ja eläinten hyvinvoinnin kannalta (Raussi 2005, Mattila 2010). Tutkimuksen tuloksista voidaan päätellä, että myös nykyaikaisen karjankasvatuksen parissa tulee esille maataislehmien terapeuttinen vaikutus ja merkitys hoitajansa hyvinvoinnin kannalta aivan samoin kuin omavaraisen karjaloudenkin aikaan.

Anna-Maria Vainonpää käsittelee alkuperäis- karjan hoitoa vankeinhoidon työtoimintana Pelson vankilassa. Artikkelin pohjautuu Vainonpään Jyväskylän Ammattikorkeakoulussa Hoitotyön koulutusohjelmaan tekemään opinnäytetyöhön *Vankien kokemuksia eläinavusteisesta toiminnasta* (2011). Karjanhoitoa tarkastellaan sosiaalipedagogisesta näkökulmasta. Vainonpään tutkimuksen mukaan toiminnan vaikuttavuus syntyy paitsi vuorovaikutuksesta eläinten kanssa, mutta myös maatilaympäristöstä sekä työhön liittyvästä yhteisöllisyydestä.

Alankomaat on yksi maatilalla tapahtuvan Green Care -toiminnan edelläkävijöitä Euroopassa. MTT:n tutkija *Ulla Ovaska* (MTT/TAL) on yhdessä Wageningenin yliopiston tutkijoiden kanssa tehnyt kyselyn Alankomaisille Green care -tiloille ja selvittänyt, kuinka monilla Green care -tiloilla alkuperäisrotuja käytetään ja miksi nämä tilat ovat päätyneet juuri kyseisiin rotuihin. Kirjoitus osoittaa, että alkuperäisrotujen kasvattajilla on usein kiinnostusta myös Green Care -toimintaan.

Eläinavusteisessa toiminnassa ja terapiassa kotieläimiltä vaaditaan erilaisia ominaisuuksia kuin tuotantoeläimenä. Koirien ja hevosten luonnetestauksella on pitkät perinteet, mutta muiden kotieläinten soveltuvuutta ei ole juurikaan tutkittu. *Anni Tarkiaisen* on soveltanut tuotantoeläinten luonnetestejä terapiaeläinten testaamiseen. Artikkelissa esitellään tuloksia kyyttöjen testaamisesta sekä eläinavusteisessa toiminnassa käytettävien valintamenetelmien tavoitteita ja kehitystä laajemmin.

Eläinten hyvinvointi heijastuu viimekädessä asiakkaiden hyvinvointiin ja turvallisuuteen interventiotilanteessa. Professori *Jaakko Mononen* (MTT/KEL) pohtii kirjoituksessaan, millaisia näkökohtia liittyy tera-

piassa ja kuntoutuksessa käytettävien eläinten hyvinvointiin.

Julkaisun viimeisessä luvussa keskustellaan kirjan keskeisimmistä ajatuksista ja jatkotutkimustarpeista.

Lähteet

- AAll. Animal Assisted Intervention International home. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.animalassistedintervention.org/>
- Anttila, V. 1974. Talonpojasta tuottajaksi. Suomen maatalouden uudenaikaistuminen 1800-luvun lopulla ja 1990-luvun alkupuolella. Helsinki: Kirjayhtymä. 213 s. ISBN 951-26-0856-1.
- Awellan, E. (toim.). 1890. Hyödyllistä tietoa maanviljelyksen ja karjanhoidon alalta. Satakunnan maanviljelysseura. Pori: Satakunnan kirjapaino.
- Barba, B. 1995. The positive influence of animals: Animal-assisted therapy in acute care. *Clinical Nurse Specialist*, 9: 199–202.
- Banks, M.R., Willoughby, L.M. & Banks M.D. 2008. Animal-assisted therapy and loneliness in nursing homes: use of robotic versus living dogs. *Journal of the American Medical Directors Association* 2008:9. s. 173–177.
- Banks, M. & Banks, W. 2002. The effects of animal-assisted therapy on loneliness in an elderly population in long-term care facilities. *The Journals of Gerontology, Series A, Biological Science and Medical Science* 2002:57:M. s. 428–32.
- Bardill, N. & Hutchinson, S. 1997. Animal-assisted therapy with hospitalized adolescents. *Journal of Child and Adolescent Psychiatric Nursing* 1997: 10. s. 17–24.
- Barker, S., Pandurangi, A. & Best, A. 2003. Effects of animal-assisted therapy on patients' anxiety, fear, and depression before ECT. *The Journal of ECT* 19: 38–44.
- Baum, M. 1987. Hevonen sosialisointiprosessissa. Teoksessa Hevonen vammaisen palveluksessa. 1987. Helsinki: Suomen Ratsastajainliitto, s. 42–46.
- Berget, B. 2006. Animal-assisted therapy: effects on persons with psychiatric disorders working with farm animals. PhD thesis 2006: 20, Norwegian University of Life Sciences, Ås: Department of Animal and Aquacultural Sciences. ISBN 82-575-0724-5.
- Berget, B. & Grupperud, S. 2009. Animal-Assisted Interventions for psychiatric patients: Beliefs in treatment effects among practitioners. *European Journal of Integrative Medicine* 3 (2011): 91–96.
- Bläuer, A. & Kantanen, J. 2013. Suomalaiset olivat metsästäjäkeräilijöitä pitkään. *Lehdessä GeeniVarat* 2013, s. 15.
- Braun, C., Stangler, T., Narveson, J. & Pettingell, S. 2009. Animal-assisted therapy as a pain relief intervention for children. *Complementary Therapies in Clinical Practice* 15: 105–109.
- Darrah, J. 1996. A pilot survey of animal-facilitated therapy in southern California and South Dakota nursing homes. *Occupational Therapy International* 3: 105–21.
- Cole, K. & Gawlinski, A. 1995. Animal-assisted therapy in the intensive care unit. *Nursing Clinics of North America* 30: 529–537.

- Cole, K. & Gawlinks, A. 2000. Animal-assisted therapy: The human-animal bond. American Association of Critical-Care Nurses Clinical Issues 11: 139–149.
- EASEL-training, 2011. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://www.easeltraining.fi/miksi_easel/teoreettinen_pohja
- Eläingenivaratyöryhmä, 2004. Suomen kansallinen eläingenivaraojelma. Maa- ja metsätalousministeriö. 37 s. ISBN 952-453-209-3 .
- Gandini, G., Díaz, C., Soini, K., Lilja, T. & Martín-Collad, D. 2010. Viewing differences and similarities across local cattle farming in Europe. Teoksessa: Hiemstra, S. J. (toim.). Local cattle breeds in Europe : development of policies and strategies for self-sustaining breeds. Wageningen Academic Publishers. s. 58–77. ISBN 978-90-8686-144-6
- Heikkinen, K. 2005. Kyytön maidontuotannon kannattavuus. Julkaisematon opinnäytetyö. Savonia ammattikorkeakoulu.
- Helsingin sanomat, 2013. Maaseudun tulevaisuuden sanelee robotti. Tilakoko kasvaa ja tilojen määrä vähenee. Lypsyrobotin kapasiteetti ohjaa tulevaisuuden tilakokoja. Lehdessä 16.6.2013. Viitattu 17.6.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.hs.fi/talous/Maaseudun+tulevaisuuden+sanelee+robotti/a1371264861543?ref=hs-art-new-13>
- Hevosopisto. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.hevostoiminta.net/10?>
- Hiemstra, S. J., Mäki-Tanila, A. & Gandini, G. 2010. Recommendations for the management of local cattle breeds in Europe. Teoksessa: Hiemstra, S.J. (toim.). Local cattle breeds in Europe : development of policies and strategies for self-sustaining breeds. Wageningen Academic Publishers. s. 142–150.
- Holcomb, R. & Meacham, M. 1989. Effectiveness of an animal-assisted therapy program in an inpatient psychiatric unit. Anthrozoos: A Multidisciplinary Journal of The Interactions of People & Animals 2: 259–264.
- Huurre, M. 2003a. Viljanviljelyn varhaisvaiheet. Teoksessa: Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. (toim.). Suomen maatalouden historia I: Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura. s. 19–37. ISBN 951-746-480-0
- Huurre, M. 2003b. Maatalouden alku Suomessa. Teoksessa: Rasila, V., Jutikkala, E. & Mäkelä-Alitalo, A. (toim.). Suomen maatalouden historia I : Perinteisen maatalouden aika. Esihistoriasta 1870-luvulle. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura. s. 38–66. ISBN 951-746-480-0
- Härkki-Santala, M. 2002. Oman elämänsä ehtoinen emäntä. Maatilan emännän emäntäkuva työn mielekkyyden ja muutoksen näkökulmasta. 321 s. ISBN 952-464-026-0.
- Jutikkala, E. 1958. Suomen talonpojan historia. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura. 480 s.
- Kaarlenkaski, T. 2008. Kertomuskategoriat ja lehmän representaatiot kirjoituskilpailuteksteissä. Elore 1/2008. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://www.elore.fi/arkisto/2_08/kaa2_08.pdf
- Kaarlenkaski, T. 2009. Tehotuotantoa vai lehmänhoito? Teoksessa: Kainulainen, P. & Sepänmaa, Y. (toim.). Ihmisten eläinkirja. Palmenia. Gaudeamus. ISBN 978-951-570-786-4
- Kaarlenkaski, T. 2012. Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta. Väitöskirja. 385 s. ISBN 978-951-97493-8-9.
- Kallioniemi, M. 2013. Well-being at work on farms in Finland, Stress, safety in animal handling and working conditions of women on dairy farms. Väitöskirja. 91 s. ISBN 978-952-487-461-8. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetissä: <http://www.mtt.fi/mtttiede/pdf/mtttiede21.pdf>

- Kogan, L. 2000. Effective animal-intervention for long term care residents. *Activities Adapt & Aging* 25: 31–45.
- Koivisto, T. (toim.). 1998. Sata vuotta karjantarkkailu 1898-1998. Helsinki: Maaseutukeskusten liitto. 120 s. ISBN 951-808-066-6
- Kokkonen, K. 2013. Frida ja Milla auttavat oppimaan. *Lapsemme Mannerheimin lastensuojeluliiton lehti* 2/2013. s. 16–18.
- Kovanen, M. 2012 "Ihmisen kokoinen": eläin-suhde ja sosiokulttuurinen kestävyys pientilojen asukkaiden lehmämuistossa. Pro gradu-tutkielma Jyväskylän Yliopisto. 79 s. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/40626/URN:NBN:fi:jyu-201212273409.pdf?sequence=1>
- Kruger, K. & Serpell, J. 2006. Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. Teoksessa: Fine, A. (toim.) *Handbook on Animal-Assisted Therapy: Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. 2nd ed. San Diego, Calif: Academic Press. s. 21-38. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetissä: <http://research.vet.upenn.edu/Portals/36/media/Animal%20Assisted%20Interventions%20in%20Mental%20Health.pdf>
- Kupsala, S. 2007. Maatalouseläinten ambivalentti asema. Eläinten hyvinvointia ja teurastusta koskevat dilemmat. *Lehdessä Maaseudun uusi aika* 2/2007: 19–34.
- Laine, A. 2008. TerapiaLampola, eläinavusteininen toimintaterapia. Julkaisematon opinäytetyö. Metropolia Toimintaterapian päiväskoulutus. 43 s.
- Latvala, T. & Suokannassa, A. 2005. Auto-maattisen lypsyjärjestelmän käyttöönotto: kannattavuus ja hankintaan vaikuttavat tekijät. Pellervon taloustutkimus PTT Raportteja nro 192. 86 s. ISBN 952-5299-90-2 .
- Leinonen, R. 2013. Palvelijasta terapeutiksi. Ihmisen ja hevosen suhteen muuttuvat kulttuuriset mallit Suomessa. Väitöskirja. Oulun yliopisto, Humanistinen tiedekunta, Kulttuuriantropologia. 298 s. ISBN 978-952-62-0182-5.
- Lilja, T. 2011. Maataisrotujen merkitys kasvatustajilleen. Esimerkkinä itä- ja länsisuomenkarjan kasvattaminen 2000-luvun alussa. 101 s. Pro gradu. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. 101 s. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120036/urn_nbn_fi_uef-20120036.pdf
- Lilja, T., Soini, K. & Mäki-Tanila, A. 2009a. Länsisuomenkarja. *Nauta* 4/2009. s. 31–34.
- Lilja, T., Soini, K. & Mäki-Tanila, A. 2009b. Itäsuomenkarja. *Nauta* 5/2009. s. 27–30.
- Lipsanen, E. K. 1997. Nainen ja lehmä. Julkaisematon proseminaaritutkielma. Helsingin Yliopisto Folkloristiikka.
- Maijala, K. 1999. Sata kehityksen vuotta. Teoksessa: Juga, J., Maijala, K., Mäki-Tanila, A., Mäntysaari, E., Ojala, M. & Syväjärvi, J. (toim.). *Kotieläinjalostus*. Jyväskylä: Suomen Kotieläinjalostuskunta. s. 1–33. ISBN 978-951-96356-3-7
- Maijala, K. 2007. Esipuhe. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Maa- ja elintarviketalous 106. Jokioinen: MTT. s. 7–11. ISBN 978-952-487-120-4
- Manninen, E. 2008. Sukevan vankilatilan lehmistä tuli kaupunkilaisia. *Lehdessä GeeniVarat* 2008. s. 18–20.
- Manninen, E. 2011. Suomenhevonen pärjää niin raviradoilla, ratsuna kuin maatilan töissä. *Lehdessä GeeniVara* 2011. s. 6–11.
- Mattila, J. 2010. Nautojen käsittely. Karjanhoitajien näkemyksiä hyvän käsittelyn merkityksestä, periaatteista ja tekniikoista lypsykarjapihatossa- haastattelututkimus. Syventävien opintojen tutkielma. ELK. s. 52. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä:

- <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17575/Johanna%20Mattila%20lisensiaattity%C3%B6.pdf?sequence=1>
- McNicholas, J., Gilbey, A., Ahmedzai, S., Dono, J.-A. & Ormerod, E. 2005. Pet ownership and human health: a brief review of evidence and issues. *British Medical Journal* 331: 1252–1254.
- Miettinen, M.-L. 2014. Green Care -toimintaa Hakamaan tilalla. Teoksessa: Soini, K. (toim.). Luonto hoivaa: Miten arvioida Green Care -toiminnan hyvinvointivaikutuksia. MTT Kasvu 21. Verkkojulkaisu.
- MMM 2006. Tutustu suomenhevoseen. Forsan kirjapaino. ISBN-13: 978-952-5267-11-3. Viitattu 1.10. 2013. Saatavissa internetistä: http://www.suomenhevonen.info/sh100v/fi/pdf/SHjulkaisu_nettiin.pdf
- MMM, 2007. Alkuperäisrotujen kasvattaminen. Viitattu: 1.10. 2013. Saatavissa internetistä: http://www.mavi.fi/attachments/mavi/ymparistotuki/5FyETcQNq/alkuperaisrotut_2007.pdf
- MOT, Kielitoimiston sanakirja. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://mot.kielikone.fi/mot/mtt/netmot.exe?motportal=80>
- MTK 2012. Yrittäjyys, Yrittäjyyttä maaseudulla, Hoivapalvelut. Viitattu 10.1.2013. Saatavissa internetistä: http://www.mtk.fi/yrittajyys/yrittajyytta_maaseudulla/hoivapalvelut/
- MTT 2008. Tietopaketit. Eläingeenivarat. Säilytysohjelmat. Länsisuomenkarja. Säilytysohjelmat. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketit/Eläingeenivarat/sailytysohjelmat/nauta/lansisuomenkarja>
- MTT ELO. 2012. Vihreä hoiva voimaannuttaa vankilassakin. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://mttelo.mtt.fi/vihreahoiva-voimaannuttaa-vankilassakin>
- Museovirasto. 1981. Maatiaiskanat ja vanhat lehmärotut. Museoviraston 28. kansanperinteen keruukilpailu. Museoviraston kyselylehti .
- Niemelä, J. 1996. Lääninlampareista maaseutukeskuksiin. Maaseutukeskusten ja niiden edeltäjien maatalousneuvonta 1700-luvulta 1990-luvulle. Suomen Historiallinen Seura ja Maaseutukeskusten Liitto: Tampere. 519 s. ISBN 951-710-041-8.
- Nylander, H. 1910. Suomen maatiaiskarja. Teoksessa: Grotenfelt, G., Enckell, K., Suuronen, P., Nylander, H. & Cajander, E. (toim.). Maahenki Maataloudellinen tietokirja Jälkimmäinen osa. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Otava.
- Oldenbroek, J.K. 2007. Utilisation and conservation of farm animal genetic resources. 1st edn. Wageningen Academic Publishers, The Netherlands. s. 19–22.
- Partanen, U., Lilja, T., Kurppa, S. & Soini, K. 2005. Farming for health in Finland. Teoksessa: Hassink, J. & van Dijk, M. (toim.). Farming for health Netherlands : Springer. s. 135–146.
- Pihkala, E. 1982. Maa- ja metsätalouden uusi asema. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. Suomen taloushistoria II: Teollistuva Suomi. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 387–407. ISBN 951-30-5088-2
- Raatikainen, R. 2010. Kyyttötieto karttuu muistipankkiin. Eläingeenivara 1/2010. s. 22.
- Raussi, S. 2005. Group management of young dairy cattle in relation to animal behaviour and welfare Doctoral Dissertation Maa- ja elintarviketalous 71. Jokioinen: MTT. 88 s. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://ethesis.helsinki.fi/julkaisut/ela/kliin/vk/raussi/groupman.pdf>
- Raussi, S. 2009. Kotieläinten massatuotannon eettiset kysymykset. Teoksessa: Kainulainen, P. & Sepänmaa, Y. (toim.) Ihmisten eläinkirja: Muuttuva eläinkulttuuri. Helsinki: Palmenia. ISBN 978-951-570-786-4.

- Richeson, N. 2003. Effects of animal-assisted therapy on agitated behaviors and social interactions of older adults with dementia: an evidence-based therapeutic recreation intervention. *American Journal of Alzheimer's Disease and Other Dementias* 18, 6: 353–358.
- Rifkin, J. 1993. *Beyond Beef: The Rise and Fall of the Cattle Culture*. New York: Dutton. 353 s. ISBN 0-452-26952-0.
- Sanan Saattaja Viipurista 1833, nro 23. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://agricola.utu.fi/julkaisut/julkaisusarja/kkktk/sanansaattaja/SSV1833-23.html>
- Schuurman, N. 2012. ”Hevoset hevosina”. *Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta*. Dissertations in Social Sciences and Business Studies no 37. Itä-Suomen yliopisto yhteiskuntatieteiden ja kauppatieteiden tiedekunta Joensuu. 268 s. ISBN 978-952-61-0665-6. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetissä: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0665-6/urn_isbn_978-952-61-0665-6.pdf
- Siiskonen, P. 2004. Maatila yrityksen ja viljelijäperheen kotina. Teoksessa: Markkola, P. (toim.). *Suomen maatalouden historia III. Suurten murrosten aika. Jälleenrakennuskaudesta EU-Suomeen*. Suomalaisen kirjallisuuden seura. s. 289–311. ISBN 951-746-480-0
- Soini, K. 2007. Maatiaiseläinten monet arvot. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Maa- ja elintarviketalous 106. Jokioinen: MTT. s. 17–40. ISBN 978-952-487-120-4.
- Soini, K. 2009. Monimuotoinen kasvattajakunta maataisrotujen säilymistä turvaamassa. *Lehdessä GeeniVarat* 2009. s. 20–23.
- Soini, K. 2014. Green-Care -toiminnan vaikuttavuuden arvioinnin lähtökohdat. Teoksessa: Soini, K. (toim.). *Luonto hoivaa: Miten arvioida Green Care -toiminnan hyvinvointivaikutuksia*. MTT Kasvu 21. Verkkojulkaisu.
- Soini, K., Diaz, C., Gandini, G., De Haas, Y., Lilja, T., Martin-Collado, D., Pizzi, F. & Hiemstra, S.J. 2012. Developing a typology for local cattle breed farmers in Europe. *Journal of Animal Breeding and Genetics* 129, 6: 436–447.
- Soini, K., Ilmarinen, K., Yli-Viikari, A. & Kirveennummi, A. 2011. Green care sosiaalisena innovaationa suomalaisessa palvelujärjestelmässä. *Yhteiskuntapolitiikka* 76 3/2011: 320-330.
- Soininen, A.M. 1982. Maa- ja metsätalous. Teoksessa: Ahvenainen, J., Pihkala, E. & Rasila, V. (toim.). *Suomen taloushistoria II: Teollistuva Suomi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. s. 27–51. ISBN 951-30-5088-2
- Sopanen, O-M. 1996. Perinteiset kotieläimet kulttuurimme osana. Teoksessa: Simonen, J. (toim.). *Minä, Musti ja Mansikki*. Pohjois-Karjalan museo. Jyväskylä: Gummerus. s. 7–28. ISBN 951-96407-1-1.
- Sosiaalipedagoginen hevostoiminta 2011. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.hevostoiminta.net/10>
- Suomen Kennelliitto. Viitattu: 1.10. 2013. Saatavissa internetistä: <http://www.kennelliitto.fi/fi>
- Suomen ratsastusterapeutit ry. Viitattu: 1.10. 2013. Saatavissa internetistä: <http://www.suomenratsastusterapeutit.net/6>
- Tarkiainen, A. 2011. Kyyttöjen käyttö terapialahminä. Luonnetestimenetelmän kehittäminen (Julkaisematon). Itä-Suomen yliopisto Biotieteiden laitos / Kuopion kampus
- Tervo, M. 2004. *Lehmä*. Jyväskylä: Atena. 159 s. ISBN 951-796-359-9
- TTS. Hankehaku. Ryhmittelystrategiat suurilla lypsykarjatiloililla (Lyto2-hanke). Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.tts.fi/index.php/projektit-info-sivu/projektihaku?projektid=82>

- Tuomivaara, S. 2003. Eläimet muuttuvassa yhteiskunnassa. Johdatus ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologiaan. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto: Sosiologian ja psykologian laitos.
- Turunen, H. 2007. Maatiaisrotujen taloudellinen tarkastelu lypsykarjataloudessa. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Maa- ja elintarviketalous 106. Jokioinen: MTT. s. 243-254. ISBN 978-952-487-120-4
- Valio 1994. Lehmän kohtaaminen. ISBN - 951-97266-1-6
- Vatanen, O. 1997. Ystävä, Hyvä ja Äpyli. Nämäkin lehmän nimiä. Vantaa: Suomen kotieläinjalostusosuuskunta. ISBN 951-96356-2-9.
- Vihola, T. 1991. Leipäviljasta lypsykarjaan. Maatalouden tuotantosuunnan muutos Suomessa 1870-luvulta ensimmäisen maailmansodan vuosiin. Helsinki: Suomen Historiallinen Seura. 377 s. ISBN 951-8915-46-6.
- Vihola, T. 2004. Pärjääkö pienviljelys. Klassinen maatalouskysymys. Teoksessa Suomen maatalouden historia II. Kasvun ja kriesien aika 1870-luvulta 1950-luvulle. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura. s. 135-216. ISBN 951-476-480-0.
- Vilkuna, K. 1976. Lehmän kotiutuminen perheeseen, nautan asettuminen yhteiskuntaan. – Virittäjä 80.
- Vilkuna, K. 1984. Lehmän kotiutuminen perheeseen, nautan asettuminen yhteiskuntaan. Teoksessa: Paunonen, H. & Rintala, P. (toim.). Nykysuomen rakenne- ja kehitys. Näkökulmia kielen vaihteluun ja muuttumiseen. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Tietolipas 95. 316 s. ISBN 951-717-360-1.
- Ylimaunu, J. 2002. Elinkeinot ihmisen ja eläimen suhteen muokkaajina. Teoksessa: Ilo-mäki, H. & Lauhakangas, O. (toim.). Eläin ihmisen mielenmaisemassa. Helsinki: Suomen kirjallisuuden seura. s. 115–133. ISBN 951-746-405-3.
- Yli-Viikari, A., Lilja, T., Heikkilä, K., Kirveennummi, A., Kivinen, T., Partanen, U., Rantamäki-Lahtinen, L. & Soini, K. 2009. Green Care -terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. Maa- ja elintarviketalous 141. Jokioinen: MTT. 69 s. ISBN 978-952-487-221-8.
- Yli-Viikari, A. 2014. Green Care-toiminnan hyvinvointivaikutukset. Teoksessa: Soini, K. (toim.). Luonnosta hoivaa ja voimaa: Mitä arvioida Green Care -toiminnan hyvinvointivaikutuksia. MTT Kasvu 21. Verkkojulkaisu.

Kuva: Paula Häyrinen

Kyyttö työtoverina

Marjaana Kovanen

Johdanto

Itäsuomenkarja, kyyttö, on savokarjalaisen maaseudun omaleimainen lehmärotu, joka soveltui vaatimattomiin oloihin ja takasi pienellekin tilalle jonkinlaisen elannon. Sota verotti kyyttökantaa 1920-luvun – itäsuomenkarjan kulta-ajan – kymmentuhantisista lukemista, mutta vielä vuonna 1946 kantakirjassa oli noin 5000 eläintä (MTT 2008). Monet savolaiset karjatilat harjoittivat käytännössä omavaraistaloutta vielä 1950-luvulla. Silti savolainenkin maa- ja karjalous alkoi kasvaa, koneellistua ja muuttua ammattimaisemmaksi. Lapset lähetettiin yhä useammin kaupunkiin kouluun, koska maatalouden muuttuvassa toimintaympäristössä kotitila ei enää pystynyt elättämään perheen kaikkia jälkeläisiä. Karjanhoito säilyi toki edelleen luonteeltaan kokonaisvaltaisena elämäntapana, mutta toisaalta se oli yhä selkeämmin myös ammattitaitoa vaativa uravalinta. Tehokkuus toi mukanaan ylituotannon, pientilat kävivät yhä harvinaisemmiksi, ihmiset lopettivat karjanpidon ja muuttivat suurin joukoin kaupunkiin. (Granberg 2004a, Granberg 2004b, Vihinen 2004.)

Itäsuomenkarjan määrä romahti täydellisesti 1900-luvun jälkipuoliskon murroksessa, ja aallonpohja koettiin 1980-luvulla, jolloin kyyttöjä oli kantakirjassa vain 60. Tämän jälkeen itäsuomenkarjan yksilömäärä on saatu tietoisien säilytystyön avulla vähitellen kohoamaan lähelle tuhatta. (MTT 2008, Lilja ym. 2009.)

MTT ja Savon Sanomat -lehti keräsivät vuosina 2009–2010 kansalaisilta muistoja itäsuomenkarjasta osana ihmisten arkielämää. Keräys liittyi MTT:n koordinoimaan ja Suomen kulttuurirahaston rahoittamaan Suomen lehmä –brändi -hankkeeseen, jonka

tarkoituksena oli paitsi tallentaa kyyttöihin liittyvää muistitietoa, myös tukea rodun säilyttämistä tukevaa toimintaa. Tehtävänannossa pyydettiin kertomuksia muun muassa lehmien ominaisuuksista ja luonteenpiirteistä sekä kyyttöjen historiasta muistelijoiden kotitiloilla. (Raatikainen 2011). Muistipankkiin saapui kaiken kaikkiaan 48 kertomusta. Monet kertomukset sijoittuivat 1940–70-lukujen väliseen aikaan, jolloin kyyttöt olivat Savossa ensin valtarotu ja väistyivät sitten tuottavampien rotujen tieltä. Ihmisen ja eläimen suhdetta kuvailtiin laajasti monissa kyyttömuistoissa. Näissä kertomuksissa kyyttöjen ”ihmisen kokoisuus” ja lehmien ja savolaisperheiden yhteiset, monivaiheiset tarinat tulivat vahvasti esiin.

Olen poiminut tämän artikkelin yhteyteen kyyttökertomuksista kuvauksia ihmisten ja lehmien suhteista pientiloilla, joilla jokainen lehmä oli sekä perheen elannon kannalta merkittävä että hoitajalle tunnetasolla läheinen. Kiinnitän huomiota erityisesti siihen, mitä kirjoitukset kertovat tämän suhteen kehittymisestä naudan urapolun edetessä: Kyyttö kasvoi kotitilallaan pienestä vasikasta lypsylehmäksi ja palveli samassa navetassa pitkään. Kuvaukset näiden uskollisten ”työläisten” teurastuspäivien murheelisuudesta ovat kertomuksissa tavallisia, ne auttavat ymmärtämään pientilallisen eläin-suhdetta, jossa tunteenomaiset painotukset ja hyötynäkökohdat olivat usein yhtä aikaa läsnä.

Urapolku (Wilkie 2010) muodostaa tässä kronologisen kehyksen, johon olen sijoittanut ihmis-eläin-suhteen vaiheita kuvaavia kertomuksia. Niin kyyttöllä kuin hoitajallakin oli omat urapolkunsu kotitilalla, ja pol-

kujen edessä ja risteillessä eläinsuhteesta paljastui aina uusia asioita. Lapsuusmuistojen nimikkovasikat, emäntien luotettavat lyp-

sikit ja viimeisille automatkoilleen lähteneet lehmävanhukset edustavat kirjoituksissa urapolun eri vaiheita.

Ihmisiä, kotieläimiä, tuotantoeläimiä

Kun ennen puhuttiin kotieläimistä, tarkoitettiin samoja eläinlajeja, jotka nykyisin useimmiten luokitellaan tuotantoeläimiksi, termejä ”koti-eläin” ja ”tuotantoeläin” käytetään edelleen pitkälti rinnasteisina (Kupsala 2007, s. 20–21). Lemmikkieläimet sen sijaan erotetaan nykyisin yleensä selkeästi omaksi ryhmäkseen. (mts.) Lemmikkieläimet näyttävät vastaavan nykyihmisen monenlaisiin hyvinvointitarpeisiin. Ne voivat auttaa terveyden ja toimintakyvyn ylläpitämisessä, tukea lasten kasvua ja kehitystä vastuuntuntoisiksi yksilöiksi ja helpottaa kontaktien luomista toisiin ihmisiin. Lemmikkien on koettu myös muun muassa vähentävän työstressin painostavuutta, parantavan kouluilmapiiriä ja edistävän sairaiden kuntoutumista. (Laatu 2012, s. 258). Myös tuotantoeläimiksi luettavien eläinlajien maatiaisrotujen kasvattajat kokevat nykyään tekevänsä mielekästä työtä, jossa yhdistyvät ylpeys laadukkaista kotieläintuotteista ja lämmin suhde hoidettaviin eläimiin. Hoitajat tuntevat voivansa fyysisesti ja psyykkisesti hyvin, kun he päivittäin toimivat lempeiksi ja mutkattomiksi kokemiensa maatiaiseläinten kanssa. (Soini 2007, s. 34–35, Lilja 2011).

Ihmisten suhtautumisen eläimiin voidaan ajatella sijoittuvan jatkumolle, jonka yhdessä päässä on emotionaalinen, toisessa päässä välineellinen eläinsuhde. Ihmiset suhtautuvat eläimiin eri tavoin. Erilaisissa 2000-luvun taitteen asennetutkimuksissa on havaittu, että esimerkiksi naiset ja nuoret suhtautuvat eläimiin emotionaalisemmin kuin vaikkapa miehet ja iäkkäämmät vastaajat (Schuurman 2012, s. 55–56). Toisaalta eläinten pidon käytännöt – esimerkiksi yhden hoitajan kanssa säännöllisessä vuorovaikutuksessa oleva eläinmäärä – vai-

kuttavat siihen, miten tunnepitoiseksi suhteemme eläimiin muodostuu. (mts.) Kyyttöaineistossa kohdataan pientilojen ihmisiä, joiden päivittäiset eläinkontaktit käsittivät usein vain kaksi tai kolme lehmää. Tällaisessa tilanteessa yksittäinen eläin saa suuren emotionaalisen merkityksen. Läheinen eläinsuhde nousee esille, kun tarkastellaan pientilallisten muistoja maatiaiskarjan hoidosta.

Wilkie (2010, s. 2–3, 184–185) korostaa nimenomaan ihmisten omien kokemusten merkitystä eläinten ja hoitajien hyvinvoinnin ymmärtämisessä ja kehittämisessä.

Eläinten kanssa työskennellessä määritellään niiden rajojen vahvuutta, jotka mielen tasolla erottavat ihmisen eläimestä. Tämä ”rajatyö” muuntuu vahvasti työpaikkakulttuurin mukaan. Yhtäällä saatetaan korostaa, että työ eläinten parissa on ”vain työtä” ja että eläimet ovat hoitajista täysin erillisiä ja erilaisia olentoja. Toisaalla taas edistetään ohjelmallisesti eläinten hyvinvointia ja pyritään tietoisesti ylläpitämään vuorovaikutusta eläinten kanssa¹. (Arluke & Sanders 1996, s. 124, 127, 131, 133).

Ihminen ja eläin olivat sananmukaisesti lähekkäin, kun Pasuna-kyttö paneutui metsässä päivälevolle ja paimentyttö asetui sen kylkeen lehmän kellonkantimesta kiinni pitäen (N 10). Kun eräessä talossa lehmät eivät olleet ihmisten kanssa samaa mieltä laitumelle menosta, emännän rauhoit-

¹ Rajatyötä tehdään myös muualla yhteiskunnassa: esimerkiksi erilaiset etniset ryhmät määrittävät keskinäisiä suhteitaan rajatyön keinoin (Arluke & Sanders 1996, s. 131, 133).

tava laulu sai ne kulkemaan haluttuun suuntaan (N 11). Tällainen eläinten käsittely kielii rajatyön ”pehmeystä”: empaattinen asennoituminen eläimiin teki työstä sekä fyysisesti että psyykkisesti helpompaa.

”Lehmät olivat kuin perheenjäseniä, niitä kunnioitettiin, niille puhuttiin ja hoidettiin kuin parastakin lemmikkieläintä”, kertoo yksi kyyttömuistelijosta (N 19). Toisaalta lehmät nähtiin selvästi eläiminä: niiden lajinmukaiset tavat ja tarpeet pyrittiin mahdollisuuksien mukaan ottamaan huomioon. Lehmiä hoidettiin lempeästi, mutta samalla tiedostettiin, että niitä pidettiin viime kädessä ravinnon tuottamiseksi. Läheisinkään eläin-

suhde ei välttämättä merkitse antropomorfista, inhimillistä asennoitumista, vaikka suhde työtä tekevään eläimeen muistuttaisi suhdetta uskolliseen palvelijaan (ks. Schuurman 2012, s. 54, 241).

Koko elämänsä lehmien parissa työskennelleet ihmiset ovat muistelleet eri kirjoituskilpailuaineistoissa nuoruutensa karjanhoitotyötä rankkana. Silti he puhuvat siitä nostalgiseen sävyyn. Lehmiä kuvataan näissä muistoissa ”työkavereiksi” ja ”ystäviksi”. (ks. esim. Kaarlenkaski 2012, s. 253–254, 317). Myös kyyttökirjoituksissa lehmä on ”hoitajan ystävä ja turva, se oli mielessä yötä päivää” (N 12, N 23).

Kyytöt ja hoitajat urapolulla

Rhoda Wilkie (2010) on tarkastellut eläimen ”urapolkua” eli elämänkaarta, eläinyksilön tarinaa osana tilan kotieläintuotantoa. Kotieläin syntyy, elää tilalla joko lyhyemmän tai pidemmän ajan, vaatii hoitoa ja ruokintaa, on tuottava kenties jo eläessään tai vasta teuraana. Etenkin silloin kun eläintä kasvatetaan pitkään samalla tilalla, eläimen ja hoitajan välinen suhde kehittyy kaiken aikaa. (mts., s. 135, 139–140). Nykyiset tuotantoeläimet saattavat urapolkunsa mittaansa siirtyä useitakin kertoja tilalta toiselle, mutta aikaisemmin sama navetta saattoi olla lehmän ”työpaikkana” ja sama hoitaja sen ”työnjohtajana” toistakymmentä vuotta. Mikäli tällöin eläimen kohdalle sattuu vakavia sairastumisia tai muita vastoinkäymisiä, siihen kiinnitetään tavallisesti poikkeuksellisen paljon huomiota. Vastoinkäymiset vahvistavat usein hoitajan ja eläimen välisiä tunnesiteitä ja nostavat eläimen lajitovereitaan merkityksellisemmäksi hoitajan silmissä. Samoin eläimen erikoinen luonne tai ulkonäkö voi saada aikaan sen, että sitä pidetään tavallista suurempana ”persoonana”. (Wilkie 2005, s. 215).

Itäsuomenkarjaa ei ollut jalostettu tasalautaiseksi, vaan yksilöt vaihtelivat suuresti niin

luonteeltaan, ulkonäöltään kuin tuotantoominaisuuksiltaan. Maatiaislehmiä muistelevat ihmiset kertovatkin monista erikoisista lehmäyksilöistä. Johtajalehmät, kellokkaat, olivat itseoikeutetusti näkyviä hahmoja. Oli kuitenkin paljon myös muita poikkeuksellisia lehmiä, joista tuli hoitajansa suosikkeja – tai joissain tapauksissa murheenkryynejä. Yksi kyyttömuistojen kirjoittaja kertoo, että Mansikki vihasi punaisia vaatteita ja että tätä piirrettä hyväksikäyttäen lapset tahallaan ärsyttivät sen raivopäiseksi (M 3). Toinen muistelee, miten sisukas Onnentuoja tarjoili vieraammalle lypsäjälle maidon sijaan potkuja (N 7). Kolmas muistaa Varman, joka joutui salaman iskemäksi ja tuupertui, nousi jonkin ajan päästä ylös, mutta ei koskaan toipunut tapauksesta henkisesti (N 11). Neljännelle ovat jääneet mieleen Marveliinan erikoiset, pullottavat silmät (N 27). On huomattava, että kirjoittajat muistavat vuosikymmenten jälkeenkin käytännössä kaikkien lehmien nimet: pienissä karjoissa poikkeusyksilöt eivät suinkaan olleet ainoita eläimiä, joihin muodostui henkilökohtainen suhde, vaan jokainen eläin oli omalla tavallaan erityinen. ”Karjassa jokainen lehmä oli yksilö,

jonka luonnetta noudatettiin”, toteaa yksi muistelijoista (N 46).

Kyyttömuistojen perusteella on helppo uskoa, että lämmin eläinsuhde oli molemminpuolinen asia: myös lehmät kiintyivät tuttuihin hoitajiinsa. Tämä saattoi olla myös ongelma silloin, kun lehmä vaati tietyn henkilön itseään lypsämään. Emännän karjatakki ja huivi eivät riittäneet hämäämään Ahkeraa, joka haisteli emännäksi naamioitunutta tyttöä, totesi hänet huijariksi eikä suostunut lypsylle (N 46). Toisaalta oli varmaankin hyvin palkitsevaa, kun esimerkiksi Kirppu tuli lehmisavulla hellästi nuolemaan oman hoitajansa poskea, kun hoitaja lypsi toista lehmää (N 33). Asteri puolestaan lähti etsimään rakasta lypsäjää, kun tämä oli lähtenyt illalla tansseihin (N 29).

Kirjallisuudessa on kuvattu ihmisen ja eläimen välistä sosiaalista sopimusta, jonka ajatellaan syntyneen silloin, kun kotieläimet kesytettiin. Kumpikin huolehti toistensa tarpeista, ja ihmisen ja eläimen välille kehittyi näin lähes symbioottinen suhde. (Wilkie 2010, s. 23, 215). Pienimuotoisuus ja ihmistyövaltaisuus leimasivat kyyttökarjojen aikakautta, lehmiiä käsiteltiin paljon ja niiden kanssa tuli väistämättä seurusteltua. Tässä ilmapiirissä sosiaalinen sopimus, näytetty sängen konkreettisena, kun ihmisten ja eläinten välinen vuorovaikutus oli suora. Käsinlypsy on esimerkki tällaisesta molempia osapuolia hyödyttävästä, miellyttävästä, lämpimästä vuorovaikutustilanteesta. Kyytön ja hoitajan urapolut kulkivat ikään kuin rinta rinnan. Lehmän urapolku lähti käyntiin pikkuvasikkana, jatkui lypsylehmenä ja päättyi tyypillisesti teurastukseen.

Pikkukarjakot ja nimikkovasikat

Sekä hoitajan että lehmän urapolku tilalla alkoi usein heti syntymästä. Synnyinkodista tuli oletusarvoisesti ihmisen elinikäinen työpaikka. Vasikan synnyttyä sillä oli samoin edessään pitkä ura kotitilalla. Silloin tällöin kyyttöjä hankittiin myös ”valmiina” lehminä

tai hiehoina. Aineistossa oli esimerkkejä tapuksista, jolloin hoitaja tuli taloon vasta aikuisena, miniäksi, ja tällöin urapolun alku saattoi olla ohdakkeinen. Vaikka nuorikko olisi jo omassa lapsuuskodissaan oppinut karjanhoitotyön, uudessa paikassa työt tehtiin eri tavalla (ks. Kaarlenkaski 2012, s. 204). Kokeemus omasta ammattitaidosta ja sitä kautta koko identiteetti saattoi joutua koetukselle. Moni miniä koki lisäksi olevansa enemmän tai vähemmän ei-toivottu henkilö. Vaikka ilmapiiri olisi ollut ystävällinen, koti-ikävä saattoi silti istua sitkeässä. Tässä tilanteessa lehmä oli useimmille tulokkaille eläimenä tuttu ja kotoinen. Muutamat kirjoittajat kertovat miniöille osoitetuista nimikkolehmissä, jotka auttoivat juurtumisessa uuteen kotiin.

Nuorena maajussin vaimona ollessani rupesi Tarjo-niminen lehmä poikimaan. Anoppi sanoi, että nyt saat sinä hoitaa tuon lehmän poikimisen, ja jos on lehmävasikka, saat siitä kasvattaa lehmän itsellesi (olinhan minä jo lehmiiä poittanut ennenkin). Niin siinä sitten kävi, että lehmä poiki ja minä sain lehmävasikan ja kasvatin siitä lehmän ja hyvänpä sainkin. Onnetar oli sen nimi. Meistä tuli hyvät kaverit. Sen kylkeä vasten iloitsin iloni ja itkin murheeni. (N 6).

Tilan omat lapset olivat kasvaneet karjanhoitotyöhön jo primaarisosialisaatiovaiheessa: äiti otti perheen pienimmät mukaan navetalle, missä työt saattoivat jo nelivuotiaina opetella lypsämään. Perhe merkitsi myös työyhteisöä, ja tämän yhteisön toimintaan liittyivät tietenkin kiinteästi myös lehmät. Karja muodosti sosialisaatiomielessä ikään kuin perheen jatkeen (ks. Silvasti 2001, s. 99–100, Kaarlenkaski 2012, s. 207). Monet ihmis- ja kyyttösukupolvet olivat yhdessä rakentaneet kotitilan tarinaa, ja tämä jatkuvuus oli omiaan lisäämään yhteenkuuluvuuden tunnetta ja nimenomaan vanhan tutun karjarodun arvoa.

Nimikkovasikoita hellittiin ja navetan turvallisuudesta lämmöstä nautittiin. Nämä varhaiset kokemukset synnyttivät lapsille vahvan

karjanhoitajaidentiteetin, jollaista mikään myöhempi koulutus tuskin olisi voinut saada aikaan. Lehmien kanssa toimimiseen kasvetiin sekä käytännön että tunteiden tasolla nimikkolehmien kautta. Nimikosta kasvoi hoitajalleen rakas ystävä, kesy lehmä, jonka hoitotoimet olivat helppoja. ”Suvussamme on paljon lapsia, joten lehmiä hoidettiin ja kuljeteltiin vasikasta asti. Niinpä niistä tuli rohkeita, uteliaita ja luottavaisia. Emme muista, että olisi ollut ollenkaan vihaisia lehmiä”, kirjoittaa yksi muisteliijoista (N 14).

Paimenpoikana tai -tyttönä oloa metsälaitumilla muistellaan monissa kirjoituksissa. Joku tunnustaa lapsena kokeneensa paimenessa olon pitkästyttäväksi: ”Pitkältä tuntui päivä ja puolikin siellä metsässä, ennen kuin lehmät tuotiin iltalypsyille.” (M 47). Useimmiten paimennus kuitenkin muistetaan jännittävänä ja antoisana, vapaana luonnossa oleiluna. ”Paimenessa olo ei ollut lainkaan vastenmielistä työtä, kun lehmät olivat niin ihania ja luonto ympärillä niin mielenkiintoinen. Paimenessa tutustuin lehmiin yksilöinä”, kirjoittaa yksi muisteliijoista (N 33). Paimeneen lähdettiin jo pieninä, mutta myös lukiolaiset saattoivat viettää kesäpäiviään lehmien seurassa metsässä. ”Paimenessa ollessa oli hyvä kerrata vaikkapa ruotsin ja saksan sanoja ja jopa harjoitella ylioppilaskirjoitukseen!” (N 40). Lehmätkin vaikuttivat metsälaitumillaan useimmiten tyytyväisiltä ja yhteistyöhaluisilta. Yksi kirjoittajista tulkitsee Laukeri-kyytön suorastaan auttaneen paimenia työssään, kuten työtoveri:

”Kerran olin siskoni kanssa vasikoita paimentamassa. Puolen päivän aikaan pidimme ruokataun. Voipaperiin käärityt voileivät ja pullosta hörpätty maito maistuivat! Äkkiä huomasimme, että koko karja vasikoineen kaikkineen oli häipynyt näköpiiristä, vain kellokas Laukeri oli jäänyt siihen lähelle ihan kuin odottamaan meitä. Oletimme, että lehmät olivat menneet lähisuolle syömään. Häitstelimme Laukeriakin suolle, mutta se halusi aivan päinvastaiseen suuntaan. Emme millään saaneet sitä

kääntymään suolle. Pakko oli lähteä seuraamaan Laukeria. Kuinka ollakaan. Laukeri johdatti meidät kilometrien päähän vaaran kupeeseen, ja siellähän karja oli. Pasuna, vasikat ym. karja nyhti innokkaasti ruohotupsuja kannokossa.” (N 10).

Kun suhde lehmiin oli kiinteä ja läheinen, ei ole ihme, että eläinten ajateltiin ymmärtävän, mitä ihmiset niiltä odottivat. Yksi kyytömuistelija kertoo, miten hiehoille näytettiin hyvä paikka metsälaitumelta ja sanottiin, ettei niiden tarvinnut tulla lypsyn ajaksi kotiin. Hiehot jäivät tähän paikkaan lepäilemään siksi aikaa kun lypsylehmät kävivät pihapiirissä hoitamassa oman työnsä. (N 11).

Lypsyllä

Lehmän pääasiallinen tehtävä oli tietenkin maidon tuottaminen, ja lypsy olikin ikään kuin lehmän urapolun ytimessä. Lypsy oli ihmisen ja eläimen tiivistä yhteistyötä, ja jos jossain tilanteessa voidaan väittää eläimen olevan voimakkaasti tunteillaan mukana, lypsy on juuri tällainen tapahtuma. Oksitosiini, maidontuotantoa säätelevä ja kiintymyksen tunteissa vahvasti mukana oleva hormoni, erittyy lehmän vereen juuri lypsytilanteessa, joka vastaa vasikan imettämistä (ks. Moisio 2002). Kirjoittajat muistavat, miten lehmä saattoi esimerkiksi nuolla lypsäjää ja osoittaa näin kiintymystään. Monille lehmille vain yksi, tuttu ja rakas lypsäjä kelpasi – muiden oli turha yrittää houkutellessa mai-toa esiin.

”Noketti oli erittäin rakassorttinen ja niin kiltti. Se työnsi aina päänsä kainaloon ja ihan kuin odotti hyväilyjä. Kun tarhalle mentiin lypsämään, niin Noketti kiersi aina eteen, että ’aloitapa minusta.’” (N 21).

Lehmät osasivat usein tulla oma-aloitteisesti laitumelta lypsettäviksi oikeaan aikaan päivästä. Yksi kirjoittajista muistaa, miten kyytöt jopa asettuivat tarhassa oikein päin lypsya varten: nämä lehmät todella tiesivät tehtävänsä (N 38). Toisessa talossa Pasuna-kello-

kas tiedotti jo kaukaa römeällä äänellä, kun lehmälauma oli saapumassa lypsylle (N 10). Joskus lemmiä toki jouduttiin hieman etsiskelemään metsälaitumilta. Karjan kutsuhuudot, joita kesäisin ”kuului pitkin mäkiä ja hakamaita” (N 11), olivat emäntien omia persoonallisia tavaramerkkejä.

Naiset, jotka yleensä lypsivät lehmät, kuvaavat kokeneensa vahvoja tunteita yhdessä lehmän kanssa. Joskus itkettiin lehmän kylkeä vasten. Tämä voimakas muisto esiintyy monissa kyyttökirjoituksissa. Lehmien mainitaan myös vaistonneen ja ymmärtäneen lypsäjän mielen tilan. Lypsytilanteessa vallitseva läheinen ruumiillinen kontakti tekee tilanteesta intra-aktiota, saumatonta yhteistoimintaa (vrt. *interaktio*, vuorovaikutus). Joskus eläin käyttäytyi arvaamattomasti tai aggressiivisestikin, mutta pääsääntöisesti lypsytilanne oli rauhallinen ja toi lypsäjälle tunteen työssä onnistumisesta ja läheisestä yhteydestä eläimeen. (Kaarlenkaski 2012, s. 219).

”Ripsumista² pidettiin lapsille sopivana työnä, vaikka kyllä se aika pitkästyttävää oli. Tuntui, että lehmät oli totutettu siihen, ripsuttiin vaikka ei ollut hyttysiäkään. Ja lapset olivat mukana työssä, tottumassa työn tekoon. Ainahan lypsytapahtuma pyrittiin tekemään lehmälle miellyttäväksi. Hyttysten karkottamisen lisäksi niille juteltiin ja laulettiin.” (N 25).

Useimmat lypsyyiin liittyvät muistot kyyttöaineistossa ovat kertomuksia kesäisistä lypsytilanteista, joissa lehmät tulivat metsästä ja ne lypsettiin pihapiirin liepeillä lehmisavujen äärellä. Lypsy navetassa saattoi olla kirjoittajien mielestä arkisempi toimitus, jota ei lehmisavujen tapaan katsottu yhtä lailla muistelemisen arvoiseksi. Nykyisin kotieläintuotanto on luonteeltaan sulkeutuneempaa, kontrolloidumpaa ja ulkopuolisten katseilta usein tiukasti piilotettua (ks. Franklin 1999,

s. 41). Myös lypsy tapahtuu sisätiloissa hygieenisten sääntöjen mukaan. Tästä näkökulmasta on luonnollista, että käsinlypsy taivassalla koetaan aivan erityiseksi muistoksi, joka ansaitsee tulla kerrotuksi jälkipolville.

Aika erota

Lehmä pääsi harvoin eläkkeelle. Joitakin poikkeuksia oli, kuten Kaisa, joka ”oli Mammalle niin rakas, että hän hoiti sitä vuosia mahona³ navetassaan” (M 15). Yleensä lehmät teurastettiin siinä vaiheessa, kun ne sairastuivat vakavasti tai eivät enää tulleet tiineiksi. Työtoverista luopuminen ei ollut helppoa. Siinä missä nuorten vasikoiden teurastus oli osa tilan luonnollista rutiinia, vanhaa lypsylehmää itkettiin. ”Lehmähän oli ystävä.” (N 40). Hoitaja kiintyi lehmään, vaikka tiesikin, että lopulta teurastuspäivä on edessä. Tästä ristiriidasta puhutaan nimellä ”produktiivinen paradoksi” (Wilkie 2010, s. 115, 151) tai ”caring-killing paradox” (Arluke & Sanders 1996, s. 85). Kun hoivattavasta eläimestä tulee teurastettava eläin, hoitaja joutuu käymään läpi emotionaalisen muutoksen (transition), joka voi olla hyvin rankka. Tämä prosessi on sitä vaativampi, mitä pienemmästä karjasta on kyse. (Wilkie 2010, s. 182). Kyyttökarjan pääluku nousi harvoin yli kymmeneen, joten jokaisen lehmän merkitys hoitajalleen oli suuri.

Hoitajan tunteiden kannalta ei suinkaan ollut samantekevää, teurastettiinkö eläin kotona vai jossain muualla. Vaikka lypsylehmän viimeinen päivä oli aina surun paikka, lehmän elämän päättyminen omassa tutussa ympäristössä ajateltiin vähemmän traumaattiseksi tapahtumaksi. Kaarlenkasken (2012, s. 248–249) tarkastelemassa aineistossa teurastuskuvaukset olivat harvinaisia, ja asia saatiin haluta sulkea kokonaan pois mielestä. Kyyttömuistoissa sen sijaan kuvataan myös lypsylehmien teurastuksia. Ne olivat luon-

² ripsuminen: hyttysten ja paarmojen karkottaminen

³ maho: hedelmätön, lisääntymiskyvytön

nollisia, joskin usein haikeita tapahtumia. Teurasautoon laittaminen oli niin rankkaa, ettei tämä emäntä olisi halunnut olla todistamassa koko tapausta:

Se (Onnetar) sai elää terveenä aika vanhaksi ja teki 12 vasikkaakin. Sitten ei tullut enää kantavaksi, ja meille tuli haikea ero. Oli toista kilometriä sille tielle, missä kulki teurastamon auto. Mieheni kanssa vein sitä tienvarteen. Minä läksin pois, että en tarvitsisi olla katsomassa lähtöä, mutta Onnetar oli toista mieltä. Se rupesi niin paljon riehumaan, että se olisi väkisin karannut. Niin minun ei auttanut kuin olla laittamassa se sinne autoon. Varmaan itkettiin kumpikin erojaisiksi. (N 6).

Työtoveri, tulonlähde

Kuten muutkin eläinten kanssa työskentelevät ihmiset, myös kyyttöjen hoitajat tulivat tehneeksi rajatyötä, jossa ihmisen ja eläimen välisten rajojen vahvuus määritteli aina uudestaan. Monet kirjoitukset kertovat olosuhteista, joissa hoitajan ja lehmän katsottiin olevan ikään kuin samassa tilanteessa: eläimiä ei etäännytetty, vaan yhdessä niiden kanssa kärsittiin sotavuosien niukkuudesta, eläydyttiin vasikointien ponnisteluihin ja nautittiin metsälaitumien vapaudesta. Yhteenkuuluvuuden tunne oli sitä suurempi, mitä pitempi eläimen urapolku oli: lehmävasikoista kasvoi todellisia työtovereita ja Ystäviä – usein nimeä myöten.

Kyyttöajan päätyminen muokkasi hoitajien ja lehmien välisiä suhteita. Tämä tulee selvästi ilmi kyyttömuistoja lukiessa. Uudet lehmärodut siirtyivät metsistä viljelylaitumille, ja karjatalouden työvaiheet keskittyivät entistä enemmän navettarutiineihin, jotka puolestaan koneellistuivat hitaasti, mutta varmasti. Navetat muuttuivat pimeistä ja sokkeloisista tilaviksi ja valoisiksi. Muutaman maataislehmän sijasta uudenaikaiset navetat majoit-

Jos eläimen kuoleman aiheuttama suru ajatellaan mittariksi, joka osaltaan kertoo eläintä kohtaan tunnetun kiintymyksen määrästä (ks. Schuurman 2012, s. 53), kyyttöaineiston teurastuskuvaukset näyttävät – edellä kerrotun valossa hyvin loogisesti – kaksijakoisina: Sonnivasikat teurastettiin ilman sen kummempia pohtimisia, pitkän uran tehneitä lypsylehmiä surtiin pitkään. Suhde lihantuotantoa varten alun perinkin kasvatettuihin sonnivasikoihin oli välineellisempi, kun taas lypsylehmiin kohdistui voimakkaampia emootioita. Muistelijoiden teurastustarinoita leimaavat vasikoiden osalta herkuruudet, lypsylehmien osalta taas emännän kyneleet.

tivat tyypillisesti toistakymmentä tuottavampaa ayrshire- tai friisiläisrotuista nautaa, jotka lypsettiin lypsykoneella. Meditatiivinen lypsytuokio pienen kyytön kyljessä vaihtui lypsinten asettamiseen isojen lehmien utareisiin. Pientilan kyytöistä lähes kaikki lehmät vaikuttivat kirjoitusten perusteella olleen unohuttomia persoonia, vaikka joku yksilöistä saattoi nousta erityisen vahvasti esille. Nyt karjat ovat huomattavasti suurempia, luonteeltaan tasalaatuisempia. Nykylehmä tulee kenties hoitajalleen erityisen merkittäväksi vain sairastumisen tai muiden poikkeuksellisten asioiden myötä (Wilkie 2005, s. 215).

Poikkeuksia voidaan aina osoittaa, ja edellä kuvatut muutokset ovat hahmotettavissa lähinnä yleisellä, yhteiskunnallisella tasolla, ei yhden karjatilán mittakaavassa. Kyyttökirjoitukset tuovat kuitenkin kiistämättömästi esiin, että karjarodun vaihto johtui nimenomaan ajattelun painopisteen muuttumisesta kohti (taloudellisten) hyötyjen tavoittelua. Kyytöt olivat kenties niukkatuottoisia, mutta myös persoonallisia, ja nykyisin niitä muistellaan kaiholla. Vaihdos ei jälkeinpäin tarkas-

teltuna näyttäyty ristiriidattomana. ”Uudet lehmät olivat puheiden mukaan maitolehmiä. Kukaan ei muistini mukaan puolustanut kyyttöjä. Tunteettomasti ilman pohdintoja ne hävitettiin. Jälkeenpäin ajateltuna tuo kaikki oli lyhytnäköistä ja ajattelematonta”, yksi kirjoittajista kiteyttää (N 10).

Maaseudun murroksessa hyötynäkökohdat saivat pakostakin vallan, eikä tunteilulle ollut siinä vaiheessa sijaa. Uudet lehmät kasvattivat meijeritilejä ja toivat mukanaan modernia hyvinvointia. Kyyttöt olivat kuitenkin olleet mukana tilojen vaiheissa halki hyvien ja huonojen vuosikymmenten, itäsuomenkarjalla ja itäsuomalaisilla ihmisillä oli takanaan monivaiheinen yhteinen historia. Tätä muistetaankin korostaa monissa kyyttökirjoituksissa.

Lypsylehmän urapolku oli pitkä ja yhden lehmäyksilön rooli pientilalla keskeinen. Suhde hoitajaan pohjustettiin jo pikkuvasikkana, ja yhteistyö jatkui laidunnusten, poikimisten ja lypsujen rytmittämänä, kunnes lehmä ei enää jaksanut tuottaa maitoa eikä vasikoita. Asennoituminen eläimiin oli yhdistelmä emotionaalista ja välineellistä eläinsuhdetta: kyyttö ei ollut lemmikkieläin, mutta sen urapolku hyötyeläimenä pyrittiin järjestämään siten,

että se pysyi terveenä ja tyytyväisenä. ”Hoitajan mielessä lehmät olivat yötä päivää”, kirjoittaa kyyttömuistelija (N 12). Navetta ei ollut pelkkä työpaikka.

Kyyttöajan pientilalla samat eläimet olivat sekä hyödyksi että seuraksi, ja lapset oppivat jo pieninä pitämään karjaa perheen jatkeena. Nyt kodeissa asuu lemmikkejä, maatiiloilla tuotantoeläimiä. Eläinsuhteemme on nähty jakautuvan näiden eläinryhmien suhteen selkeästi kahtia (Laatu 2012), joskin lypsylehmällä on usein muita tuotantoeläimiä henkilökohtaisempi suhde hoitajaansa. Nykylehmän urapolku poikkeaa kuitenkin selvästi entisajan kyytön elämäkaaresta: lehmä poikii keskimäärin vain 2–3 kertaa, minkä jälkeen se poistetaan (ProAgria 2012). Mahdollisuudet todelliseen työtoveruuteen hoitajan kanssa lienevät jossain määrin heikommat kuin kyyttömuistojen vanhoilla Tiistikeillä ja Leikunoilla, jotka saattoivat saada jopa toista kymmentä vasikkaa. Nykyisin karjat ovat kooltaan myös huomattavasti suurempia, eikä yksittäinen lehmä helposti nouse joukosta samanlaiseen asemaan kuin Lepo, Laakeri, Sievä, Maituri ja Lemmikki, jotka aikoinaan täyttivät pienen navetan lämmöllään.

Lähteet

Arluke, A. & Sanders, C. 1996. *Regarding Animals*. Philadelphia: Temple University Press. 218 s. ISBN 1-56639-441-4.

Franklin, A. 1999. *Animals and Modern Cultures. A sociology of human-animal relations in modernity*. London: Sage. 224 s. ISBN 978-1446264546.

Granberg, L. 2004a. *Maatalouden tulojärjestelmän synty*. Teoksessa: Markkola, P. (toim.). *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS. s. 91–140. ISBN 951-746-483-5.

Granberg, L. 2004b. *Tuotannon kasvun vuosi-*

kymmenet. Teoksessa: Markkola, P. (toim.). *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS. s. 141–186. ISBN 951-746-483-5.

Kaarlenkaski, T. 2008. *Kertomuskategoriat ja lehmän representaatiot kirjoituskilpailuteksteissä*. *Elore* vol. 15, 2/2008. Viitattu: 10.3.2011. Saatavissa internetistä: http://www.elore.fi/arkisto/2_08/kaa2_08.pdf

Kaarlenkaski, T. 2012. *Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta*. Joensuu: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. 385 s. ISBN 978-951-97493-8-9.

- Kupsala, S. 2007. Maatalouseläinten ambivalentti asema. *Maaseudun Uusi Aika* 2/2007: 19–34.
- Laatu, M. 2012. Lemmikkieläimet hyvinvoinnin ja sosiaalisen turvan tuottajina. Teoksessa: Helne, T. & Silvasti, T. (toim.). *Yhteyksien kirja. Etappeja poluilla ekososiaaliseen yhteiskuntaan*. Helsinki: Kela. s. 255–270. ISBN 978-951-669-903-8 (pdf). Päivitetty: 28.11.2012. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/37654/YhteyksienKirja.pdf>
- Lilja, T. 2011. Maatiaisrotujen merkitys kasvatustajilleen. Esimerkkinä itä- ja länsisuomenkarjan kasvattaminen 2000-luvun alussa. Pro gradu. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. 101 s. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120036/urn_nbn_fi_uef-20120036.pdf
- Lilja, T., Soini, K. & Mäki-Tanila, A. 2009. Eastern Finncattle. *Nauta* 5/09: 1–4. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.regionalcattlebreeds.eu/wp/documents/WP1-Breedcase-NautaEasternFinncattle.pdf>
- Matilda 2013. Maataloustilastot. Kotieläinten lukumäärä. Päivitetty: 17.06.2013. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.maataloustilastot.fi/kotielainten-lukumaara>
- Moisio, S. 2002. Lypsyn apuvälineet. *Maito ja Me* 20.11.2002. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: http://ammattilaiset.valio.fi/maitojame/laatuterveys_02/apuvälineet.htm
- MTT 2008. Tietopaketit. Eläingeenivarat. Säilytysohjelmat. Itäsuomenkarja. Säilytysohjelmat. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketit/Eläingeenivarat/sailytysohjelmat/nauta/itasuomenkarja>
- MTT 2013. Hankkeet: Suomen lehmä -brändi. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/hankkeet/SLB-MTT>
- ProAgria 2012. ProAgrian tuotosseurantatulokset osoittavat: Tehokkuutta maidontuotantoon saatavissa nuorkarjaan ja laadukkaaseen säilörehuun panostamalla. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.proagria.fi/ajankohtaista/proagrian-tuotosseurantatulokset-osoittavat-tehokkuutta-maidontuotantoon-saatavissa>
- Raatikainen, R. 2011. Kyyttömuistot piirtävät ihmisen ja elinkeinon historiaa. *Eläingeenivarat* 2011: 14–16.
- Schuurman, N. 2012. Hevoset hevosina. Eläimen ja sen hyvinvoinnin tulkinta. Joensuu: Itä-Suomen yliopisto. 268 s. ISBN (PDF): 978-952-61-0665-6. Viitattu: 5.11.2013. Saatavissa internetistä: http://epublications.uef.fi/pub/urn_isbn_978-952-61-0665-6/urn_isbn_978-952-61-0665-6.pdf
- Silvasti, T. 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Helsinki: SKS. 341 s. ISBN 951-746-284-0.
- Soini, K. 2007. Maatiaiseläinten monet arvot. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Jokioinen: MTT. s. 17–40. ISBN 978-952-487-120-4.
- Vihinen, H. 2004. Maatilatalouden rakenneuudistus. Teoksessa: Markkola, P. (toim.). *Suomen maatalouden historia III. Suurten muutosten aika*. Helsinki: SKS. s. 255–288. ISBN 951-746-483-5.
- Wilkie, R. 2005. Sentient commodities and productive paradoxes: the ambiguous nature of human–livestock relations in North-east Scotland. *Journal of Rural Studies* 21: 213–230.
- Wilkie, R. 2010. *Livestock/Deadstock: working with farm animals from birth to slaughter*. Philadelphia: Temple University Press. 248 s. ISBN 1-59213-649-4.

Alkuperäiskarjan kasvattaminen: Mielihyvää elämään, mielenkiintoa työhön

Taina Lilja

Johdanto

Eläimiin liittyvä tutkimus on tyypillisesti kuulunut luonnontieteisiin ja maataloustieteisiin. Viime vuosina myös yhteiskunta- ja kulttuuritieteiden piirissä, niin kansainvälisesti kuin Suomessa, on kiinnostuttu eläimistä osana ihmisten elämää. Ihmistieteellisen eläintutkimuksen teemat käsittelevät muun muassa eläinkäsityksen ja eläinsuhteen määrittelyä. Kiinnostuksen taustalla vaikuttaa eläinkysymysten politisoituminen ja eläinten asemassa tapahtunut muutos. Myös eläinten merkitystä ihmisten hyvinvoinnin kannalta on alettu korostaa. Lemmikkeinä ja harrastuksena kasvatettavien eläinten määrä on kasvanut. Samaan aikaan ravinnoksi kasvatettavat tuotantoeläimet ovat kadonneet maisemasta miltei tyystin. (Ratamäki & Tynkkynen 2006, Kupsala 2007, Tuomi-vaara 2010).

Yksi yhteiskunnallisen eläintutkimuksen kannalta mielenkiintoinen kysymys on alkuperäisten kotieläinten suojelu: miksi niitä pitää säilyttää, kuka niitä säilyttää ja miten säilytys tulisi toteuttaa? Viime vuosikymmenien aikana suomalaisten alkuperäisrotujen pelastaminen sukupuutolta on vaatinut kaukonäköisten asiantuntijoiden ja sinnikkäiden karjatilallisten ponnisteluja. Sukusolujen pakastesäilytys ja vankila- ja koulutilojen geenipankkikarjat ovat edistäneet 1980-luvulta lähtien maatalouden uhanalaisten eläingenivarojen suojelua. Maatilojen asema rotujen suojelun kannalta on kuitenkin kiistaton (Oldenbroek 2007). Maatilat ovat kotieläinten luontaista ympäristöä, joissa eläimiä ei ainoastaan pidetä hengissä, vaan rodut myös

sopeutuvat ympäristössä tapahtuviin muutoksiin. Suurimmaksi ongelmaksi alkuperäisrotujen kasvattamisessa on nähty eläinten pienituottoisuus. 2000-luvulla kasvattajien määrä on kuitenkin kasvanut, vaikka toiminta talouslaskelmien valossa on kannattamatonta ja rotujen säilyttämistä edistävää ympäristötukijärjestelmää pidetään kankeana (Lilja & Soini 2012, Turunen 2007, Takamaa & Soini 2007). Herääkin kysymys, mikä saa ihmiset pitämään alkuperäisrotuja?

Alkuperäisten kotieläinten kasvattamiseen liittyvää yhteiskunnallista tutkimusta on alettu tehdä vasta aivan viime vuosina. Yhteiskuntatieteellinen näkökulman myötä on ollut mahdollista tuottaa geneettistä tietämystä täydentävää tietoa rotujen sosiokulttuurisista merkityksistä kasvattajien näkökulmasta. Tiedolla on uhanalaistuneiden alkuperäisrotujen suojelun ja säilyttämisen kannalta ensiarvoisen tärkeä merkitys.

Tämä kirjoitus perustuu tutkimukseeni, jossa selvitin itä- ja länsisuomenkarjan kasvattajien kokemuksia ja heidän karjalleen antamiaan merkityksiä, jotka puoltavat alkuperäisrotujen kasvattamista 2000-luvulla (Lilja 2011). Mitä alkuperäisrotu kasvattajalle merkitsevät? Mitä erityispiirteitä rotuihin ja niiden kasvattamiseen liittyy? Miten eläinten luonne ja ominaisuudet tulevat kasvattajien kokemusten ja eläimille annettujen merkitysten yhteydessä esille? Miten alkuperäisrotujen kasvattaminen näkyy kasvattajan elämässä ja työssä?

Tutkimusaineisto ja sen analyysi

2000-luvun alussa Maa- ja elintarviketalouden tutkimuskeskuksessa (MTT) toteutettiin kaksi monitieteisesti suuntautunutta uhanalaisten alkuperäisrotujen kasvattamista selvittävää hanketta (Karja & Lilja 2007, Hiemstra ym. 2010). Aikaisemmin Suomessa ei ollut tehty vastaavaa kasvattajalähtöistä, laaja-alaista ja yhteiskuntatieteellisesti suuntautunutta tutkimusta alkuperäisroduista. Myös kansainväliset tutkimukset aihepiiristä ovat jääneet vähäisiksi ja ne käsittelevät lähinnä rotujen säilyttämistä kehitysmaissa. Edellä mainittujen tutkimusten tavoitteena oli tuottaa kokonaisvaltainen kuva uhanalaistuneiden kotieläinrotujen kasvattamisesta maatiloilla ja niitä kasvataneista viljelijöistä¹. Molempiin tutkimushankkeisiin liittyivät laajat empiiriset aineistot, joiden keräämistä varten kasvattajien yhteystietoja saatiin muun muassa Maa- ja metsätalousministeriön tietopalvelukeskuksen ympäristötukirekisteristä.

Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat -tutkimushankkeen (2004–2007) toimesta lähetettiin kyselylomake kaikille itä-, pohjois-, ja länsisuomenkarjaa ja suomenlampaita kasvattavilta tiloilta (Takamaa & Soini 2007). *Eurooppalaisten nautarotujen kriittisiä menestystekijöitä* (Eureca, 2007–2010) selvittävän tutkimushankkeen puitteissa taas lähestyttiin vuonna 2008 puhelinhaastattelulla satunnaisesti valittua osaa (n=61) itä- ja länsisuomenkarjan kasvattajista. Laaja haastattelu, jossa oli sekä avoimia kysymyksiä että kysymyksiä valmiine vastausvaihtoehtoineen tehtiin yhdeksässä Euroopan maassa samanaikaisesti 16 eri uhanalaisen nautarodun kasvattajille (Soini & de Haas 2010).

Tämän kirjoituksen tulokset perustuvat *Maatiaisrotujen merkitys kasvattajilleen* selvittäneeseen osatutkimukseen, jossa tarkas-

telin lähemmin itä- ja länsisuomenkarjan merkitystä kasvattajille (Lilja 2011). Aineistolähtöinen laadullinen sosiologian alaan kuuluva tutkimukseni on osa edellä mainittuja hankkeita, joiden aineistoa hyödynsin tutkimuksessani. Aineistoni sisälsi 176 itä- ja länsisuomenkarjan kasvattajan postikyselyvastaukset. He edustivat tutkimusajankohtana (2005) yli puolta kaikista kasvattajista. Lisäksi aineisto sisälsi kaikki 61 itä- ja länsisuomenkasvattajille tehtyä puhelinhaastattelua vuonna 2008. Näitä täydensivät neljän, kyselyyn vastanneista kasvattajista valitun, karjatilallisen, isännän tai emännän, litteroidut teemahaastattelut. Haastatteluilla haluttiin saada mahdollisimman kokonaisvaltaisen, ja samalla yksityiskohtaisen kuvan 2000-luvun alun tilanteesta. Mukaan valitut neljä tilaa muodostivat edustavan otoksen tutkimusajankohdan tilanteesta, jolle tyypillistä oli aikaisemmin lähes yksinomaan lypsykarjana kasvatetun alkuperäiskarjan käytön monipuolistuminen, mutta myös eriytyminen roduittain (ks. Taulukko 1).

Kyselyssä ja haastatteluissa tilallisille esitetyt kysymykset koskivat toiminnan motiiveja, käytäntöjä ja kehittämistarpeita. Heitä pyydettiin muun muassa kertomaan uhanalaisten rotujen kasvattamiseen oleellisesti liittyvistä aiheista kuten eläinten ominaisuuksista, hoitorutiineista ja ohjaukskeinojen tarpeellisuudesta ja uhanalaisten rotujen säilyttämisen haasteista ja mahdollisuuksista. Haastatteluissa yhtenä keskeisenä teemana oli alkuperäiskarjan ja kasvattajien välinen suhde.

Tutkimukseni lähtökohdat olivat kasvattajien subjektiivisissa kokemuksissa ja heidän niille antamissaan tulkinnoissa. Käyttämäni laadullisen lähestymistavan avulla katsoin voivani antaa parhaiten tilaa kasvattajien omille näkemyksille ja tuoda esille heidän alkupe- räiskarjan kasvattamiseen liittämääns ajatuksiaan, tunteitaan ja vaikuttamiaan. Niin litteroitujen teemahaastattelujen kuin kyse-

¹ in situ on farm

Taulukko 1. Alkuperäiskarjaa kasvattavat tutkimuksessa mukana olleet tilat vuonna 2005.

Tila	Tila 1	Tila 2	Tila 3	Tila 4
Rotu ja lkm	LSK 30	ISK 80	HF 4 ISK-, LSK- ja PSK yht. 15	HF 58 ISK-, LSK- ja PSK yht.12
Alkuperäiskarjan käyttötapa	Lypsykarja	Laidunkarja Lihakarja	Lypsykarja Laidunkarja	Lypsykarja
Alkuperäiskarjan merkitys	Toimeentulo	Harrastus	Toimeentulo	Harrastus
Kasvattajan elinkeino	Lypsykarjatalous (koneurakointi)	Yritystoimintaa tilan ulkopuolella	Lypsykarjatalous Matkailuun liittyvää yritystoimintaa tilalla	Lypsykarjatalous
Oleellista alkuperäiskarjan kasvattamisen kannalta	Länsisuomenkarjaa kasvattamalla vaalitaan tilan perinteitä	Itäsuomenkarja kaunistaa suomalaista perinnemaisemaa	Monirotuinen alkuperäiskarja on osa tilan ja ympäristön monimuotoisuutta	Alkuperäisrotut tuovat värikkyyttä ja yksilöllisyyttä isoon karjaan

lyvastausten analyysissä nostin tilastollisen yleistämisen sijaan esiin toistuvia alkuperäisrotujen kasvattamista puoltavia ja samalla kasvattajan elämänlaadun kannalta tärkeitä

teemoja. Teemoja avulla oli mahdollista kuvata, ymmärtää ja tulkita alkuperäiskarjan merkitystä ja arvoa kasvattajien omasta näkökulmasta (ks. Eskola & Suoranta 2008).

Alkuperäiskarjan kasvattaminen 2000-luvulla

Viimeisten vuosikymmenien aikana suomenkarjan² osuus kaikesta karjasta on vakiintunut hieman yli yhdeksi prosentiksi³. Muutama sata tai tuhat eläintä rotua kohden on häviävän pieni määrä maailmanlaajuisesti levinneiden valtarotujen rinnalla. Erilaisten tunnuslukujen valossa alkuperäiskarjaa kasvattavat tilat eivät kuitenkaan poikkea keskimääristä suomalaisista karjatilastoista. Tyypillistä tiloille on karjan monirotuisuus ja eläinten puhdasrotuisuus. Samalla tilalla kasvatetaan useampaa rotua ja alkuperäiskarjaa pidetään valtarotujen joukossa. Alkuperäisrotuiset lehmät ovat yleensä vähemmistönä

karjassa (ks. Taulukko 1, tilat 3 ja 4). Pelkästään alkuperäiskarjaan erikoistuneet tilat ovat harvinaisia (ks. Taulukko 1, tila 1). Lehmien lukumäärän ja peltopinta-alan suhteen alkuperäiskarjaa valtarotuisessa karjassa kasvattavat tilat ovat keskimääräistä suomalaista maatilaa suurempia. Ainoastaan itä- ja länsisuomenkarjaa kasvattavat tilat ovat sekä eläinmäärältään ja pelto-pinta-alaltaan pienempiä kuin tilat keskimäärin. Iältään alkuperäisrotujen kasvattajat ovat hieman nuorempia kuin maanviljelijät keskimäärin.

Tutkimuksessa mukana olleilla tiloilla länsisuomenkarjaa on kasvatettu huomattavasti pitempään kuin itäsuomenkarjaa. Osalla tiloista rotu on säilynyt vuosikymmenien ajan samana tai tilan alkuperäiseen rotuun on palattu valtarotujen jälkeen.

² Suomenkarja on erityisesti karjalostajien käyttämä yhteisnimitys itä-, länsi- ja pohjoissuomenkarjalle (FABA)

³ Vuonna 1960 48,6 % (HAMK)

Alkuperäiskarjaa pitävien joukossa on sekä naisia että miehiä. Nykyisiä karjankasvattajia ei voi erotella sukupuolen mukaan kuten aikaisemmin. Sukupuolittunut työnjako oli vallitseva käytäntö karjanhoidossa aina 1950-luvulle asti, ja vasta työvoimapulan ja koneellistumisen myötä miehet tulivat navettaan (Siiskonen 1988, s. 93–94, Kaarlenkaski 2012, s. 71–72, 221). Työ karjan parissa on vaikuttanut naisten eläinsuhteisiin. Suutalan mukaan (2009, s. 95) omavaraistaloudessa naiset olivat lehmien ystäviä ja ymmärtäjiä. Myös nykyaikana naisten suhtautumista lehmiiä kohtaan pidetään empaattisempana ja käyttäytymistä positiivisempänä kuin miesten (Mattila 2010).

Omassa tutkimuksessani tulee esille naisten keskeinen asema alkuperäisrotujen kasvattajina, jalostajina ja säilyttäjinä. Naiset ovat siirtäneet sukupolvelta toiselle alkuperäiskarjaan liittyvää osaamista ja innostusta aivan samoin kun he miniäksi tullessaan toivat lehmiiä lapsuudenkodistaan. Katilan (2000, s. 229) mukaan kysymyksessä on talonpoikaisesta traditiosta nouseva sukupolvelta toiselle siirtyvä moraalijärjestys. Sen pii-

rissä viljelijäperhe välittää tuleville sukupolville materiaalisen omaisuuden ja maatalouden harjoittamiseen tarvittavan tietotaidon ohella sosiaalisia arvoja ja normeja samoin kuin tapoja ajatella, toimia ja tuntea. Perinteen säilyttämisen keskeisyys tuli tutkimuksessani vahvimmin esille tiloilla, joilla töissä mukana tutkimusajankohtana oli edelleen vanha emäntä. Tilalla 1 (ks. Taulukko 1) karjanhoitoon aktiivisesti osallistuvan isännän äidin ”rakkaus” alkuperäisrotuja kohtaan oli syntynyt jo lapsuudessa

Alkuperäiskarjaa kasvattavilla lypsykarjatilloilla karjatalous on päätoimista (ks. Taulukko 1, tilat 1 ja 4). Alkuperäiskarjasta saatavat tulot ja tuet ovat toimeentulon ja elinkeinon jatkamisen kannalta tärkeitä. Kasvattajat kuuluvat maatalouden ympäristötukijärjestelmän piiriin ja heillä on erityistukisopimus alkuperäisrotujen kasvattamisesta. Tutkimuksessani mukana olleilla tiloilla oli myös sopimuksia perinnebiotooppien hoidosta, luonnonmukaisesta tuotannosta tai tuotantoeläinten hyvinvoinnin edistämisestä useammin kuin suomalaisilla maatiloilla keskimäärin (Takamaa & Soini 2007).

Rodut määrittävät käyttöä

Karjan käytössä on rotukohtaisia eroja. Länsisuomenkarja on kilpailukykyinen lypsykarjarotu. Itäsuomenkarja tuottaa vähän, mutta siitä saatavaa maitoa ja lihaa on 2000-luvulla alettu tuotteistaa erikoiselintarvikkeiksi. Sukevan vankilatilan geenipankkikarjan lopettamisen myötä itäsuomenkarja nousi uhanalaisten rotujen symboliksi. Julkisuu-den myötä kiinnostus rodun kasvattamista kohtaan erityisesti maisemakohteissa ja harrastuksena on lisääntynyt. (Lilja ym. 2009a, Lilja ym. 2009b, Lilja & Soini 2012)

Harrastuksena alkuperäiskarjaa kasvattavien joukossa on sekä kokeneita lypsykarjan kasvattajia että vasta-alkajia (ks. Taulukko 1, tilat 2 ja 4). Toisaalta iäkkäät kasvatta-

vat lopettelevat karjataloutta pikkuhiljaa harrastuksen kautta. Osa harrastajista on ilman maataloustaustaa ja erityisesti heille lehmien helppohoitaisuus on tärkeää (ks. Taulukko 1, tila 2). Innostuksen taustalla monilla aloittelijalla on julkisuudessa esiintynyt kasvattaja, lehdessä ollut kirjoitus tai tv-ohjelma. Muutamaa itä-, pohjois- ja länsisuomenkarjan lehmää valtarotuisessa karjassa pidettäessä halutaan edesauttaa rotujen säilymistä lypsykarjatalouden piirissä (ks. Taulukko 1, tila 4). Laidunkarjan kasvattajat arvostavat muita enemmän rotujen alkuperäisyyttä ja jalostamattomuutta (ks. Taulukko, 1 tila 2). Omavaraisuuteen pyrkivät kasvattajat pitävät tärkeinä karjasta saatavia elintarvikkeita.

Alkuperäiskarja kasvattamisen taloudellinen kannattavuus on heikko (Heikkinen 2005, Turunen 2007) ja erityisesti harrastekasvatamista uhkaa taloudellinen kestättömyys. Tästä syystä kasvattajat pyrkivät pitämään kustannukset kurissa ja hyödyntämään esimerkiksi vanhoja tuotantotiloja. Osa harrastekasvattajista tavoittelee tukikelpoisuutta⁴ tai suunnittelee eläimiin liittyvää yritystoimintaa (ks. Taulukko 1, tila 2). Alkuperäisroduista saatava liha ja maito menevät elintarviketeollisuuden käyttöön muun raaka-aineen mukana. Viime vuosina on yleistynyt alkuperäiskarjan kasvattaminen elintarvikkeiden ja erilaisten palvelujen tuottamisen yhteydessä. Maidon arvostusta ovat nostaneet viimeaikaisissa tutkimuksissa selville saadut ominaisuudet: rasvahappokoostumus ja juoksettumiskyky ovat valtarotujen maitoa parempia. (Tupasela & Lönngrén 2011).

Elintarvikkeiden tuotteistamisesta ovat kiinnostuneet erityisesti 2000-luvulla harrastuspohjalta aloittaneet yritysorientoituneet kasvattajat (ks. Taulukko 1, tila 2). He tulevat usein perinteisen maataloussektorin ulkopuolelta. Maidon ja lihan laatu, eläinten ominaisuudet ja alkuperä samoin kuin kasvatolosuhteet näkyvät tuotteiden muita korkeammassa hinnoittelussa. Alkuperäiskarjasta

saatavilla tuotteilla on yhtymäkohtia lähi- ja luomuruokat tuotannon kanssa. Niitä pyritään tuottamaan luonnonmukaisesti ja mahdollisimman pienillä kustannuksilla ja investoinneilla. Tavoitteen on mahdollisimman pieni ekologinen jalanjälki (Pulliainen 2006). Myös ongelmat tuotannossa ovat samat kuin lähi- ja luomuruuan tuotannossa. Logistiikan järjestäminen eri toimijoiden välille on haasteellista. Saatavuuteen liittyvät epävarmuustekijät on korkean hinnan ohella keskeisin kuluttajien kiinnostusta rajoittava tekijä. (Mäkipeska & Sihvonen 2010, vrt. Tienhaara ym. 2013).

Matkailuun, kasvatukseen ja kuntoutukseen liittyvien palvelujen tuottaminen kiinnostaa alkuperäiskarjan kasvattajia. Myös tarvetta tällaiselle palvelutoiminnalle on olemassa. Risku-Norjan ym. (2007) tutkimuksessa tulee esille nykylasten ruuan alkuperään ja tuotantoon liittyvän tiedon vähäisyys. Smedsin ym. (2011) tutkimuksissa maatilaympäristö on todettu erinomaiseksi oppimisympäristöksi. Eläinten käytöstä on myönteisiä kokemuksia esimerkiksi nuorten syrjäytymiskiirteen ehkäisyssä (Yli-Viikari ym. 2009). Vankilatiloilla alkuperäiskarjan hoitotyön on havaittu vaikuttavan myönteisesti vankien elämänlaatuun (Vainionpää 2011).

Lemmikkejä vai tuotantoeläimiä?

Tutkimuksessani tuli esille, että kasvattajille alkuperäiskarja merkitsee erilaisia asioita. Osalle lehmät ovat tavallista lypsykarjaa, osalle taas erikoisia eläimiä niin uhanalaisuutensa kuin ominaisuuksiensa puolesta. Pitkään lypsykarjaa kasvattaneen isännän mukaan länsisuomenkarjaa *kun on tottunut ja ne on aina ollu niin eihin niihin suhtaudu sen ihmeellisimmin joku muu suhtautuu*

ayshireihin. Vastikään aloittaneella laidunkarjan kasvattajalle itäsuomenkarjan lehmät taas *on niin hyviä kavereita mulle et kyl se on se se niitten olemus ja ulkonäkö ja sit kun ne on niin kauniita kun ne on navetasta tai laitumelle se on kyllä se kuule se on kuin suomenlippu*. Alkuperäiskarjalla on merkitystä toimeentulon kannalta, mutta usein kasvattajat puhuvat lehmistä ystävinä ja työtovereina. Tilalla 4 (ks. Taulukko 1) muutamaa itä-, länsi ja pohjoissuomenkarjan lehmää kasvattava emäntä kertoi, että ne tuottavat vaihtelua, virkistystä ja iloa enemmän kuin maitoa.

⁴ Tukikelpoisia ovat vain aktiiviviljelijät (MMM 2007).

Tutkimukseni perusteella alkuperäiskarja voidaan sijoittaa jonnekin tuotanto- ja lemmikkieläimien välimaaston. Tuomivaaran (2003) mukaan erot saman eläinlajin nimeämisessä riippuvat eläimen sijaintipaikasta ja käyttötarkoituksesta. Kotieläinten luokittelu perustuu eläimestä saatavaan hyötyyn ja ihmisten ja eläinten välisiin suhteisiin. Aikaisemmin kotieläin sanalla on viitattu kaikkiin ihmiselle hyötyä tuottaviin eläimiin, joita ensin kasvatettiin omavaraistalouden piirissä ja myöhemmin pienimuotoisesti talonpoikaisilla perheviljelmillä. Kasvattajalla oli eläimiin läheinen ja emotionaalinen suhde. Nykyään läheinen suhde ihmisten ja eläinten välillä liitetään lähinnä lemmikki- ja harraste-eläimiin. Lemmikkieläimille annetaan usein inhimillisiä piirteitä, ja niiden välityksellä ihmiset osoittavat kykynsä luoda merkityksellisiä suhteita eläimiin (Kupsala & Tuomivaara 2004, s. 317). Tuotantoeläimenä kasvatetaan maailmanlaajuisesti levinneitä korkeatuottoisia ja geneettisesti yksipuolisia

rotuja. Suurissa lähes suljetuissa laitoksissa tuotantoeläinten kasvattaminen pyritään järjestämään kustannustehokkaasti.

Sarmelan (2002) mukaan alkuperäisrotuiset eläimet voidaan nimetä museoeläimiksi, koska ne ovat jäänteitä vaatimattomasta ja alikehittyneestä menneisyydestä ja todellisista elävistä persoonallisista eläimistä. Tutkimuksessani mukana olleet kasvattajat riippumatta alkuperäiskarjan käyttötavasta olivat kuitenkin asettaneet karjalle tavanomaiseen karjatalouteen tai alkuperäiskarjan uudempaan/muuhun hyötykäyttöön liittyviä merkityksiä tai tavoitteita. Haastattelemani kasvattajat eivät puhuneet alkuperäiskarjasta lemmikkinä tai museoeläimenä. Lypsykarjan kasvattajien keskuudessa samaistamista lemmikkieläimiin pidettiin outona ja rotujen säilymisen kannalta jopa haitallisena. Kasvattajille alkuperäiskarja ei ole jäännettä menneisyydestä, vaan ennemmin he toivat esille rotujen sopivuutta nykyaikaiseen tuo-

Kuva: Paula Häyrinen

tantoon. Eräs kasvattaja kertoi, että *pidämme ISK-lehmiä tavallisina tuotantoeläiminä eikä pelkästään lemmikkeinä.*

Kaikki alkuperäiskarjan kasvattamiseen liittyvät pyrkimykset eivät olleet rationaalisia, mutta ne olivat poikkeuksetta rinnastettavissa lehmien käyttöön nykyaikaisen karjatalouden piirissä jollakin tavalla. Lehmät saattoivat olla vielä harrastus, mutta kasvattajaa kiinnosti karjanjalostaminen tai lehmistä saatavat erikoistuotteet. Kasvattamisen taustalla oli yhteys maisemanhoitoon tai lisäarvon tuottaminen tilan muita toimintoja esimerkiksi matkailupalveluja silmällä pitäen. Uhanalaisten rotujen säilyttäminen lypsykarjana tulevaisuuden karjanjalostustarpeita varten lypsykarjan kasvattajille oli tärkeä motiivi.

Tutkimukseni osoitti myös, että alkuperäiskarjan merkitykset vaihtelivat sen mukaan, kuinka suuresta karjasta oli kysymys. Isossa valtarotuisessa karjassa alkuperäisrotuiset lehmät ovat kasvattajalle usein läheisempiä kuin karjan muut lehmät. Lemmikeille tyyppillisiä piirteitä annetaan lehmille yleensä sitä enemmän, mitä vähemmän niitä karjassa on. Tutkimuksessani kasvattajat kertoivat alkuperäiskarjan lehmistä yksilöidymmin, monipuolisemmin ja laajemmin kuin karjansa muista lehmistä. Hyötyseikkojen lisäksi tai sijaan kasvattajat toivat esille läheistä ja vuorovaikutteista suhdettaan lehmään. Pääsääntöisesti tiedot alkuperäiskarjaan liittyivät enemmän eläimen luonteeseen ja ulkonäköön kuin tuotannollisiin faktoihin. Isoissa puhtaissa alkuperäiskarjoissa lehmille tuotannolliset tavoitteet korostuvat useimmin. Tämä näkyi esimerkiksi siinä, että heikkotuottoinen eläin voitiin helposti poistaa karjasta.

Tutkimuksessani tuli esille, että kasvattajat liittyvät alkuperäiskarjaan samoja sosiaalisia ja tunnetason merkityksiä, joita on totuttu yhdistämään lemmikkieläimiin. Alkuperäiskarjan lehmillä samoin kuin lemmikkieläimilläkin on merkitystä erottautumisen ja

oman identiteetin rakentumisen kannalta. Lehmät välittävät kasvattajasta tietoa ympäristöön ja muovaavat hänen omaa käsitystä itsestään. Alkuperäiskarjaa pitämällä kasvattaja osoittaa suosivansa pehmeitä arvoja, ymmärtävänsä geenivarojen säilyttämisen tärkeyden tai toteuttavan humaania suhdetta eläimiin. Kovasen (2012) muistelmiin perustuvassa tutkimuksessa muutaman itäsuomenkarjan lehmän kasvattaminen liittyi pienviljelmiin ja niukkaan toimeentuloon. 2000-luvulla muutama itä- tai länsisuomenkarjan lehmä valtarotuisen karjanjoukossa on enemmänkin merkki varakkuudesta. Tilalla on mahdollisuus ja halu ylläpitää ja antaa paripaikka pienituottoiselle eläimelle. Kaikkia alkuperäiskarjarotuja ayrshire-karjassa kasvattavan emännän mukaan *olemme vastuullisia kun säilytämme perinteisiä lehmärotuja.*

Karjanhoitoon sisältyy ristiriitaisia tunteita enemmän kuin lemmikkieläimiin, joita ei käytetä ravinnoksi (Tuomivaara 2003, s. 95). Esimerkiksi Kaarlenkaski (2012, s. 202, 252, 248–249) on havainnut, että liian tunteellinen suhtautuminen lehtiin tekee työstä hankalaa. Lehmät ovat kuitenkin tuotannon ja toimeentulon välineitä joiden kohtalosta kasvattaja päättää. Muistitietoon perustuvien tutkimusten mukaan kotieläinten hyödyntämisen ravinnoksi saattoivat erityisesti naiset ja lapset kokea emotionaalisesti hankalaksi, mutta Kaarlenkasken (2012) mukaan se oli elämään liittyvä tosiasia, joka oli pakko hyväksyä. Omassa tutkimuksessani vastavaa alkuperäiskarjan kasvattamiseen liittyvää ongelmaa ei juurikaan tuotu esille. Niin lypsykarjaa kuin laidunkarjaa pitävät kasvattajat suhtautuivat eläimen hyödyntämiseen ravinnoksi rationaalisesti. Teurastamiseen liittyvän ristiriitaisen asian saattaa nykyaikana tehdä helpommaksi se, että eläintä ei teurasteta tilalla (vrt. Kovanen 2012). Eläimen elämänkaareissa maatila on syntymiseen ja hoitamiseen liittyvä paikka ja teurastus vanhakantaisesta karjataloudesta poiketen tehdään tilan ulkopuolella. Ainoastaan näytellyissä kuljetetut eläimet tekivät poikkeuksen. Tilan 4 (ks. Taulukko 1) emännän mukaan

näyttelyssä käyneitä lehmiä, jotka olivat totuneet menemään autoon, oli vaikea laittaa teurasautoon. Myös oman lehmän luovuttaminen pitoeläimeksi toiselle tilalle huo-

lestutti monia kasvattajia. Erään kasvattajan mukaan *mieluummin teurastamoon ku minnekkään muual ku aina aattelee et mihi ne piet sonnitkaan joutuu.*

Viisaat ja kauniit lehmät juhlistavat arkista työtä

Tyypillistä karjankasvattajille on, että alkuperäiskarjan kasvattamiseen liittyvät tunteet koetaan työn kautta. Työ on hyve ja keskeinen osa identiteettiä (Kaarlenkaski 2012, s. 202). Kasvattajien mukaan uhanalaiset rodut symboloivat jaksamista ja sisukkuutta. Jo pelkällä olemassa olollaan ne vahvistavat luottamusta oman maatilan ja suomalaisen maatalouden tulevaisuutta kohtaan. Muutosten keskellä kasvattajat kokevat alkuperäiskarjan tuovat arkeen ennustettavuutta, järjestystä ja turvallisuuden tunnetta. Itä- ja länsisuomenkarjan lehmät ovat hyvä syy herätä aamulla. Ne tuovat vastapainoa karjatilallisen muuten raskaaseen työhön. Yhtä länsisuomenkarjan lehmää isossa valtarotuisessa karjassa pitävän karjankasvattajan mukaan *hyvä mieli tulee itselle ja niin erilaista kuin oma ansiotyö.*

Omassa aineistossani samoin kun muistitietoon (Lipsanen 1997, Kaarlenkaski 2012, s. 219) perustuvassa tutkimuksessa tuli esille kasvattajien tuntemia fyysisiä ja psyykkisiä mielihyvän kokemuksia. Kasvattajien mukaan alkuperäisrotuiset lehmät vastaavat tunteisiin. Kasvattaja kokee eläimen ruumiin sanattomat viestit aitoina ja luotettavina. Lehmät rauhoittavat, lohduttavat ja antavat hellyyttä. Lehmän miellyttäväksi koettu läheisyys syventää kasvattajan ja eläimen tunnesuhdetta aivan samoin kuin Lipsasen (1997) tutkimuksessa käsinlypsy saa aikaan mielihyvää ja turvan tuntua.

Mattilan (2010) karjankasvattajien asenteita ja motivaatiota selvittäneen tutkimuksen mukaan eläinten käyttäytymisen ja karjankasvattajan työtyytyväisyyden, -motivaation ja työhön sitoutuneisuuden välillä on yhteys. Tämä tuli myös esille minun aineis-

tossani. Alkuperäiskarjan lehmiä kuvattiin viisaiksi, ystävällisiksi, rohkeiksi, uteliaiksi ja sosiaalisiksi. Ne oppivat uusia asioita nopeasti ja olivat yhteistyökykyisiä. Ominaisuudet ovat hyödyllisiä sekä kasvattajan että eläimen näkökulmasta. Ne edesauttavat eläinten sopeutumista ja hyvinvointia ja kasvattajan työturvallisuutta (vrt. Kallioniemi 2013). Tutkimuksessa mukana olleilla karjatilallisilla oli kokemuksia siitä, miten nopeasti alkuperäiskarja ottaa kodikseen modernin tuotantoyksikön lypsyrobotteineen. Lehmät tulevat toimeen itseään huomattavastikin suurempien valtarotuisten lajitovereidensä kanssa. Pie- nestä koosta huolimatta niiden rooli laitumella on enemmän ohjaajan kuin ohjattavan.

Tutkimuksessani tuli esille, että alkuperäiskarjan lehmät ovat kykeneviä ilmaisemaan omaa tahtoa, tunteita, kiintymystä ja yhteistyökykyä. Kasvattajat puhuivat siitä, miten myönteisten tunteiden jakaminen lehmän kanssa tuottaa mielihyvää ja toisaalta, miten pahan olon tunne lievittyy, kun sen voi jakaa lehmän kanssa. Samankaltaisia asioita on tullut esille muissakin tutkimuksissa. Tuomivaa- ran (2003, s. 57, 89, 96) mukaan sosiaalisen eläimen kyky tunnistaa vähäisetkin mielialaa ilmentävät liikkeet ilman puhekieltä saa kasvattajat kokemaan, että eläin ymmärtää häntä aivan samoin kuin hän ymmärtää sitä. Mattilan (2010) mukaan taas nautojen kasvattajilla rodusta riippumatta on kokemuksia eläinten tunnistamiskyvystä. Isossakin tuotantoyksikössä lehmät erottavat kasvattajansa ja käyttäytyvät vieraan hoitajan aikana eritavalla kuin tutun. Lipsasen (2007) mukaan kasvattajat pitävät lehmän omaehtoista lähestymistä tai esimerkiksi nuolaisua merkkinä eläimen tuntemasta ymmärryksestä.

Tutkimuksessani löytyi yhtymäkohtia myös alkuperäisrotujen ulkonäön ja kasvattajan työtyytyväisyyden välillä. Alkuperäisrotuisten lehmien kauniiksi ja miellyttäväksi koettu ulkonäkö tuo arkiseen työhön juhlavuutta. Karjatilallisten joukossa on myös keräilijöitä, joille oman karjan monirotuisuus – ja värisyys tuottaa iloa ja ylpeyttä. Maisemanhoitokohteissa itäsuomenkarja hoitaa ja elävöittää perinnemaisemaa ja tuottaa kasvattajien mukaan ennen kaikkea silmän iloa niin itselle kuin ohikulkijoillekin. Erään laidunkarjan kasvattajan mukaan *siellä on niin kauniita yksilöitä pieniä ja kauniin muotoisia ... niin täydellisen näköisiä.*

Alkuperäiskarjan valtaroduista poikkeavasta pienestä koosta ja sarvettomuudesta on hyötyä muillekin kuin aloitteleville kasvattajille. Lehmät sopivat vanhanaikaisiin ja koneellistamattomiin tuotantotiloihin valtarotuisia lajikumppaneitaan paremmin. Tämä on pienituottoisen karjan kohdalla myös tärkeää, koska uusiin investointeihin halutaan käyttää mahdollisimman vähän rahaa. Eläinten fyysisillä erityispiirteillä on merkitystä myös työturvallisuuden kannalta, sillä ne edesauttavat niin eläinten hoitoa kuin kuljettamistaakin. Hyvät laumaominaisuudet ovat tärkeitä erityisesti laidunkasvatuksessa, jossa eläimiä joudutaan siirtämään usein.

Mattilan (2010) mukaan kasvattajan myönteinen ja empaattinen suhtautuminen elä-

miin näkyy hyvänä hoitona, joka edesauttaa eläinten kesyä ja pelotonta käyttäytymistä. Ihmisen ja naudan hyvällä suhteella on merkitystä työn mielekkyyden ja työssä jaksamisen kannalta. Mattila korostaa, että kasvattajien ja lehmien välisen suhteen laatu ei riipu karjankoosta ja työkiireistä vaan asenteesta eläimiä kohtaan.

Omassa tutkimuksessani tuli ilmi, että alkuperäiskarjan ja kasvattajien välisen vuorovaikutuksen määrä ja laatu riippuu ennen kaikkea lehmien käyttötavasta. Laidunkarjan kasvattaja käsitteli lehmiä laumana, jossa eläinyksilöt eivät olleet kesyjä. Lypsykarjassa lehmät olivat erilaisiin hoitotoimenpiteisiin tottuneita persoonallisia yksilöitä. Sekakarjoissa lypsykarjan kasvattajat kertoivat käyttävänsä alkuperäiskarjan kanssa enemmän aikaa kuin valtarotujen, vaikka niiden hoito ei juurikaan poikennut muista roduista. Itä- ja länsisuomenkarjaa suuren holstein-karjan joukossa kasvattava emäntä kertoi tämän johduvan siitä, että *ne [alkuperäisrotuiset lehmät] on ehkä kiinnostuneempia ihmisestä kun noi muut rodut.* Uteliaita ja hellyyden kipeitä lehmiä tuli kasvattajien mukaan rapsuteltua enemmän. ”Lisäaika” vahvistaa ihmisen ja lehmän suhdetta ja parantaa eläinten käsiteltävyyttä (Mattila 2010). Läheinen suhde ja mahdollisuus tarkkailla eläintä kartuttavat kasvattajan tuntemusta eläimen sosiaalisista ja kognitiivisista kyvyistä (Tuomivaara 2003).

Karjanhoito vaatii ammattitaitoa

Alkuperäiskarjan käyttötapojen monipuolistuminen on johtanut siihen, että kasvattajien ammattitaidon välillä on suuria eroja. Tutkimuksessani tuli esille, että myös kasvattajien suhtautuminen ammattitaitoon vaihtelee (kts. myös Soini ym. 2012). Lypsykarjan kasvattajat pitivät ammattitaitoista karjanhoitoa rotujen menestymisen edellytyksenä. Aloittelevan laidunkarjan kasvattajan mukaan taas *kaikista paras olis musta toi karjanpito ja lai-*

duntaminen niillä se olis kaikista yksinkertaisinta jos sillai tulis toimeen.

Lypsykarjatilallisen ammattitaidossa tiedot ja taidot ovat sukupolvien ketjussa karttuneita ja usein ne ovat peräisin jo lapsuudesta. Ammattitaito koostuu kokemuksen ja koulutuksen kautta opituista työmenetelmistä ja tunteisiin ja intuitioihin perustuvasta käsityksestä eläinten tarpeista. ”Karjasilmän”

avulla kasvattaja tajuaa eläimen eleiden, liikkeiden ja käyttäytymisen merkityksen. (Kaarlenkaski 2012, s. 203, 238).

Ammattitaito on lypsykarjallisille ylpeyden aihe, jota ei uskota valtarotujen kasvattajilla olevan. Kasvattajat haluavat säilyttää alkuperäiskarjaa liittyvää perinteisen ammattitaidon ja rotujen harvinaistuksessa, he pelkäävät tämän tähän asti sukupolvelta toiselle siirtyneen erityisosaamisen ketjun katkeavan. Heitä huolestuttaa, että vasta-alkajien taitamattomissa käsissä rodut menettävät asemansa lypsyrotuina. Kasvattajien mukaan huoli on konkretisoitunut viimeaikaisen kehityksen myötä: uusilla, aloittelevilla kasvattajilla ei välttämättä ole alkuperäiskarjan kasvattamiseen liittyvää tietotaitoa. Erään kasvattajan mukaan *suomenkarjaa ei saa ruveta mainostamaan lemmikkilehmänä. Ne eivät sovi rivitalon takapihalle. Parasta on kun annetaan eläinten olla sellaisia kun on oikeissa elinolosuhteissa, ihmisillä, jotka osaavat niitä hoitaa.*

Laidunkarjaa kasvattaville samoin kuin harrastajille eläinten helppohoitoisuus on tärkeää. Tämä tulee esille esimerkiksi eläinten valintakriteereissä. Eläimiä valitessa suositetaan ominaisuuksia jotka edesauttavat helppohoitoisuutta. Tästä syystä laidunkarjaan pyrkivät valitsemaan mahdollisimman ”alkuperäisen” oloisia yksilöitä. Alkuperäisyyttä osoittaa eläinten pieni koko, vaatimattomuus ja sopeutuvuus. Alkuperäiskarjaa lypsykarjana kasvatettaessa kriteerit ovat aivan toisenlaiset. Silloin eläimiä valitessa kiinnitetään huomiota karjanjalostuksella muokattaviin ominaisuuksiin kuten tuotokseen, kestävyYTEEN ja hoitotyönkannalta tärkeisiin luonteenpiirteisiin. Lisäksi valintaa ohjaavat karjatilallisten omaehtoiset kokemukset, muistot ja mielikuvat.

Monirotuisissa sekakarjoissa lypsykarja kasvattajien erityinen mielenkiinnon kohde on rotujen välinen vertailu. Vertailu liittyy niin tuotokseen kuin luonteeseenkin.

Länsisuomenkarjaa erikoistuneet lypsykarjan kasvattajat pitävät alkuperäiskarjan kasvatamiseen liittyvää ammattitaitoa ensiarvoisen tärkeänä. Tilalla 1 (ks. Taulukko 1) länsisuomenkarjaa erikoistuneen isännän mukaan hänen ammattitaitonsa oli kokemuspohjaista ja sitä ei voinut oppia koulussa opiskelulla tai kirjoista lukemalla. Kokemuksen kautta muodostunutta tietotaitoa tarvittiin hänen mukaansa, koska valtarotuja vähemmän jalostetulle alkuperäiskarjalle luonteenomaista on suuri yksilöiden välinen vaihtelu, joka tulee esille niin tuotoksessa kuin luonteessakin. Alkuperäiskarjan lehmät myös kehittyvät valtarotuja hitaammin ja vaativat kasvattajaltaan pitkäjänteisyyttä. Ne saavuttavat parhaan tuotoksensa hitaasti, mutta terveenä ja pitkäikäisenä palkitsevat kasvattajan kärsivällisyyden. Erityisosaamista tarvitaan lypsykarjan ruokinnassa, sillä karkeaan korsirehuun tottunut alkuperäiskarja eivät pysty tehokkaasti hyödyntämään nykyaikaisessa lypsykarjataloudessa suosittua väkirehuvaltaista ruokintaa.

Toinen kokemuksen kautta opittu asia on karjanjalostus, joka on rotujen syntyajoista asti liittynyt keskeisesti alkuperäiskarjan kasvattamiseen lypsykarjana. Jalostuksen tavoitteena on ollut niin karjan tuotos kuin kestävyyskin. Tänä päivänä jalostajilla on aikaisempaa enemmän haasteita, jotka johtuvat rotujen pienestä populaatiokoosta, siitoseläinten vähäisyydestä ja sukusiitoksen vaarasta. Kasvattaja ei aina voi valita parasta siitoseläintä, vaan hänen on huolehdittava rodun geneettisen monimuotoisuuden säilymisestä. Onnistuessaan jalostustyö on taloudellisesti palkitsevaa, mutta työn sijaan monet kasvattajat puhuivat karjanjalostamisesta harrastuksena, joka ei ole yhtä pakon sanelemaa kuin muut karjanhoitotyöt. Se tuo ennen kaikkea vaihtelua arkirutiineihin.

Tutkimusajankohtana itä- ja länsisuomenkarjan kasvatamiseen oli osalle kasvattajista lähes yksinomaan harrastus. Esimerkiksi muutaman alkuperäisrotuisen lehmän kasvatamiseen isossa valtarotuisessa karjassa

liittyy samankaltaisia piirteitä kun hevos- tai koiraharrastukseen. Myös toimintatavat ovat pitkälti samoja kuin muiden harraste-eläinten kohdalla. Alkuperäisrotuisessa eläimessä jalostuksen kohteena saattoi olla yhtä hyvin tuotos kuin ulkonäkökin. Eläimiä kuljetettiin näyttelyissä. Menestyminen oli kas-

vattajille tärkeää ja palkitsevaa. Tilan 4 (ks. Taulukko 1) emännän mukaan erityisesti näyttelyissä käytetyistä lehmistä tuli perheenjäseniä. Hänen mukaansa koko perheelle oli jäänyt mukavia muistoja näyttelyistä, joissa yleisön kiinnostus erikoisen näköisiä eläimiä kohtaan on ollut suuri.

Kasvattajien verkostot ja yhteiskunnalliset suhteet

Alkuperäiskarja luo kasvattajien välille yhteishenkeä lehmien rodun ja käyttötavan mukaan (vrt. Tuomivaaran 2003). Tutkimuksessani olleiden kasvattajien mukaan lehmät olivat ”ehtymätön keskustelunaihe”. Kasvattajien välistä yhteisöllisyyttä ei määritä maantieteellinen, vaan tunne-elämysten alue, joka Kattilakosken (2011) mukaan sitoo ihmiset kestäviin suhteisiin toistensa kanssa. Laidunkarjaa kasvattavat kertoivat saaneensa toisista kasvattajista ja muista alkuperäiskarjasta kiinnostuneista ystäviä, ja yhteistyökumppaneita. Yhteistyöstä toisten kasvattajien kanssa olivat kiinnostuneet erityisesti erilaisiin palveluihin tai tuotteisiin liittyvää yritystoimintaa suunnittelevat kasvattajat. Lypsykarjan kasvattajilla, jotka arvostavat itsenäisyyttä ja omatoimisuutta (Silvasti 2001, s. 80–82), yhteistyötä sen sijaan oli vähän ja se liittyi pääsääntöisesti eläinten kauppaan ja jalostukseen. Erityisesti karjanjalostukseen liittyvissä asioissa lypsykasvattajat jakoivat tietotaitoa toistensa kanssa. Heillä oli myös näkyvä rooli erilaisissa maa- ja karjatalouden edunvalvontaan liittyvissä toimielimissä ja järjestöissä ajamassa alkuperäisrotujen asiaa.

Harrastukseen kuuluu eläimelle asetettujen tavoitteiden ohella yhteistyötä toisten harrastajien kanssa. Kasvattajista erityisesti harrasteorientoituneet kertoivat saavansa alkuperäiskarjan avulla ystäviä. Heidän mukaansa lehmät sekä vahvistavat kasvattajien välisiä sosiaalisia suhteita että tuottavat niitä. Kasvattajien mukaan alkuperäiskarjan kas-

vattaminen edistää vuorovaikutusta toisten ihmisten kanssa, sillä harvinaiset eläimet ovat erinomainen tapa virittää keskustelua niin tuttuun kuin tuntemattomienkin kanssa. Tilanne on aivan saman kuin lemmikkieläinharrastuksessa. Tuomivaaran (2003, s. 91) mukaan lemmikkieläinten kasvattajat jakaantuvat yhteisöiksi, joita yhdistää eläinlaji ja -rotu ja eläimen käyttötarkoitus.

Oleellinen muutos on tapahtunut alkuperäiskarjan arvostuksessa. Aikaisemmin monet kasvattajat ovat kokeneet työnsä vähättyä. Itä- ja länsisuomenkarjaa on pidetty merkkinä tilan vanhanaikaisuudesta ja jälkeenjääneisyydestä toisaalta myös kasvattajan uskalattomuudesta tai kyvyttömyydestä siirtyä nykyaikaisiin rotuihin. Perinteisesti lypsykarjan kasvattajien keskuudessa arvotuksen mittana ovat olleet saavutukset karjanjalostuksessa ja tuotomäärissä. Toisen maailman sodan jälkeen alkuperäiskarjan kasvattajat eivät ole tällä sektorilla juurikaan pärjänneet. Monella kasvattajalla on kokemusta, että *aikoinaan kun kuuluimme karjantarkkailuun, karjakko ei ymmärtänyt maatiaisten erityispiirteitä ja antoi vain negatiivista kommenttia.*

Tutkimusajankohtana kasvattajat olivat panneet ilokseen merkille, että lehmät olivat aikaisemmasta poikkeavan myönteisen huomion kohteena. Heidän työtään olivat alkaneet arvostaa erityisesti tahot, karjataloussektorin toimijat ja valtarotujen kasvat-

tajat, joiden suhtautuminen on aiemmin ollut vähätteleväää tai aliarvioivaa. Kasvatamisesta oli alettu puhua säilyttämisenä ja suojeluna, ei tavan tai totumuksen sanelemana pakkona. Alkuperäiskarjasta oli tulut kasvattajille ylpeydenaihe ja osoitus omaperäisyydestä.

Pitkään lypsykarjaa kasvattaneet huomasiivat parhaiten toimintaympäristössä tapahtuneen muutoksen. Ihmettelyä heidän keskuudessaan sai osakseen valtarotujen kasvattajien

innokkuus ottaa muutamia itä- tai länsisuomenkarjan lehmiä. Huomion kohteeksi eivät olleet nousseet ainoastaan lehmät, vaan erikoistuotteiden myötä myös lehmistä saatava maito ja liha. Tiloilla ja elintarviketeollisuudessa maitoa ei koskaan oltu eroteltu, mutta moni tinkimaitoa myynyt kasvattaja oli huomannut, että maidolla on ominaisuuksia, jonka vuoksi sitä oli jo aikaisemminkin tultu hakemaan kaukaakin, esimerkiksi juustoja varten.

Loppupäätelmät

Tutkimuksessani selvitin alkuperäisrotujen merkitystä kasvattajille 2000-luvulla käyttäen esimerkkinä länsi- ja itäsuomenkarjaa. Laajaan kysely- ja haastatteluaineistoon perustuvan laadullisin menetelmin toteutetun tutkimuksen tavoitteenani oli etsiä hyviä syitä sille, miksi pienituottoinen alkuperäiskarja kiinnostavat karjankasvattajia aikaisempaa enemmän. Alkuperäisrotujen kasvattamisella on edelleen merkitystä toimeentulon kannalta, vaikka talouslaskelmien valossa sitä pidetään kannattamattomana. Monilla tiloista erityisesti länsisuomenkarjaan liittyy vahva perinne, jota halutaan pitää yllä edelleen. Utta 2000-luvulla on se, että alkuperäiskarjan kasvattaminen alkaa usein harrastuksesta ja johtaa yritystoimintaan.

Kasvattajille tehdyissä kyselyissä ja haastatteluissa tuli vahvasti esille eläinten merkitys kasvattaja elämänlaadun kannalta. Keskeiseksi kasvattajan elämänlaatuun vaikuttaviksi tekijöiksi tutkimuksessani nousivat työn mielenkiintoisuus ja lehmien tuottama mielihyvä. Kasvattajat kuvasivat alkuperäiskarjaa sanoilla, joihin liittyi paljon tunteita ja toveruutta. Lehmät tuovat työhön mielekkyyttä ja vaihtelua samalla kun ne edistävät kasvat-

tajan sosiaalista, psyykkistä ja fyysistä hyvää oloa.

Tutkimusaineistossa näkyi selvä ero alkuperäiskarjan ja muun karjan välillä. Sen sijaan itä- ja länsisuomenkarjan välillä eroja ei juurikaan ole havaittavissa. Suhde länsisuomenkarjaan, jota kasvatetaan pääsääntöisesti lypsykarjana, on yksilöity ja persoonallinen ja siinä korostetaan eläimen luonteen piirteitä. Laidunkarjana kasvatettavassa itäsuomenkarjassa arvostetaan erityisesti hyviä laumaominaisuuksia, helppohoitoisuutta ja ulkonäköä.

Alkuperäisrotuiset kotieläimet eivät koskaan ole olleet pelkkiä tuotantoeläimiä. Oma-araistalouden aikakaudella niiden tuottaman aineellisen ja aineettoman hyvinvoinnin merkitys oli suuri. 2000-luvulla monipuoliset hyödyntämismahdollisuudet on ensiarvoisen tärkeä uhanalaisten alkuperäisrotujen säilymisen kannalta. Tutkimuksessani esille tulleiden hyvinvointia tukevien seikkojen keskeisyys antaa hyvät lähtökohdat kun suunnitellaan virkistys-, kuntoutus- ja hyvinvointipalvelujen tuottamista osaksi rotujen kasvattamista.

Lähteet

- Eskola, J. & Suoranta J. 2008. Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Tampere: Vastapaino. 268 s.
- FABA. Lypsykarjarodut Suomessa. Viitattu: 1.10. 2013. Saatavissa internetistä: <http://www.faba.fi/jalostus/lypsykarja/rodut>
- HAMK. Maatiaiseläimet. Itäsuomenkarja. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://sites.google.com/site/maatiaiselaimet/suomenkarja/itaesuomen-karja>
- Heikkinen, K. 2005. Kyytön maidontuotannon kannattavuus. Opinnäytetyö. Iisalmi: Savonia-ammattikorkeakoulu. 47 s.
- Hiemstra, S.J., de Haas Y., Mäki-Tanila, A. & Gandini, G. (toim.). 2010. Local cattle breeds in Europe : development of policies and strategies for self-sustaining breeds. Wagening Academic Publishers. 161 s. ISBN 978-90-8686-144-6. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.regionalcattlebreeds.eu/publications/documents/9789086866977cattlebreeds.pdf>
- Kaarlenkaski, T. 2012. Kertomuksia lehmästä. Tutkimus ihmisen ja kotieläimen kulttuurisen suhteen rakentumisesta. Väitöskirja. Itä-Suomen yliopisto: Suomen Kansantietouden Tutkijain Seura. Helsinki: Tiedekirja. 385 s. ISBN 978-951-97493-8-9.
- Karja, M. & Lilja, T. (toim.). 2007. Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalous 106. 311 s. ISBN: 978-952-487-120-4. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketti/EI_aingenivarat/944A907D2A42925BE040A8C0033C4F3A
- Katila, S. 2000. Moraalijärjestyksen rajaama tila: maanviljelijä-yrittäjäperheiden selviytymisstrategiat. Väitöskirja Helsingin kaupakorkeakoulu. Helsinki: Helsinki School of Economics and Business Administration. 257 s. ISBN 951-791-475-X.
- Kattilakoski, M. 2011. Maaseudun uudet toimijat. Tutkimus paluu- ja tulomuuttajien toimijuudesta maaseutuyhteisöissä ja kehittämisverkostoissa Keski-Pohjanmaalla. Lissensiaatintyö. Itä-Suomen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden laitos. Turku: Siirtolaisuusinstituutti. 188 s. ISBN 978-952-5889-16-1.
- Kallioniemi, M. 2013. Well-being at work on farms in Finland, Stress, safety in animal handling and working conditions of women on dairy farms. Väitöskirja. Jokioinen: MTT 21. 91 s. ISBN 978-952-478-460-1. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/mtttiede/pdf/mtttiede21.pdf>
- Kovanen, M. 2012 "Ihmisen kokoinen": eläin-suhde ja sosiokulttuurinen kestävyys pientilojen asukkaiden lehmämuistoissa. Pro gradu-tutkielma. Jyväskylä: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos Sociologia. 79 s. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/40626/URN:NBN:fi:jyu-201212273409.pdf?sequence=1>
- Kupsala, S. 2007. Eläinten hyvinvointia ja teurastusta koskevat dilemmat: maatalouseläinten ambivalentti asema. Lehdessä Maaseudun Uusi Aika 2/2007 s. 19–34. Viitattu: 1.10. 2013. Saatavissa internetistä: http://www.mua.profiili.fi/SIRA_Files/downloads/Arkisto/MUA_lehti/2007/2_07_Analyysi_S_Kupsala.pdf
- Kupsala, S. & Tuomivaara, S. 2004. Sosiologinen eläintutkimus – eläinten yhteiskunnallinen merkitys sosiologian tutkimuskohteena. Sociologia 4/2004, s. 310–321.
- Lilja, T. 2011. Maatiaisrotujen merkitys kasvatustajilleen. Esimerkkinä itä- ja länsisuomenkarjan kasvattaminen 2000-luvun alussa. Pro gradu. Itä-Suomen yliopisto: Yhteiskuntatieteiden ja filosofian laitos Sociologia. 79 s. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://jyx.jyu.fi/dspace/bitstream/handle/123456789/40626/URN:NBN:fi:jyu-201212273409.pdf?sequence=1>

- teiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. 101 s. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120036/urn_nbn_fi_uef-20120036.pdf
- Lilja, T. & Soini, K. 2012. Kyytöillä kysyntää - onko länsisuomenkarja taantumassa? *Maaseudun Tiede* 69, 4 (22.10.2012): 4. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://issuu.com/mttelo/docs/mtiede_valmis
- Lilja, T., Soini, K. & Mäki-Tanila, A. 2009a. Länsisuomenkarja. Lehdessä *Nauta* 4/2009. s. 31–34. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.regionalcattlebreeds.eu/wp/documents/WP1-Breedcase-Nauta-LSK.pdf>
- Lilja, T., Soini, K. & Mäki-Tanila, A. 2009b. Itäsuomenkarja. Lehdessä *Nauta* 5/2009. s. 27–30.
- Lipsanen, E. K. 1997. Nainen ja lehmä. Proseminaaritutkielma. Helsingin Yliopisto: Folkloristiikka. 32 s.
- Mattila, J. 2010. Nautojen käsittely. Karjanhoitajien näkemyksiä hyvän käsittelyn merkityksestä, periaatteista ja tekniikoista lypsykarjapihatossa- haastattelututkimus. Syventävien opintojen tutkielma. Helsingin Yliopisto: ELK. s. 52. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/17575/Johanna%20Mattila%20lisansiaattity%C3%B6.pdf?sequence=1>
- MMM 2007. Alkuperäisrotujen kasvattaminen. Maatalouden ympäristötuen erityistuet. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://www.mavi.fi/attachments/mavi/ymparistotuki/5FyETcQNq/alkuperaisrotu_2007.pdf
- MTT 2006. Suomen maatalous ja maaseutuelinkeinot. Niemi, J. & Ahlstedt, J. (toim.). Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/mtt/julkaisut/suomenmaatalousjamaaseutuelinkeinot/76FF1DD128A9F554E040A8C0023C0979>
- Mäkipeska, T. & Sihvonen, M. 2010. Lähirooka, nyt! Trendistä markkinoille. *Sitran selvityksiä* 29. 79 s. ISBN 978-951-563-719-2. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.sitra.fi/julkaisut/Selvityksi%C3%A4-sarja/Selvityksi%C3%A4%2029.pdf>
- Oldenbroek, K. 2007. Utilization and Conservation of Farm Animal Genetic Resources, 1st ed. Wageningen Academic Publishers, The Netherlands. s. 19–22.
- Partanen, U. 2007. Maatiaiseläinkysymys mediassa. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. *Maa- ja elintarviketalous* 106. s. 89–105. ISBN 978-952-487-120-4. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketi/Elaingeenivarat/944A907D2A42925BE040A8C0033C4F3A>
- Pulliainen, E. 2006. Bioenergia ja lähiruoka. Helsinki. Ochre Chronicles Oy. 112 s. ISBN 952-99311-3-1.
- Risku-Norja, H., Aaltonen, V., Nordström, H., Smeds, P., Korpela, E., Vieraankivi, M-L., Nuoranne, A., Yli-Viikari, A., Vauromaa, M., & Aittosaari, K. 2007. Maalle oppimaan: Kestävää kehitystä koulujen ja lähimaatilojen yhteistyönä. Jokioinen: Maa- ja elintarviketalous 112. 64 s. ISBN 978-952-487-138-9. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/met/pdf/met112.pdf>
- Sarmela, M. 2002. Meritokratian eläinkuvia. Teoksessa: Ilomäki, H. & Lauhakangas, O. (toim.). Eläin ihmisen mielenmaisemassa. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. s. 174–192. ISBN 951-746-405-3
- Siiskonen, P. 1990. Emännän ja isännän roolin muutos maatalouden uudenaikaistuksessa. Väitöskirja: Sosiologia. Mikkeli: Helsinki

- gin yliopisto, Maaseudun tutkimus- ja koulutuskeskus. 278 s. ISBN 951-45-5371-3.
- Silvasti, T. 2001. Talonpojan elämä. Tutkimus elämäntapaa jäsentävistä kulttuurisista malleista. Helsinki: SKS. 341 s. ISBN 951-746-284-0.
- Smeds, P., Jeronen, E., Kurppa, S. & Vieraankivi, M-L. 2011. Rural camp school eco learn : outdoor education in rural settings. *International Journal of Environmental & Science Education* 6, 3: 267–291. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://ijese.com/IJESE_v6n3_Smeds-et-al.pdf
- Soini, K. & de Haas, Y. 2010. Trends in cattle diversity and cattle production in Europe: from popular to niche. Teoksessa: Hiemstra, S. J., de Haas Y., Mäki-Tanila A. & Gandini, G. (toim). *Local cattle breeds in Europe : development of policies and strategies for self-sustaining breeds*. Wageningen Academic Publishers. s. 22–39. ISBN: 978-90-8686-144-6.
- Soini, K., Diaz, C., Gandini, G., de Haas, Y., Lilja, T., Martin-Collado, D., Pizzi, F. & Hiemstra, S.J. 2012. Developing a typology for local cattle breed farmers in Europe. *Journal of Animal Breeding and Genetics* 129, 6: 436–447. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1439-0388.2012.01009.x/full>
- Suutala, M. 2009. Hyvät ja pahat eläimet. Suhde eläimiin aatehistorian ja ekofeminismin valossa. Teoksessa: Kainulainen, P. & Sepänmaa, Y. (toim.). *Ihmisten eläinkirja*. Palmenia. Gaudeamus. s. 89–102. ISBN: 978-951-570-786-4.
- Takamaa, H. & Soini, K. 2007. Kuvaus maataislampaiden ja –karjankasvattajista 2000-luvulla. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Jokioinen: MTT. Maa- ja elintarviketalous 106. s. 136–159. ISBN 978-952-487-120-4. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketit/Elaingeenivarat/944A907D2A42925BE040A8C0033C4F3A>
- Tienhaara, A., Ahtiainen, H. & Pouta, E. 2013. Consumers as conservers : could consumers' interest in a specialty product help to preserve endangered finncattle? In *Agroecology and Sustainable Food Systems* 37, 9: 1017–1039. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.tandfonline.com/doi/full/10.1080/21683565.2013.820249#tabModule>
- Tuomivaara, S. 2003. Eläimet muuttuvassa yhteiskunnassa. Johdatus ihmisten ja eläinten välisten suhteiden sosiologiaan. Pro gradu-tutkielma. Tampereen yliopisto: Sosiologian ja psykologian laitos. s. 160. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://tampub.uta.fi/bitstream/handle/10024/91265/gradu00266.pdf?sequence=1>
- Tuomivaara, S. 2010. Eläimet - luonnon ja yhteiskunnan rajalla. Teoksessa Valkonen, J. (toim.). *Ympäristösosiologia*. Helsinki: WS-OYpro. s. 115–141. ISBN 978-951-0-33243-6.
- Turunen, H. 2007. Maataisrotujen taloudellinen tarkastelu lypsykarjataloudessa. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). *Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat*. Jokioinen: MTT. Maa- ja elintarviketalous 106, s. 243–254. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/www/Tietopaketit/Elaingeenivarat/944A907D2A42925BE040A8C0033C4F3A>
- Tupasela, T. & Lönngrén, T. 2011. Suomenkarjan maidoissa useita hyviä ominaisuuksia : alkuperäiskarjajemme maidosta uutta tietoa Kulttuurirahaston tuella. *Eläingeenivarat* 24.5.2011: 18–19. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://issuu.com/mttelo/docs/egv2011>
- Vainionpää, A-M. 2011. Vankien kokemuksia eläinavusteisesta toiminnasta. Jyväskylän ammattikorkeakoulu: Sosiaali-, terve-

ys- ja liikunta-ala. 46 s. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://publications.theseus.fi/bitstream/handle/10024/32430/Vainionpaa_Anna-Maria.pdf?sequence=1

Yli-Viikari, A., Lilja, T., Heikkilä, K., Kirveennummi, A., Kivinen, T., Partanen, U., Ran-

tamäki-Lahtinen, L. & Soini, K. 2009. Green Care - terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. Maa- ja elintarviketalous 141. Jokioinen: MTT. 69 s. ISBN 978-952-487-222-5. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.mtt.fi/met/pdf/met141.pdf>

Kuva: Paula Häyrynen

Eläinavusteisen työtoiminnan mahdollisuudet vankien kuntouttamisessa

Anna-Maria Vainionpää

Johdanto

Yhteiskunnalliset mullistukset ja muutokset ovat ainakin tilastollisesti lisänneet rikollisuutta läntisissä teollisuusmaissa (Laine 2007, s. 177–179, Cooper 2006, s. 7–10). Rikollisuusluvut ja sitä kautta myös vankien määrä sekä mielenterveyspalvelujen käyttö ovat lisääntyneet suuresti viimeisen kuudenkymmenen vuoden aikana (Cooper 2006, s. 7–10). Syitä tällaiseen kehitykseen katsotaan olevan monia. Ensimmäisenä mainittakoon yhteiskunnan perinteisten rakenteiden muuttuminen. Maatalousvaltaisissa yhteiskunnissa yhteisöt olivat rakenteeltaan yksinkertaisia ja yhteisöllisiä, eikä niissä ollut voimakkaasti eriytynyttä työnjakoa. Yhteisöllä oli vahva yhteisymmärrys normeista ja sosiaalisesta kontrollista. Nykyiset länsimaiset yhteiskunnat ovat kehittyneet nopeasti moniarvoisiksi yhteisöiksi, jotka ovat aiempaa monikulttuurisempia ja yksilökeskeisempiä. Merkittävää on myös perinteisten arvojen ja uskomusten sekä sosiaalisen kontrollin siirtyminen viranomaisille ja yhteiskunnalle. (Laine 2007, s. 47–49).

Maassamme on suljetuissa laitoksissa noin 3500 vankipaikkaa. Vankilukua on pyritty viime vuosina vähentämään erilaisin toimenpitein. Avolaitosten vankipaikkoja ja ehdollisia vankeusrangaistuksia pyritään lisäämään. Yhdyskuntapalvelun suorittaminen on yksi vaihtoehto vankeusrangaistukselle. (Rikosseuraamuslaitoksen vuosikertomus 2010, 2011). Nämä tavoitteet asettanevat entistä suurempia vaatimuksia kuntouttavalle työtoiminnalle ja muille toimenpiteille

vähentää ainakin yksittäisen rikoksen tekijän uusintariskiä.

Tuoreimman suomalaisen vankien yleistä terveydentilaa, sairastavuutta, työkykyisyyttä ja hoidontarvetta eri alaryhmissä mitanneen tutkimuksen mukaan rikosseuraamusasiakkaiden tila on muuta väestöä huomattavasti heikompi. Tulokset ovat samansuuntaisia sekä somaattista että psyykkistä terveyttä arvioitaessa. Tutkimuksen mukaan vangeista työkykyisiä on vain noin puolet, kolmanneksella työkyky on alentunut, ja lähes viidenes tutkituista on lääkärin arvion mukaan kokonaan työkyvyttömiä. (Joukamaa ym. 2010, s. 1).

Rikosseuraamusviraston yksi tavoite on ”edistää vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan” (Rikosseuraamusvirasto 2013). Kuntouttaminen on vankilayhteisössä perinteisesti nojannut työn, kurin, moraalien, koulutuksen ja hoidon erilaisiin yhdistelmiin. Yhtäältä rankaisemisen ja toisaalta kuntouttamisen tehtävien omaksuminen ja yhtäaikainen toteuttaminen ei ole aina ollut kitkatonta. (Salminen & Toivonen 2002, s. 29–30).

Tutkin sairaanhoitajan opinnäytetyössäni eläinten avulla tapahtuvan työtoiminnan kuntouttavia mahdollisuuksia. Tämä kirjoitus pohjautuu opinnäytetyötäni varten tekemiini havaintoihin Pelson vankilassa kesällä 2009. Tutkimukseni tavoitteena oli tutkia kuntouttavia tekijöitä vankien työtoimin-

nassa, joka liittyi tuotantoeläinten hoitoon. Tarkoitukseni oli nostaa esiin tekijöitä, jotka vaikuttavat tai voivat vaikuttaa voimaannuttavasti vangin kokemusmaailmaan.

Tutkimukseni näkökulma ja sen teoreettinen peruste nojaavat sosiaalipedagogiseen ajatteluperinteeseen.

Sosiaalipedagogisen ajatteluperinteen pääpiirteet

Launosen (2000, s. 10) mukaan sosiaalipedagogisen toiminnan tavoitteena on yksilön elämänlaadun ja itseohjautuvuuden sekä koko yhteiskunnan hyvinvoinnin parantaminen. Näkemyksen mukaan on olemassa jokin yhteisesti omaksuttu käsitys hyvästä elämästä, jota yksityiset kansalaiset ja yhteiskunta kokonaisuutena voivat tavoitella. Kyse on pohjimmiltaan arvoista ja niistä ohjautuvista päämääristä. (Launonen ym. 2000, s. 10–11).

Toiminnan periaatteet kumpuavat sosiaalipedagogiikan eettisistä periaatteista ja ihmiskäsityksestä, joiden toteutumista pyritään toiminnallisilla menetelmillä konkretisoimaan. Sosiaalipedagogiikassa ei ole valmiina tiettyä menetelmävalikoimaa, josta käyttöön otettaisiin kulloinkin soveltuvin menetelmä. Kyse on aina lähtökohtaisesti ihmisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamisesta.

Sosiaalipedagogiikan perusta rakentuu yhteisöllisyydestä, toiminnallisuudesta ja elämyksellisyydestä. Sosiaalipedagogisen näkemyksen mukaan yksilön ihmisyyden toteutuminen aina yhteisön jäsenenä. Sen vuoksi yksi keskeinen työmuoto on nimenomaan toiminnan *yhteisöllisyys*. Yhteisöllisyys perustuu oikeudenmukaisuuden periaatteelle.

Toimimalla yksilö toteuttaa itsemääräämisoikeuttaan tekemällä valintoja, mikä luo ja rakentaa yksilön identiteettiä (Kurki ym. 2006, s. 140). Kurjen (Kurki ym. 2006, s. 140) mukaan ihminen voi herätä tietoisuutensa omasta ja ympäröivästä tilanteesta vain toiminnan kautta. ”Ihmisen koko olemassa-

olo on toimintaa, ja täydellisin olemassaolo on silloin täydellisintä toimintaa, praxista eli vuorovaikutusta ajattelun ja toiminnan välillä” (Kurki ym. 2006, s. 140).

Karppinen (2005, s. 76) määrittelee toiminnallisuuden tasot toimimalla sydämellä, päällä ja käsillä eli hyvin kokonaisvaltaisesti. Toiminta on siten prosessi, jossa mukana ovat myös varsinaisen toiminnan taustalla ja perustana vaikuttavat tunteet/emootiot, järki, ajattelu ja niistä johdetut päämäärät ja tavoitteet.

Elämyksellisyyden kautta elämästä ja itsestä oppiminen on luontaista inhimillistä toimintaa. Elämyspedagogiikka on kasvatusta itsekokemukseen ja itsensä löytämiseen (Karppinen 2005, s. 25). Sen perusideana on yksilön kokonaiselämän kokeminen sekä sisäinen ja sielullinen elämys. Se tapahtuu yksilön henkiselällä, hengellisellä ja fyysisellä tasolla sosiaalisena ryhmätoimintana.

Elämystapahtuman vaikutus ilmenee kolmella tavalla. Siinä on läsnä autenttinen, yksilöllinen kokemus, kokemuksen joko sisäinen tai ryhmässä jaettu reflektointi, sekä kokemuksen siirtovaikutus, joka ulottuu koskemaan mahdollisesti yksilön elämän muitakin alueita. Elämys psykologisenä ilmiönä liittyy syvyytspedagogiseen suuntaukseen, jonka mukaan yksilön piilotajuinen, sisäinen maailma rakentuu tai terapoituu elämyksen kautta. (Karppinen 2005, s. 25–27).

Työtäni ohjasivat voimaantumisen ja kuntoutumisen näkökulmat. Kuntoutumisella

voidaan tarkoittaa diagnoosi- tai ongelmalähtöistä lähestymistä ihmisen toipumiseen, tai se voidaan nähdä laaja-alaisemmin, jolloin lähtökohtina ovat yksilön voimavarat, resurssit, osallisuus sekä täysimittainen kansalaisuus. Oleellista on kuitenkin, että tarkoituksenmukainen kuntoutustoiminta pitää sisällään sekä yksilöllisen että sosiaalisen lähestymistavan. (Koskisu 2004, s. 11–12).

Voimaantuminen, voimavaraistuminen (empowerment) on käsite, joka voidaan määritellä useasta näkökulmasta (ks. Adams 2003, s. 28–32, Eskonen & Järvelä 2000, s. 12–13, Järvelä & Laukkanen 2000, s. 1, Mattila 2008, s. 28–31). Käsitteen ytimessä on Juha Siitosen (1999) ajatus yksilön tunteesta sisäisestä voimasta. Voimaantumiseen vaikuttavat yksilötasolla ulkoisten tekijöiden ohella hänen omat edellytyksensä: motivaatio, tahto ja kyky voimavaraistua. (Eskonen ym. 2000, s. 13). Tässä työssä voimaantumisella ymmärretään ”oppimista ja asenteiden muutosta suhteessa itseen, päihderiippuvuuteen, rikollisuuteen ja ympäröivään maailmaan” (Peltomaa 2006, s. 16) sekä ”prosessina yksilön kykeneväksi tulemiseen, jolloin yksilön oma itseys ja hänen elämänsä omat mahdollisuudet toteutetaan” (Mattila 2008, s. 28).

Tutkimusten mukaan voimaantumisen ennakkoehtoiksi on määritelty kunnioitus ja luottamus. Voimaantumisen yhdeksi piirteeksi on mainittu sen prosessinomaisuus. Voimaantuminen on prosessi, jonka yksi selkeä seuraus on itsenäisyys. Muita prosessin synnyttämiä mahdollisia muutoksia yksilön elämässä ovat tasavertaisuus, yhteisyys, positiivinen itsetunto, eheyden tunne, kyky asettaa ja saavuttaa tavoitteita, toivon tunne sekä terveyttä edistävä käyttäytyminen. (Mattila 2008, s. 28).

Yksilön kykyä voimaantua voidaan tarkastella holistisesta näkökulmasta: tajunnallisuudesta, kehollisuudesta sekä situatio-

naalisuudesta käsin (ks. Rauhala 2005). *Tajunnallisuus* eli psyykkis-henkinen olemassaolo on mielellisyyttä, joka antaa tunteuksille, uskomuksille, unelmille, ilmiöille ja asioille merkityksiä. Mikäli yksilön merkityssuhteet ovat vääristyneitä, heikosti jäsenyneitä tai virheellisiä, myös yksilön maailmankuva vääristyy. (Rauhala 2005, s. 34–38). *Kehollisuuteen* liittyy aina aineellis-organisen lähivaikutus: kaikki elimistössä tapahtuu konkreettisesti. Ihmisen kehollisuuteen voi näin ollen liittyä esimerkiksi fyysisten tai fysiologisten prosessien vajavaisuutta tai puutetta. Myös aivotoiminta, joka vaikuttaa ihmisen kehoon ja mieleen on sidoksissa ja olemassa vain konkreettisina elektrokemiallisina lähivaikutuksina. (Rauhala 2005, s. 33–40). *Situationaalisuudella* tarkoitetaan ihmisen kietoutuneisuutta todellisuuteen oman elämäntilanteensa kautta ja mukaisesti. (Rauhala 2005, s. 41–42).

Kuntoutumisella voidaan tarkoittaa diagnoosi- tai ongelmalähtöistä lähestymistä ihmisen toipumiseen, tai se voidaan nähdä laaja-alaisemmin, jolloin lähtökohtina ovat yksilön voimavarat, resurssit, osallisuus sekä täysimittainen kansalaisuus. Oleellista on kuitenkin, että tarkoituksenmukainen kuntoutustoiminta pitää sisällään sekä yksilöllisen että sosiaalisen lähestymistavan. (Koskisu 2004, s. 11–12).

Koskisuun (2004, s. 38) mukaan kuntoutuksen toimintatapa on ohjauksellinen ja pedagoginen enemmän kuin hoidollinen. Siinä kuntoutujan oma oppimisprosessi ja ohjaajan ohjauksellinen työote nähdään keskeisinä työvälineinä perinteisen hoitavan työotteen rinnalla tai tilalla. Kun ihmisellä on elämäntaidollisia ongelmia, tutkiva ja korjaava lähestymistapa on keskeinen, ei diagnooseihin ja tilastoihin perustuva hoitotyö (Rauhala 2005, s. 98–123). Rauhalan mukaan hoitotyön tulee väljästi määritellen pitää sisällään kaikkea potilaan hyväksi tapahtuvaa aktiivisuutta. (Rauhala 2005, s. 151).

Pelson vankila

Pelson vankila sijaitsee Vaalan kunnassa, Oulun ja Kajaanin puolella välissä. Se on suljettu laitos. Vankipaikkoja on 120, joista naisille 9. Keskvankiluku viime vuonna oli 148 vankia (Pelson vankilan nettisivut, 2013). Pelsolla kärsittävästä tuomioista hie-man alle kolmannes on määrätty henkiri-koksista ja vajaa kolmannes muista väkival-tarikoksista. Ryöstöistä, varkausrikoksista ja muista omaisuusrikoksista tuomittuja on vii-dennes kaikista tuomituista. Liikennejuopu-musrikoksista rangaistusta suorittaa hie-man vajaat 15 % kaikista tuomituista. (Rikosseu-raamusasiakkaat 1.5.2010, 2010, s. 2). Pel-son vankilassa on valvonnaltaan eritasoisia osastoja. Avo-osasto tarkoittaa käytännössä sitä, että sellien ovet ovat päivisin auki ja van-git voivat viettää aikaa myös yhteisessä oles-kelu- ja keittotilassa. Öisin sellit ovat kiinni myös avo-osastolla.

Vangeilla on rangaistusaikanaan velvollisuus osallistua työ-, virike- tai opiskelutoimin-taan. Pelsolla työtoimintaa järjestetään puu-työverstaalla, metsätöissä ja maatalouden pii-rissä sekä vankilan autokorjaamolla. Lisäksi vankeja osallistuu töihin vankilan sisällä eri työpisteissä kuten siivoojina, varustevaras-tolla, vankilan kanttiinissa ja myymälässä sekä keittiöllä. Rakennustoimen puolelta vanki voi suorittaa rakennusten peruskorja-uksen ammattitutkinnon. Myös peruskou-lun ja lukion oppimäärien suorittaminen on mahdollista. (Pelson vankila 2011). Pelsolla voi niin ikään opiskella maa- ja metsätalous-, puusepän- ja autokorjaamoalaa sekä kiinteis-töalaa oppisopimusperusteisesti (Rikosseu-raamusvirasto 2013).

Osa vangeista on nk. luottovankeja, joilla oli päällysvaatteissaan keltaiset nauhat. Heillä on muita vankeja vapaammat työolosuhteet, ja he saivat liikkua suhteellisen vapaasti työ-tehtävissä vankilan mailla. Toistuvien töi-den osalta he hoitivat työnsä lähinnä vain ilmoittamalla menemisensä ja tekemisensä työnjohdolle. Työpisteiden sijainti vankilan ulkopuolella asettaa alueella työskentelevälle luottovangille erityisehtoja. Hän on sitoutu-

nut päihitteettömyyteen, eikä hänen käytös-sään saa olla vahvaa lääkitystä. Vangin tulee tulla toimeen toisten samassa työpisteessä työskentelevien vankien ja eläinten kanssa. Hänen ei oleteta yrittävän pakoa, eikä käyttä-vän vapaita työolosuhteita muullakaan tavalla väärin. Eläinten kaltoin kohteluun suhtaudu-taan vakavasti, mutta sellaista ilmeni Pelsolla äärimmäisen harvoin.

Vangit saavat työstä eri kategorioihin jaoteltua nimellistä palkkaa. Heillä on myös mahdollisuus tehdä tiettyjä urakatöitä esi-merkiksi eri vuodenaikoihin liittyen, jos eläintenhoito tai työpisteen muu toiminta sitä edellytti. Vangit työskentelevät pääsään-töisesti kuutena päivänä viikossa. Jokaisen on pidettävä vähintään yksi vapaapäivä viikossa.

Vankilan eläinsuojat sijaitsivat varsinaisen vankilalaitoksen muurien ulkopuolella. Aluetta ympäröi lähes 4000 ha peltoja, met-siä ja soita (Pelson vankila 2011). Pelson vankila on toiminut 1980-luvun puolivä-listä lähtien kansallisena eläingeenipankkina. Kansallinen Kotieläinten geeninainestoimi-kunta ehdotti mietinnössään vuonna 1983 eläingeenipankkien perustamista vankilati-loille uhanalisten kotieläinrotujen säilyttä-miseksi tutkimustyötä ja jalostusta varten, mutta myös niiden kulttuurihistoriallisen arvon vuoksi (Maijala 2007). Pelsolla on vuodesta 1986 säilytetty uhanalaista poh-joissuomenkarjaa eli lapinlehmiiä. Huomat-tava osa lapinlehmäkannasta on tällä hetkellä Pelson vankilatilalla. (Pelson vankila 2011). Lapinlehmien lisäksi navetassa märehti hie-man alle kaksikymmentä friisiläisnautaa. Pel-solla oli jo vuodesta 1969 toiminut lampola. Vuonna 1984 rakennettiin uusi suuri lam-pola suomenlampaan säilytystoimintaan. Lampolaan sijoitettiin Pelson omat lampaat ja lisäksi ostettiin uutta eläinainesta kaikkine värimuunnoksineen (valkoinen, musta, rus-kea, harmaa). Vuonna 2011 lampolassa oli noin 400 eri-ikäistä pääsiä ja uuhta kaikissa eri väreissä. (Pelson vankila 2011). Pelsolla oli suomenhevosia vuoteen 2010 asti.

Eläimiin liittyvä työtoiminta Pelson vankilassa kesällä 2009

Navettatyöt

Tutkimusajankohtana navetassa työskenteli vaihdellen noin 8–12 vankia. Heidän työaikansa alkoi joka aamu klo 6.30. Aamu-navetta kesti noin klo 9–9.30 asti, jonka jälkeen navetan miehet pääsivät omalle osastolleen. Iltanavetta alkoi klo 15.30 ja kesti lypsettävien määrästä riippuen noin klo 18–18.30 asti. Navetalla työskennelleet vangit asuivat samalla avo-osastolla, jolloin he muodostivat työporukan, joka niin halutessaan pystyi viettämään yhdessä aikaa myös työajan ulkopuolella.

Navetassa työtehtäviä olivat lypsäminen, lypsävien muu hoitaminen, nuorten sonnien ja hiehojen hoitaminen sekä pienten juottovaskikoiden hoitaminen. Navetassa seurasin pääsääntöisesti työskentelyä lypsyasemalla. Työ toistui samanlaisena aamuin illoin, jolloin työntekijältä edellytettiin toistuvien työtehtävien mukanaan tuoman rutinoitumisen sietoa. Työ oli myös teknistä, koska lypsäminen tapahtui koneellisesti lypsyasemalla, joka oli montussa lehmien kulkutasoa alempana. Lypsyasemalla työskenteli kaksi vankia. Yksittäinen lehmä oli lypsettävänä kaksi kertaa vuorokaudessa, kerrallaan noin 10–15 minuutin ajan. Tilana lypsyasema oli suhteellisen ahdas, jolloin työparin oli kehitettävä itselleen sujuva toimintatapa, ettei yhteentörmäyksiä olisi tullut. Työnohjaajat olivat navetassa koko ajan ja tulivat tarvittaessa auttamaan.

Lypsäminen oli luonteeltaan hyvin itsenäistä ja vastuullista. Vastuullisuus korostui jokaisessa työvaiheessa. Lypsäjän tuli päätellä lehmän numerosta, mihin maito toimitetaan (meijeriin, vasikoille vai viemäriin), oliko lehmä menossa umpeen tai oliko sillä mahdollisesti ummessa olevia vetimiä. Suhteellisen ison lehmäryhmän (kahdeksan yksilöä) koneellinen lypsäminen yhtä aikaa edellytti

myös huolellisuutta. Lypsyn aikana tuli tarkkailla hygieniää erityisesti utareitten osalta sekä mahdollisten (antibiootti)lääkityksellä olevia lemmiä ja niiden lypsämistä, tutkia maidon solupitoisuuksia ja seurata lehmien yleistä kuntoa.

Työhön kuului luonnollisesti myös eläinten puhtaanapito ja lannanluonti. Joskus lehmien lantaa ja virtsaa osui lypsäjiin. ”Luonnontuotteiden” sieto oli yksi edellytys sille, että vanki pystyi työskentelemään eläinten kanssa. Lypsäminen oli työtehtävistä parhaiten «palkattua», koska vankilan maatala toimitti kaiken maitonsa edelleen jalostettavaksi. Oman nyanssinsa työskentelyyn lehmien kanssa toi niiden perusluonne, joka oli hyvin rauhallinen ja raukealiikkeinen. Eteneminen tapahtui kiireettä ja verkkaan, johon vielä pitkän sitkeä märehminen toi leppoisuutta lisänsä. Patistelu ja käsien paukuttelu eivät mainittavasti häirinneet lehmien mielenrauhaa. Lypsymontussa suhde yksittäiseen lehmään ei välttämättä muodostunut kovin henkilökohtaiseksi, vaikka lypsäreillä olikin omat lemmikkilehmänsä. Lapinlehmät vaikuttivat olevan friisiläisiin lemmiin verrattuna voimakasluonteisempia ja sähkökämppejä. ”Lypsäreiden” oli siksi toisinaan rauhoitettava levottomia eläimiä juttelemalla ja äänittelemällä, taputtamalla ja rapsuttamalla.

Lampolassa

Lampolassa työskenteli 7–10 vankia, joista kaksi oli luottovankia. Lampolassa aamupäivän työaika oli klo 7–10.30. Työt jatkuivat ruokatunnin jälkeen klo 12–15.30. Lampola oli jaettu kahteen halliin, joissa lampaat elivät yhteiskarsinoissa. Karitsoimisaikaan keväisin ja syksyisin luottovangit valvoivat yöt vuoroissa ja hoitivat karitsoinnit itsenäisesti. Tuolloin työtehtäviin kuuluivat synnytyksessä avustaminen sekä syntyneiden huonokuntoisten karitsojen erityishoiva.

Pulloruokinnan aikana karitsan lämmön ylläpitämiseksi vanki piti eläintä sylissänsä.

Lampaat kerittiin kaksi kertaa vuodessa. Ennen laidunkauden alkua ja sen päätyttyä lampailta leikattiin pitkäksi kasvaneet sorkat. Syksyisin keväällä syntyneet karitsat mitattiin ultraäänilaitteella ja punnittiin kasvun todentamiseksi. Lampaiden karsinat purettiin ja puhdistettiin kerran vuodessa. Talven aikana lämmön tuottamiseksi kerrostetut pehkut eli lanta-olkipatja ajettiin lannoitteeksi pelloille kompostoinnin jälkeen. Myös karsinapuut ja hallit pestiin.

Lampaat laidunsivat kesän ja alkusyksyn päsit ja uuhet omista laumoissaan. Luottovangit kävivät päivittäin hoitamassa ne laituille. Silloin he tarkastivat, ettei laumassa ollut sairastuneita tai loukkaantuneita eläimiä, aidat olivat ehjät, eikä karkulaisia ollut aitojen ulkopuolella. He lisäsivät puhtaat vedet juoma-astioihin ja tarvittavat kivennäisaineet ruokintapisteisiin. Koska osa lampaiden kesälaitumista sijaitsi Pelson kylällä, erillään vankilasta ja lampolasta, ei luottovankien työtä aina edes mieltänyt vankilassa tapahtuvaksi työksi. Muuten lampolan työt tehtiin aina työnjohdon ohjeistuksen mukaisesti.

Lammas on laumasielu. Kun yksi rohkaisu tekemään tuttavuutta ihmisen kanssa, yleensä toiset seuraavat uteliaina perässä.

Jos tämä yksi säikähtää, säntää yleensä koko lauma karkuun. Tämä asetti vangin käyttäytymiselle vaatimuksia: oli haastavaa ja palkitsevaa oppia käyttäytymään niin, että saavutti lampaan luottamuksen.

Tallityö

Pelson vankilan tallissa oli kesällä 2009 kuusi suomenhevosta, ja tallilla työskenteli viisi vankia. Myös tallilla työskentely oli sidottu tiettyyn päivärtymiin. Hevoskurssin aikana syksystä kesän alkuun työpäivä alkoi klo 8 ja jatkui ruokataukoa lukuun ottamatta klo 15.30 asti. Toisin kuin muissa työpisteissä navetassa ja lampolassa, tallilla vanki pystyi halutessaan suorittamaan ammattitutkinnon. Kyseessä oli hevosenhoitajan perustutkinto näyttötutkintona. Koulutus piti sisällään hevosen perushoidon, ruokinnan, kavioiden hoidon, valjastamisen, ajamisen, ratsastamisen sekä välineiden huollon opiskelua. Osa-näytöt annettiin paikalliselle ammattiopistolle. Hevoskursilla oli oma opettaja, joka vastasi koulutuksen käytännön toteutuksesta. Muuten hevosten hyvinvoinnista vastasi navetan työnjohto. Jokaisella vangilla oli «oma hevonen», jonka hoitamiseen ja ajamiseen tai ratsastamiseen hän pystyi keskittymään. Työ perustui pitkälti vangin ja hevosen väliseen vuorovaikutukseen. Tässä suhteessa hevosten hoitaminen poikkesi muiden tuotantoeläinten hoidosta.

Kuva: Paula Häyrinen

Kuntouttavat tekijät

Jo tutkimuksen alusta lähtien oli selvää, että eläimillä oli hyvin vahva positiivinen tai suorastaan terapeuttinen vaikutus niitä hoitaville miehille. Tutkimuksen kuluessa mahdollisesti voimaannuttavia tekijöitä löydettiin neljä: hoidettavat eläimet, maatilaympäristö fyysisenä ja henkisenä tilana, työnjohto ja vartijat sekä kunkin toimipisteen työyhteisö. Näihin tekijöihin ja niiden henkilökohtaiseen merkitykseen vaikuttivat yksilön persoonallisuus, minäkuva sekä tapa hahmottaa sisäistä ja ulkoista maailmaansa (vrt. Siitonen 1999).

Eläimet

Eläimet olivat selkeästi vankien mielestä tärkein vahvistava tekijä heidän työskentelysäähän rangaistusaikana. Tämä näkyi siinä, miten eläimistä ja työskentelystä eläinten kanssa puhuttiin: Eläimiä koskeva puhe ja ilmaisu olivat värikkäintä ja tunnepitoisinta verrattuna kolmeen muuhun voimaantumiseen vaikuttavaan tekijään.

Yleensä vanki oli ilmaissut tahtonsa työskennellä eläinten parissa. Mutta joskus sattumalla oli sijansa. Seuraavassa kommentissa tuli esiin myös vangin persoonallisuuden merkitys: hän osasi kääntää yllättävän tilanteen itselleen eduksi.

”Se oli kyllä onnenkantamoinen mulle, etten mahtunu metallikursseille. Pelkäsin hevosiä aluksi ihan hirveesti.”

Eläimen vaikutus oli vankien arvioiden mukaan moninainen ja ilmeni vangin elämässä monella tasolla. Ensimmäinen ja vahvimmin esiinnoussut seikka oli eläimen mieltä, ”päättä” rauhoittava vaikutus.

”Kyllä nuo elukat on helevetin hyviä mun päälle.”

”Eläimet (lampaat) antavat mulle henkisen rauhan tähän lusimiseen henkisellä tasolla.”

”Elukat rauhoittaa. Joku siinä vaan on. Hermo kyllä lepää.”

”Sitä pitää ite rauhoittuu, niin hevonenki oppii luottaa.”

”Olen oppinu eläimistä paljonkin, ja paritässä: keskittymiskyvyn, rauhallisuuden ja huumorintajun mitä ei oikeestaan ollut ennen.”

”Olen huomannut että olen erittäin rentoutunut ja hyväntuulinen työpäivän jälkeen. Luulen, että lehmien rauhallisuus saa minut samankaltaiseksi, eikä ole kiire minnekään. Minullahan on jonkinasteinen paniikkihäiriö, joka jostain syystä antaa periksi navetassa melkein joka tilanteessa. Koen sen erittäin miellyttäväksi itselleni.”

Rauhoittavan vaikutuksen lisäksi työskentely eläinten parissa auttoi mielialan pitämisessä parempana. Myös fyysinen työ, ulkoilma, säännöllinen elämänrytmi ruoka-, työ- ja nukkuma-aikoinen tekivät oman osansa vankien kuntoutumisessa. Eläimiä hoitavat vangit työskentelivät kuutena päivänä viikossa. Heidän oli pakollista pitää yksi vapaapäivä viikossa. Moni koki tämän miltei rangaistuksena.

”Koskaan ei vituta tulla töihin.”

”Vaikka olis aamulla heränny tympeellä päällä, niin ku pääsee hevosten luo, niin fiilikset muuttuu.”

”Vaikka olisin ite kiukkusella päälle, niin ne (lampaat) vaan päpättää. Ei niille voi olla vihanen.”

”En oo tarttenu enää unilääkkeitä, enkä muutakaan, ku koko päivän touhuu elukoitten kanssa.”

Eläinten avulla ja kautta vangit oppivat lukuisia siviilielämän tärkeitä taitoja. Eläi-

met muuttivat heidän ajattelutapaansa. Heidän oli helpompaa ja jopa luvallista näyttää tunteitaan työskennellessään eläinten kanssa. Näytti siltä, että he oppivat käsittelemään pettymyksiä, aggressioita ja vihaa rakentavammin. Saadakseen eläimen luottamuksen heidän oli opeteltava rauhoittumaan ja viemään asioita periksi antamattomasti ja pitkäjännitteisesti mutta lempeästi läpi. Tämä näkyi eläinten hellittelynä, niiden inhimillistämisenä, silittelynä, halaamisena, voiman ja kauneuden ihailuna, sitkeänä rajojen asettamisena ja vikuroivan eläimen kanssa neuvottelemisena.

”Ainut mitä voin tuoda julki on että säilyttäkää lampola. se on usealle (minulle) vangeille pään takii hyvä olla eläinten parissa. Se kehittää ajattelutapaa tuolla siviilin puolella kun sinne pääsee. Mulla on näin käynyt.”

Eläimen avulla vanki oppi asettumaan toisen asemaan ja sai itse hyvänolon tunteen eläimen hyvänolon kautta. Miehet olivat oppineet huomioimaan eläimen tunnetilan, mistä on luonnollisesti hyötyä ihmistenkin kanssa toimittaessa. Eräs vanki kuvasi osuvasti ajatteluaan:

”Mä haluaisin olla yhtä hevosen pään kanssa. Ajatella niinku eläin ajattelee.”

”Kyllä ihmisestäki tulee arka, jos sitä kiusaa.”

Eläimet opettivat kohtelemaan niitä yksilöinä. Tästä oli usein seurauksena ko. kokemuksen tai elämyksen siirtovaikutus (vrt. Karppinen 2005) vangin lähipiiriinkin: myös ihmiset ovat yksilöitä ja käyttäytyvät erilailla. Eläimet opettivat vankeja kiinnittämään kokonaisvaltaisesti huomiota toisen hyvinvointiin, reagoititapoihin sekä ulkoiseen käyttäytymiseen. Näytti siltä, että hoitoeläin oli osaltaan tärkeässä roolissa jäsentämissä vangin solmussa olevaa sekä ulkoista että sisäistäkin kokemusmaailmaa antamalla sisäistä järjestyksen ja hallinnan tunnetta.

”Kyllä vankilassa pitää tunteet pakastaa.”

”Eläimen kanssa sitä herää henkiin, ku elämä siviilissä oli ihan sekasi.”

”Se tuntuu hyvältä, ku voi halata hevosta. Ku vankilassa on sellanen sääntö, ettei toisiin vankeihin saa koskea.”

”Elukan hyvästä olostä sitä tulee ittelleki sitte hyvä olo.”

”Eläimiä pitää kohella niinku toivois itekki tulevan kohelluksi.”

”Ne on omia persoonia nuo hevoset. Pitää kohella kaikkia erilailla. Niinku ihmisiäki.”

Useille vangeille oli elämän varrella kertynyt kokemuksia toisten ihmisten pahuudesta ja epäluotettavuudesta, sekä olivat itsekin toimineet vastaavalla tavalla. Joskus vankilassa hoidettava eläin oli se, johon vanki lähes- tulkoon ainoana elävänä oliona pystyi luot- tamaan. Toisaalta vanki sai itselleen äärim- mäisen merkittävän kokemuksen eläimen alkaessa luottaa häneen.

”Mä en luota keneenkään niin paljo maailmassä ku tohon tammaan. Ja se luottaa muhun.”

”Eläin ei koskaan petä. Se ei kohtele niinku vankina, vaan niinku johtajana.”

”Jokainen ihminen on aluksi epäluulonen näytätkö oman heikkouden. Eläin ei koskaan petä niinku ihminen voi toiselle tehdä.”

Luottamuksen lisäksi vangit kokivat saavansa eläimiltä ”respektiä”, mitä muuten eivät saisi muualta kuin kenties rikollisista alakulttuurista. Vangin oli helppo samaistua eläimen asemaan: siltäkään ei yleensä kysytty mieli- pidettä ja eläin on alisteisessa asemassa ihmiseen nähden – aivan kuten vangit tunsivat itsensä suhteessa vankilan työntekijöihin. Eläimen kanssa vangin lienee ollut helppo

tunnistaa ”toiseuden” tunne suhteessa vankilan työntekijöihin.

Erityisesti hevosen kanssa työskentelevät vangit saivat kosketuksen eläimen kautta lapsuutensa joihinkin onnellisiin hetkiin. Muistot saattoivat liittyä luontohetkiin, luottamuksen ja rakkauden hetkiin vanhempien tai isovanhempien kanssa. Eräs vangeista sanoi ”tunteneensa” laukan rytmin lapsesta lähtien sisällään. Tämä intuitiivinen tunne sai konkreettisen ilmentymänsä vasta vuosikymmenten päästä hurjassa, vapaassa laukassa vankilan suomenhevosen kanssa.

”Tuli sellanen hurja vapauden tunne, ku hevonen kysy, että voidaanko mennä lujaa ja mä sanoin että joo. Sitte mentiin löysillä ohjilla täysillä: oli ku olis lentäny. Mulla on ollu sellanen laukan rytmi lapsesta lähtien ja nyt mun haave toteutu.”

Eläimen vaikutus vangin minäkuvaan ja hänen vastaidentiteetin muodostumiseen oli tämän tutkimuksen aineiston valossa ilmeinen (vrt. Granfelt 2008). Kysyessäni eräältä vangilta, millaisen miehen hän näki katsoessaan peiliin, hän toi ilmi epäonnistumisensa, alkoholisminsa, väkivaltarikokset, perheettömyyden, asunnottomuuden sekä oikean ammatin puuttumisen eli kokemuksensa monitasoisesta epäonnistumisesta. Kuitenkin ystävyys suomenhevoseen avasi hänelle uusia puolia itsestään. Hän ei ollutkaan pelkkä juoppo, ”hamppu” tai tappaja, vaan myös kasvamassa luotettavaksi ja vastuuntuntoiseksi hevosemieheksi. Oman hoitohevosen kautta tämä mies oli oppinut tunnistamaan omia rajojaan, pelkojaan, voimavarojaan ja piileviä kykyjään. Hän tunsu ylpeyttä, että osasi toimia uusissa ja haastavissa tilanteissa, sekä kyvystään oppia virheistään ja halustaan antaa itselleenkin anteeksi.

Eläimet loivat omalta osaltaan tulevaisuuden perspektiiviä. Moni havainnoimistani vangeista haluaisi tulevaisuudessa työskennellä eläinten kanssa, omistaa oman hevosen tai jopa maatilan. Joillakin haaveet liittyivät

uuteen ammattiin eläinten kanssa. Muutamalla tallilla työskentelevistä vangeista aikoiivat suorittaa hevosalan perustutkinnon loppuun asti.

Työpisteiden vankiyhteisö

Eläinten jälkeen toiseksi tärkeimmäksi kunnouttavaksi tekijäksi vangit nimesivät muut eläimiä hoitavat vangit samassa työpisteessä. Yleisesti ottaen vangit kokivat omaavansa samanlaisen kulttuurisen taustan. Monella oli takanaan lapsuuden perheen hajoaminen, mahdollisesti perheväkivaltaa, poikakoteja sekä osallisuus rikolliseen alakulttuuriin. He tunsivat puhuvansa samaa kieltä ja ymmärtävänsä toisiaan pienistä vihjeistäkin ja tiettyistä sanavalinnoista.

Vangit mainitsivat vankilakulttuurin olevan kovan ja opettavan väkivaltaan. Eläimiä hoitavassa pieniyhteisössä heidän oli mielestään helpompi ilmaista tunteitaan ja ajatuksiaan. Eläimiä hoitaessa he kokivat, ettei heidän tarvinnut pitää yllä samaa roolia kuin varsinaisten muurien sisäpuolella, eikä heidän tarvinnut ”kuolettaa” itseään. Erään vangin toive olikin, että hän kykenisi olemaan henkisesti yhtä vahva selliosastolla kuin mitä hän koki olevansa eläinten kanssa työskennellessään ”omana itsenään”.

Vangit oppivat eläimiä hoitaessaan toisiltaan hyviä tietoja ja taitoja sekä toimintamalleja. He ilmaisivat kykyä pyytää ja ottaa vastaan apua ja palautetta. Varsin usein työpisteissä oli nähtävissä, että vangit antoivat tilaa myös toisten tunteille: pelolle, aggressiiville ja onnistumisen ilolle.

Huumorilla oli erittäin tärkeä sija eläinten kanssa työskentelevissä pieniyhteisöissä. Se toimi myös tapana purkaa pettymystä ja turhautumista ronskien ja yliampuvien puheiden ohella. Sellaisissa työpisteissä, missä työskenneltiin työpareina kuten esimerkiksi lehmien lypsäminen, työparin keskinäisellä sopivuudella ja ”kemioilla” oli erittäin suuri merkitys.

”Työ kaverilla on tosi kova merkitys miten viihtyy työssä ja onhan sillä merkitys myös työn laatuun ja työn tulokseen.”

Työyhteisön sisällä ei pinnan alla kyteviä ristiriitoja ollut miesten kesken helppo ratkoa. He arvelivat pikemminkin sietävänsä asioita pitkään, kunnes sitten jossain vaiheessa räjähtivät. Yksi este ongelmien avoimeen käsittelyyn lienee ollut kirjoittamaton laki olla vasikoimatta: miehet kantoivat turhautumisensa mieluummin sisällään kuin ottivat häiritseviä asioita avoimesti puheeksi. Puheeksi ottamisen he mielsivät raukkamaisesti vasikoimiseksi.

Maatilaympäristö fyysisenä ja henkisenä tilana

Pelson vankilaa ympäröi laajat pelto-, metsä- ja suomaat. Metsä- ja peltotyöryhmien lisäksi eläimiä hoitavat vangit työskentelivät vankilan muurien ulkopuolella suhteellisen vapaissa oloissa. Luonto tuli Pelsolla todella lähelle, ja ihmisillä oli mahdollisuus seurata läheltä vuodenaikojen vaihtumista ja sen vaikutusta ympäröivään tilaan. Tämä vapaus merkitsi vangeille paljon. He kokivat saavansa olla välillä yksin ajatustensa kanssa.

”Lampola on todella mieluinen työpaikka. Kun ei oo muuria jonka sisällä joutuis olee ja mikä kaikkein tärkein on: vartiat ei hengitää niskaan. Tekee duunin mikä on tehtävä ja on asiallinen niin asia on ok.”

Vankilan lampaat laidunsivat kesäisin koko-aikaisesti, jolloin lampolan kaksi luottovankia hoitivat niitä päivittäin kauempana sijaitseville laitumille. Myös vankilan hevoset olivat kesät laitumilla, jolloin työpisteet sijaitsivat kauempana. Työn lomassa oli aikaa luonnonilmiöiden ja luonnoneläinten seuraamiselle.

*”Joo, mä seurailen tässä samalla sorsia, haukkoja, minkkejäki oon nähny, joutse-
nia ja kurkia tietty.”*

”Kyllä Pello on paras paikka vaikka mä oon lusinu melkeen joka puolella Suomee. On tää luonto ja vapaus.”

”On hieno asia päästä ulos vankilasta ja vielä mielekkääseen ympäristöön.”

Eläinten asumusten läheisyydessä miehillä oli omat kahvi- ja taukotilansa, joissa voi keitellä yhteisiä kahveja ja viettää muutenkin luppoaikaa. Niillä näytti olevan ilmeinen merkitys yhteisöllisyyden tunteen lisäämisessä. Navetan kahvituvassa asusti kissa, johon suhtauduttiin hyvin hoivaavasti: jos kissa sattui nukkumaan miesten kahvinkeitin edessä, ei kahvinkeitosta sillä kertaa tullut mitään.

Eläinsuojissa tapahtuvaan työhön liittyvä luottamuksen ja vastuun ilmapiiri oli osa henkistä tilaa, jolla näissä työpisteissä työskentelevien vankien mielestä oli erittäin tärkeä merkitys heidän itsetuntonleen ja itsearvostukselleen.

”Kun vanki sai luottovangin keltaiset nauhat, niin hänen ryhtiki parani.” (työnjohtajan kommentti)

Lampolan luottovangit hoitivat karitsoinnin aikaan yövalvomiset itsenäisesti. Tällöin heidän vastuullaan oli uuhien ja syntyvien karitsojen hyvinvointi. Syksyllä Pelson mailla kulki susia, jolloin luottovangit vahtivat yöt yksinään lampaita susien hyökkäyksien varalta. Myös hevostallin luottovangit huolehtivat kesäisin suhteellisen itsenäisesti hevosten hyvinvoinnista.

Henkiseen ilmapiiriin kuului osaltaan kulttuurinen muutos, mikä vallitsi rikollisen alakulttuurin tai selliosastoilla vallitsevan tietyllä tavalla rikollisuutta ihannoivan ja toisaalta eläinten kanssa tapahtuvan työilmapiirin välillä. Kaikki havainnoimani vangit pitivät työnteosta. Selliosastoilla oli toisinaan valalla ajatus, ”ettei valtiolle tehdä hommia.” Usea mainitsi, että tunsivat olevansa kuin eri mies selliosastolla verrattuna eläinten kanssa työskentelyyn.

”Eläinten kanssa ei oo sellasta äijämeininkiä ku osastolla.”

Yksi suurimmista eroista vankilan muurien sisällä ja toisaalta eläinten kanssa työskennellessä oli suurempi vapaus näyttää omia tunteitaan ja mahdollisuus riisua karskia rooliaan.

Työnjohto ja vartijat

Sosiaalipedagogisesta näkökulmasta kuntoutumista tarkastellessani yksi havainnointikohteista oli pedagogiset suhteet. Vankilassa työnjohto ja vartijat eivät välttämättä katsooneet, että heidän toiminnallaan oli suuri pedagoginen merkitys. Granfeltin (2008, s. 47–49) mukaan vartijoiden kyvyillä myöntää omat virheensä ja toisaalta kyky osoittaa luottamusta vankia kohtaan on vangille suuri merkitys. Tällaiset piirteet tulivat myös Pellolla esille. Vangit mainitsivat arvostavansa sellaisia vartijoita ja työnjohtajia, jotka antoivat vastuuta ja itsenäisyyttä vangeille työtehtävien hoidossa. Erityisen pidettyjä olivat työnjohtajat, jotka omalla persoonallisella tavallaan pystyivät luomaan ”me”-henkeä yhteisöön.

”Tottakai työnjohdolla on suuri merkitys. Jollain tapaa tuntuu että he eivät pidä minua yhtään huonompana ihmisenä kuin itsekkään ovat. Se tuntuu todella mukavalta.”

”Se tuntuu mukavalta, kun ne (työnjohtajat) sanoo, että mitenkäs me pojat tämä asia hoidettais.”

Vankien mielestä vartijat olivat rennompia silloin, kun vartioivat eläinsuojissa. Havaitsin itekin saman ilmiön: vartijoiden asenne työhönsä ja vankeihin tuntui vapautuneemalta eläinsuojissa kuin muurien sisäpuolella.

”Mielestäni jopa vartijat muuttuvat erilaisiksi navetalla verrattuna vankilaan, ”virkaunto” katoaa jonnekin.”

Varsin suuri merkitys oli työnjohdon ja vartijoiden persoonallisilla ominaisuuksilla, mutta myös työnjohdon koulutuksella sekä ammatillisella pätevyydellä ja asiantuntemuksella oli vangeille merkitystä.

”Minäpä sanon suoraan. Kun tekee duunin kunnolla niin nämä (työnjohtajat) ei puutu asioihin ja jos on sanomista niin ne sanovat suoraan mulle. Mutta ei oo vielä tullut sanomista mut hyvää kylläkin oon kuullut, kehumista joka on nostanut mielialani korkeelle!”

Vangit arvostivat työnjohtoa ja vartijoita, jotka olivat reiluja, kohteliaita ja oikeudenmukaisia. He kohtelivat vankeja tasa-arvoisesti, viestivät selkeästi, eivätkä käyttäneet valtaa tai käskyttäneet vain vallan osoittamisen vuoksi, ”pomottaneet”, vaan toimivat kuin opettaja, ohjaaja, innostaja tai tiedonantaja.

”Se tuntuu hyvältä, jos ne puhuu ku mies miehelle ja ajattelee että vankiki on ihminen.”

Vangit kokivat jossain määrin eläinten hoitamiseen liittyvän työohjauksen puutteelliseksi. He eivät tunteneet saavansa varsinaisen työtehtävän ulkopuolelta juurikaan tietoa eläimiin tai niiden hoitamiseen liittyvistä asioista. Heille ei kerrottu mm. eläinten ruokintaan liittyvistä asioista, eikä mahdollisesti niihin liittyvistä suunnitelmista kuten astutuksista tai myynnistä. Mikäli tallilla oli jostain syystä esimerkiksi tarvetta vaihtaa jonkun vangin hoitohevosta, ei sen vaihdosta keskusteltu vangin kanssa. Vangeilla ei näytänyt olevan mahdollisuutta päästä näkemään eläinten pitämisen ja hoidon kokonaisuutta.

Voimaannuttava vuorovaikutus

Työ eläinten kanssa antoi vangille ilmeisen selkeästi mahdollisuuden muuttaa omaa minäkuvaansa ja itsearvostustaan. Havainnointiaineiston perusteella näyttäisi, että yksilön tapa hahmottaa ja selittää maailmaa ja itseään oli hyvin henkilökohtainen asia (vrt. Siitonen 1999). Se vaikutti mielestäni myös siihen, kuinka syvälliseen vuorovaikutukseen vanki pystyi ”antautumaan”, ja miten hän psytyi siirtämään tämän kokemuksen tuottamaa tietoa ja antia muillekin oman elämänsä osa-alueille. Osalle vangeista eläimet merkitsivät ennen kaikkea mielekästä työtä. Osa taas suhtautui eläimiin kuin luotettuun ja läheiseen ystävään. Eläin saattoi olla jopa tutkimusmatkan alku omaan itseensä.

Tutkimusaineiston perusteella käytän sanaa ”antautuminen” tarkoittaen sillä vangin itsensä löytämien uusien puolien ja piirteiden sisäistämistä osaksi persoonallisuuttaan. Moni havainnoimistani miehistä oli löytänyt itsestään intuitiivisen puolesta: he halusivat päästä kiinni eläimen ajattelusta ja jopa ajatella niin kuin ne ajattelevat. Nyt heillä oli ”lupa” toimia intuitiolla. He oppivat kuuntelemaan paremmin itseään ja omia tunteuksiaan vastoin ympäristön paineita. He ymmärsivät paremmin, että he eivät ole tyhmiä tai keskittymiskyvyttömiä, vaikka koulu ei aikoinaan sujunutkaan, eivätkä asiat vieläkään menneet pänttäämällä päähän. He yksinkertaisesti tiedostivat olevansa erilaisia oppijoita, jotka oppivat käsillä tehden ja virheistään.

Huomioni kiinnittyi tutkimuksen aikana pedagogiseen suhteeseen ja sen mahdolliseen vaikutukseen vangin kokemusmaailmassa. Tutkimusaineiston perusteella muutama työnjohtaja toimi luonnostaan kuin pedagogisesta suhteesta piirteitä ammentaen. Tällöin vuorovaikutus työnjohtajan ja vangin välillä vaikutti välittömältä, jossain määrin jopa tasavertaiselta vastoin vankilan yleistä hierarkiaa henkilökunnan ja vankien

välillä. Katsoisin tällaisen käyttäytymisen ja ohjausotteen liittyvän ennemminkin työnjohtajien henkilökohtaisiin ominaisuuksiin kuin tietoiseen pedagogisen suhteen rakentamiseen. Vangit arvostivat suuresti tällaista ohjausotetta, jonka kulmakiviä olivat luottamuksen ja vastuun osoittaminen vangille ja yhdessä tekeminen, me-hengen luominen työyhteisöön.

Vangille kunnia on äärimmäisen tärkeä asia. Kunnian käsite tuli havainnoinnin aikana esiin vankien puheissa useaan otteeseen (vrt. Mattila 2008, s. 28). Se ilmenee esimerkiksi yksilön pelkona menettää kasvonsa. Arvelen tämän pohjautuvan vangin kokemiin arvottomuuden ja häpeän tunteisiin. Pedagoginen opettaja–oppilas-suhde mahdollistaa vangille kokemuksen ihmisarvosta ja arvostuksesta huolimatta vangin statuksesta ja sen taustalla olevasta rikoksesta.

Monella vangilla on taustalla päihderiippuvuutta, väkivaltaisuutta, oppimisvaikeuksia sekä persoonallisuushäiriöitä (esim. Joukamaa 2008). Rauhalan (2005) ihmiskäsitys on saanut laajalti jalansijaa hoitotieteelliselläkin kentällä ja tutkimuksessa. Hän kirjoittaa elämäntaitojen opettelemisesta puhuttaessa monesta psykiatrian piiriin kuuluvasta häiriöstä. Sosiaalipedagogiseen perinteesen perustuen ja myös Rauhalan ihmiskäsitystä hyödyntäen voitaisiin kiinteissä pienyhteisöissä käsitellä tällaisia ihmisenä kasvamiseen liittyviä kysymyksiä ja oppia uusia toimintamalleja.

Vuorovaikutus on keskiössä osana pedagogista suhdetta. Eläimiä hoitavassa työpisteessä sen muodostaa kolmio: vanki–ohjaaja–eläin. Usein eläin on se, johon elämässään paljon hylkäämistä ja pahuutta kokenut ihminen voi ensimmäisenä tai jopa ainoana luottaa. Eläimen kautta vangilla voi olla mahdollisuus kokea sellaista, jota hänen on vaikea sanallisesti ilmaista, kokemuksia, jotka ovat hänelle henkilökohtaisesti äärimmäisen tärkeitä ja

merkittäviä, ja joita ei kenenkään ihmisen kanssa ole aluksi mahdollista saavuttaa.

Eläin toimii parhaimmillaan itsenäisestikin ”pedagogina” ja opettajana, mutta yhdistettynä työnjohtajan tai mahdollisesti vartijan pedagogiseen toimintaan näkisin kauaskantoisempia tuloksia yksittäisen vangin kohdalla. Silloin läsnä olisi myös inhimillinen tuntemusten sanoiksi pukeminen ja jakaminen sekä kokemusten syventäminen. Perinteiselle vartijan roolille uuden, ohjaavamman otteen omaksuminen ei välttämättä ole aina luontevaa ja se voi joissakin tapauksissa edellyttää rajankäyntiä vartijan perustehtävän kanssa.

Eläinten kanssa työskenneltäessä voidaan mainiosti ja hyvin luontevasti käyttää sosiaalipedagogiikan käytännön työkaluja kuten

elämyksellisyyttä, yhteisöllisyyttä ja toiminnallisuutta. Ne olivat täysin luonnollisesti ja peruslähtökohdiltaan olemassa olevia elementtejä jo tuolloin Pelsolla, vaikkei niitä tietoisesti oltu nostettu esille. Eläinten hoitaminen on toiminnallisuutta jo sinänsä, – käden, sydämen ja pään yhteistyötä. Kuitenkin esimerkiksi elämyksellisyyden esiin nostaminen voisi paremmin hahmottaa vangeille, että heidän kokemuksensa ja elämyksensä eläinten kanssa ovat ”hyväksytyttä”, ”oikein” ja arvokkaita. Vankilakulttuuri on hyvin kova ja armoton, jolloin intuitiivisten kokemusten ja elämysten esiintuominen ja niistä puhuminen, niiden jakaminen voivat tuntua häpeälliseltä tai naivilta, ”akkamaiselta”. Yhteisössä toiminnan kautta saatujen kokemusten jakaminen siirtyy sekä yhteisön yhteiseksi että jokaisen henkilökohtaiseksi henkiseksi pääomaksi.

Eläinavusteisen työtoiminnan hyödyntämisen mahdollisuudet vankeinhoidossa

Vankilajärjestelmän ensisijainen tehtävä on huolehtia vankeusrangaistusten ja tutkintavankeuden täytäntöönpanosta. Vankila on yhteiskunnan asettama instituutio, jonka ensimmäisenä tehtävänä on rangaista yhteiskuntaa ja sen jäseniä vastaan tehdyistä rikoksista niiden tekijöitä. Näin ollen sosiaalipedagoginen viitekehys ihmiskäsityksineen ei liene lähtökohdiltaan tällä hetkellä käytössä oleva toiminnallinen raami vankilan käytänteitä ohjaamaan. Kuitenkin tutkimuksessani tuli esiin viitteitä siitä, että sosiaalipedagoginen lähestymistapa voisi olla peruslähtökohdiltaan sovellettavissa myös vankilassa tapahtuvaan kuntouttamiseen. Vankilajärjestelmän toinen tehtävähän on sopeuttaa vankeusrangaistuksen suorittaneet takaisin yhteiskuntaan sen täysivaltaiseksi jäseniksi.

Miten nimenomaan eläinavusteista työtoimintaa voidaan hyödyntää vankien kuntout-

tamisessa takaisin siviilielämään? Osittain tämä jo toteutui Pelsolla: vangin osallistuminen hevoskursseille antoi mahdollisuuden suorittaa esimerkiksi ammatillinen hevosalan perustutkinto. Se oli joissakin tapauksissa vangin ensimmäinen konkreettinen mahdollisuus saada ammattitutkinto. Tämä tutkinto voi toimia siltana muihin hevosalan ammatteihin kuten kengittäjäksi, valjassepäksi tai ravivalmentajaksi. Hevosala tarjoaa innovatiivisille yksilöille myös yksilöllisempiä urapolkuja. Näistä esimerkkinä mainittakoon hevoshieroja. Tallitoiminta on kuitenkin nyt lopetettu Pelsolla.

Avolaitoskelpoisille vangeille voitaisiin soveltaa pitkäaikaistyöttömille ja mielenterveyskuntoutujille räätälöityjen välityömarkkinoiden tarjoamia mahdollisia työpaikkoja tai oppisopimuskoulutusta maa- tai metsätalouden piiristä. Tämä edellyttää varmasti eri osa-

puolten tehokkaampaa verkostoitumista ja työllistävälle tahoille riittäviä yhteiskunnallisia tukitoimia.

Katson, että lisäkoulutuksella työnjohtajien pedagogisia valmiuksia voisi entisestään vahvistaa, jolloin varsinaisen työn teon rinnalle voitaisiin ottaa elementtejä vangin siviilielämässä tarvitsemien vielä puutteellisten taitojen opettelua ja oppimista, henkilökohtaista kasvua ja itsetuntemusta. Tällaisia teemoja voisivat olla päihderiippuvuus, suuttumuk-

sen/vihan hallinta, rakentava ongelmanratkaisukyky ja vuorovaikutustaitojen opettelu.

Vankeinhoitojärjestelmälle maatalojen ja kotieläingeenipankin ylläpitäminen yhdistettynä niukkeneviin resursseihin on varmasti haasteellista. Tutkimukseni perusteella kuitenkin arvioin, että eläintenhoitotyö vastaa kuitenkin Rikosseuraamusviraston tavoitteisiin, rangaistusaikana vankien kuntouttaminen ja elämisen taitojen kartuttaminen elinavusteisesti sosiaalipedagogiikan menetelmin edistää vankien elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan.

Lähteet

Adams, R. 2003. Social work and empowerment. BASW Practical social work. Third edition. Palgrave MacMillan. China. ISBN 978-0-230-01999-7. 256 s.

Cooper, P. 2006. Setting the scene. Teoksessa: Hunter-Carsch, M., Tiknaz, Y., Cooper, P. & Sage, R. 2006. The Handbook of Social, Emotional and Behavioural Difficulties. London: Continuum Press. s. 1–10. ISBN 0-8264-8894-3.

Eskonen, T. & Järvelä, S. 2000. Pitkät polut. Syrjäytymisen uhkaamien henkilöiden voimavaroistumisen rakenteelliset edellytykset. Employment Integra. Työministeriö: Adapt/Employment- julkaisut No 28. ISBN 951-735-574-2. 105 s.

Granfelt, R. 2008. Osalliseksi omaan elämään – Work out -ohjelma nuoren vangin tukena. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 4/2008. Rikosseuraamusvirasto. Vammala: Vammalan kirjapaino Oy. ISBN 978-951-53-3113-7. 109 s.

Joukamaa, M., Aarnio, J., von Gruenewaldt, V., Hakamäki, S., Hypén, K., Lauerma, H., Lintonen, T., Mattila, A., Tyni, S., Vartiainen, H., Viitanen, P. & Wuolijoki, T. 2010.

Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Rikosseuraamuslaitos. Tampereen yliopisto Terveystieteen laitos ja Pirkanmaan sairaanhoitopiiri. Vammala: Vammalan Kirjapaino Oy. ISBN 978-951-53-3270-7. 127 s.

Joukamaa, M. 2008. Vankien terveydentila muuta väestöä heikompi. Rikosseuraamusasiakkaiden kansallisen terveystutkimuksen ennakkoraportti 18.11.2008. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.rikosseuraamus.fi/45036.htm> referoitu 13.10.2009

Karppinen, S.J.A. 2005. Seikkailullinen vuosi haastavassa luokassa. Etnografinen toimintatutkimus seikkailu- ja elämyspedagogiikasta. Acta Universitatis Ouluensis. E Scientiae Rerum Socialicum 77. Oulun yliopisto. ISBN 951-42-7755-4. 192 s.

Karppinen, S.J.A. 2007. Elämyksestä kokeemukseen ja oppimiseen. Teoksessa: Karppinen, S.J.A. & Latomaa, T. (toim.). Seikkailun elämyksiä. Seikkailukasvatuksen teoriaa ja sovelluksia. Lapin yliopistokustannus. Rovaniemi. ISBN 978-952-484-111-5.

- Koskisuus, J. 2004. Eri teitä perille. Mitä mielen-terveyskuntoutus on? Helsinki: Edita Prima Oy. ISBN-13: 9789513741198.
- Kurki, L. & Nivala, E. (toim.) 2006. Hyvä ihminen ja kunnon kansalainen. Johdatus kansalaisuuden sosiaalipedagogiikkaan. Tampereen yliopistopaino Oy - Juvenes Print. Tampere. ISBN 951-44-6682-9. 249 s.
- Laine, M. 2007. Kriminologia ja rankaisun sosiologia. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Acta Poenologica 1/2007. Tietosanoma. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä. ISBN 978-951-885-285-1. 416 s.
- Launonen, L. & Puolimatka, T. 1999. Sosiaalipedagogiikan ihmiskäsitykset ja etiikka. Opetusjulkaisu 5/1999. Kuopion yliopisto Koulutus- ja kehittämiskeskus. Kuopio: Kuopion yliopiston painatuskeskus.
- Maijala, K. 2007. Esipuhe. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Jokioinen: MTT. Maa- ja elintarviketalous 106. s. 7–11.
- Mattila, H. 2008. Voimaantumisen ydin. Sosiaali- ja terveysalalla toimivien ihmisten mahdollisuuksia voimaantua työssään. Kuopio: Kuopion yliopisto. Väitöskirja. Kuopion yliopiston julkaisu E Yhteiskuntatieteet 151. Hoitotieteen laitos. ISBN 978-951-27-1061-4. 175 s.
- Peltomaa, M. 2006. Kuntoutumisvalmius tarpeenmukaisen mielenterveyskuntoutuksen suunnittelun perustana. Lapin yliopiston Yhteiskuntatieteiden tiedekunta. Rovaniemi: Tutkimusraportteja ja selvityksiä 49. ISBN 951-634-998-4. 120 s.
- Rauhala, L. 2005. Ihmiskäsitys ihmistyössä. Helsinki: Helsinki University Press. ISBN 978-95-1570-5952. s. 241 s.
- Rikosseuraamusvirasto. Vankeinhoitolaitos. Esite. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä:
- Rikosseuraamusvirasto 2011. Vuosikertomus 2010. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä:
- Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2010. 2010. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2010. Rikosseuraamuslaitos. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/6C2w4gIIC/2_2010_Rikosseuraamusasiakkaat_01052010.pdf
- Rikosseuraamusvirasto 2011. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: www.rikosseuraamus.fi/pelso
- Rikosseuraamusvirasto 2013. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: www.rikosseuraamus.fi/pelso
- Salminen, M. & Toivonen, K. 2002. Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy. ISBN 951-88-5211-1. 338 s.
- Siitonen, J. 1999. Voimaantumisteorian perusteiden hahmottelua. Väitöskirja. Oulun yliopisto. Kasvatustieteiden tiedekunta. Oulu University Library. ISBN 951-42-5339-6. 206 s.
- Vainionpää, A.-M. 2011. Vankien kokemuksia eläinavusteisesta työtoiminnasta. Opin näytetyö, toukokuu 2011. JAMK, Hoitotyö, sosiaali-, terveys- ja liikunta-ala. Osoitteessa www.theseus.fi.

Kotieläinavusteinen toiminta: luonnetestimenetelmän kehittäminen kyytöille

Anni Tarkiainen, Liisa Nurminen, Katriina Soini ja Jaakko Mononen

Kotieläinten soveltuvuus eläinavusteiseen toimintaan

Johdanto

Eläinavusteinen toiminta on yleistymässä Suomessa. Kansainvälisten lähteiden mukaan tutuimpia hyvinvointi-, kasvatus- ja kunnoutustyön eläinkumppaneita ovat koirat ja hevoset (Bokkers 2006, Fredrickson-MacNamara & Butler 2010). Koirien ja hevosten kanssa toteutetusta eläinavusteisesta toiminnasta on tehty useita kansainvälisiä tutkimuksia. Kiinnostus on hiljalleen laajenemassa myös muihin eläinlajeihin, kuten tuotantoeläimiin. Esimerkiksi amerikkalainen Green Chimneys -yhdistys hyväksyy eläinavusteisiin toimintoihin koirat, kissat, linnut, kalat, osan jyrjälajeista, kanit ja tiettyjen ehtojen täyttyessä myös tuotantoeläimet, kuten vuohet, lampaat, ankat, kanat, naudat ja hevoset (Mallon ym. 2010).

Eläinavusteisen toiminnan yleistyessä on todennäköistä, että myös eläimiin kohdistuvat odotukset kasvavat. Eläinavusteisessa toiminnassa mukana olevalta eläimeltä vaadittavia ominaisuuksia ovat yleensä rauhallisuus, lempeys, käsiteltävyys, uteliaisuus, luotettavuus ja turvallisuus. Kotieläinten jalostuksessa on usein kiinnitetty huomiota ensisijaisesti tuotannollisiin ominaisuuksiin ja terveyteen. Mikäli kotieläimiä käytetään eläinavusteisessa toiminnassa, niiden luonteeseen, käyttäytymiseen ja hyvinvointiin tulisi perehtyä ennen toiminnan aloitta-

mista, sekä tarkkailla näitä asioita toiminnan aikana. Tässä artikkelissa selvitetään, millä tavoin kotieläimiä voidaan käyttää eläinavusteisessa toiminnassa ja millaisia luonteenpiirteitä niillä tulisi tällöin olla. Tämän jälkeen esitellään keskeisimmät eläinavusteisiin toimintoihin liittyvät luonnetestimenetelmät ja niiden kehitys. Artikkelin jälkimmäinen osio esittelee tuloksia itäsuomenkarjalle eli kyytöille kehitetystä luonnetestimenetelmästä.

Kotieläinten käyttö eläinavusteisessa toiminnassa

Tuotantoeläimiä voidaan käyttää eläinavusteiseen toimintaan vähintään yhtä monipuolisesti kuin lemmikkieläimiä. Eläinten perushoidon (esim. ruokinta, eläintilojen siisteydestä huolehtiminen, lajikohtaiset työt kuten lypsy ja keritseminen) lisäksi eläimiä voidaan rapsutella, tarkkailla tai niiden kanssa voidaan ulkoilla lemmikkieläinten tapaan. Tuotantoeläimet voivat lemmikkieläinten tapaan olla ihmisten ystäviä, joille kerrotaan mieltä painavia asioita (Mallon 1994, Lilja 2011) ja eläinten hoitoon liittyvät rutiinit saattavat muun muassa auttaa elämänhallinnassa tai aktivoida muistia (Lilja 2013, Vainionpää 2013).

Taulukko 1. Mistä kotieläimet pitävät (Tarkiaista 2011a mukaillen). Haastattelussa Ahlmanin oppilaitoksen opiskelijoita ja tallimestari.

Haastateltava	Mikä on eläimille mieluista?	Mistä eläimet stressaantuvat, hermostuvat tai mistä eläimet eivät pidä
1	Ulkoilu ja hyvä huolenpito	Suuret ihmismäärät, lapset, ihmisten vaihtuvuus
2	Henkilökunnan ja opiskelijoiden huomionsoitukset	Työkoneet ja autot pelottavat
3	Hyvä hoito ja kohtelu, sekä se että on paljon hoitajia	Koneet (ruokintakoneet, Avant) epämieluisia
4	Harjaus, jaloittelu, suihkuttelu	Suuret ihmismäärät, opiskelijoiden harjoittelu
5	Rapsutus, herkut	Epävarmat ja kokemattomat opettelemassa (lypsyllä)
6	Rapsutus, ruoka	Rokotustoimenpiteet
7	Ruoka	Siirtely, sorkkien leikkaus
8	Rapsuttelu, ruoka	Paikan vaihtuminen
9	Harjaus, ruokinta	Isot vierailijaporukat
10	Rapsuttelu, huomiointi	Korvamerkitseminen, lääkitseminen
11	Huomionsoitukset, rapsuttelu, kontaktin ottaminen	Lypsyyn opetus, vaihtuva väki

Tuotantoeläinten käyttöön eläinavusteisessa toiminnassa liittyy kuitenkin myös monia haasteita sekä ihmisen että eläimen turvallisuuden ja hyvinvoinnin näkökulmasta. Tuotantoeläimet ovat yleensä tottuneet vain omien hoitajiensa läheisyyteen, minkä vuoksi kokemattoman tai eläimille tuntemattoman ihmisen ja tuotantoeläinten välisiin vuorovaikutustilanteisiin liittyy riskejä (Bokkers 2006). Eläin saattaa kokea jotkut tilanteet kielteisinä (Taulukko 1). Esimerkiksi ihmisille luonteenomainen silmiin katsominen tai fyysinen kontakti voi olla eläimen mielestä epämiellyttävää (McConnell & Fine 2010, Serpell ym. 2010) ja aiheuttaa ei-toivottua käyttäytymistä. Asiakkaan tavoitteiden saavuttamiseksi on tärkeää, ettei eläin toistuvasti pakene tilanteesta tai koskaan käytäydy aggressiivisesti ja herätä siten pelkoa.

Eri eläinlajeja käsittelevää kirjallisuuskatsausta eläinavusteisen toiminnan menetelmistä ei tiettävästi ole tehty, eivätkä kaikki menetelmäkään ole löytäneet vielä vakiintunutta asemaa. Koirien ja hevosten kanssa toteutettavista eläinavusteisista toiminnoista on kuitenkin saatavana runsaasti menetelmä- ja tapauskohtaisia kuvauksia, joihin perehtymällä voi muodostaa kuvan eläinavusteisten menetelmien monista mahdollisuuksista. Taulukkoon 2 on koottu esimerkkejä eläinavusteisesta toiminnasta, eläimen ja asiakkaan rooleista, toimintoihin hakeutumisen syitä, sekä toiminnan hyötyjä ja tuloksia. Vaikka nämä tutkimukset käsittelevät ensisijaisesti lemmikki- ja hevosavusteista toimintaa, tulokset antavat viitteitä tuotantoeläinten mahdollisesta käytöstä eläinavusteisessa toiminnassa.

Taulukko 2. Esimerkkejä eläinavusteisesta toiminnasta ja terapian vaikuttavuudesta.

Ihmisen ja eläimen välinen vuorovaikutustilanne		Eläinavusteisen terapian vaikuttavuus		Viitteet
Eläimen kokemana	Asiakkaan kokemana	Hoitoon/terapiaan hakeutumisen syyt ja asiakkaan oireita	Hyödyt/edut terapeutin ja asiakkaan näkökulmista	
Hellimisen tai fyysisen kontaktin kohteena oleminen Kuuntelijana toimiminen	Eläimen helliminen: silittäminen, rapsuttelu, halaaminen, suukottelu Kertoo asioita eläimelle	Pahoinpitelyn/ hyväksikäytön uhri	Turvallisuudentunne: turvallisen kiintymyssuhteen muodostaminen ja turvallinen kosketus Keskusteluhytöyden helpottaminen Lyhyet häiriöt ("tautot") puhuttaessa aroista asioista	Berget ym. 2007, Fine ym. 2010
Hoidettavana oleminen: syöminen, harjaus, lypsy tai pesu Siirtyminen tilasta toiseen	Eläimen hoitaminen: ruokkiminen, harjaaminen, lypsäminen, peseminen Eläimen siirtely	Mielenterveys-kuntoutuja	-	Berget ym. 2007, Fine ym. 2010
Temppujen ja käskyjen opettelu yhden tai useamman asiakkaan tekemän koulutuksen myötä	Eläimen opettaminen yksin tai ryhmän jäsenenä	-	Oman elämän hallinta Itsevarmuus	Fine ym. 2010
Lenkkeily asiakkaan kanssa Vastaantulijoiden kohtaaminen	Liikunta, ulkoilu Taluttaminen Eläimen liikkeiden seuraaminen ja niihin reagointi Vastaantulijoiden kohtaaminen	Eroahdistus Itseluottamus Valikoiva mutilismi Sosiaalinen ahdistuneisuus	Mukavuus Kärsivällisyyden opettelu Ylpeyden tunteminen taluttamisesta Keskustelun helpottaminen Äänen voimakkaampi käyttö Sosiaaliset keskustelut tuntemattomien kanssa	Fine ym. 2010
Läsnäolo ja katsekontaktit yksilö- tai ryhmäterapia-tilanteissa	Katsekontaktit Tarkkailu	(Henkinen) ylikuormitus Psykykkiset stressorit Ahdistuneisuus Masennus Ujous Vetäytyneisyys Terapian uutuus/ kiusallisuus Pahoinpitelyn/ hyväksikäytön uhri	Ihmisen käyttäytymisen tarkkailu Rauhoittava terapiatilannetta Aukaisee "henkisiä lukkoja" Yhteyden muodostaminen terapeutin kanssa Positiiviset tunteet Kodinomainen ilmapiiri Rentoutuminen Mukavuus, turvallisuus Keskustelun stimulointi Terapeutti vaikuttaa onnellisemmalta, ystävällisemmältä, vähemmän uhkaavalta ja rennommalta Eläin on hyvä keskustelunaihe	Erget ym. 2007, Fine ym. 2010, Melson 2001, Krugerin & Serpellin 2010 mukaan, Kruger & Serpell 2010
Leikkiminen asiakkaan kanssa	Leikkiminen eläimen kanssa	Psykososiaaliset ongelmat	Kiintymys, suhde eläimeen Empatia Itsesäätely Ongelmanratkaisu Pystyvyyden tunne (=voimaantuminen?)	Fine ym. 2010
Ihmisen käyttäytymisen mukainen reagointi, "palautteen antaminen" käyttäytymällä toisella tavalla	Havaitsee eläimen poikkeavan käyttäytymisen	Ongelmallinen käyttäytyminen	Asiakas muuttaa käyttäytymistään	Fine ym. 2010, Kruger & Serpell 2010
Autettavana oleminen	Eläimen auttaminen ongelmanratkaisussa	Sellaiset asiakkaan omat ongelmat, jotka vastaavat eläimen ongelmia	Ongelmanratkaisutaitojen harjoittaminen	Fine ym. 2010
Asiakkaan tai asiakasryhmän kanssa eläminen	Eläimen kanssa eläminen Vastuunotto eläimen hoidosta		Stressin vähentäminen Vähemmän lääkärikäyntejä (vanhukset)	Siegel 1990, McNicholas & Collins 1995 ja Serpell 1996 Serpellin (2010) mukaan

Valintamenetelmien kehitys

Suomessa eläinavusteiseen toimintaan valittavien eläinten arvioinnissa käytettäviä menetelmiä ei ole kartoitettu, eikä aiheesta ole saatavana kirjallisuutta. Amerikkalaiset tutkijat Fredrikson-MacNamara & Butler (2010) ovat selvittäneet katsauksessaan eläinavusteiseen toimintaan valittavien eläinten arviointimenetelmien kehittymistä 2000-luvulle saakka. Heidän mukaansa eläinavusteinen toiminta alkoi varsinaisesti 1970-luvulla, kun vapaaehtoistyöntekijät alkoivat viedä koiria vierailuille erilaisiin hoitolaitoksiin. Näiden vierailujen tarkoituksena oli tuoda hoitolaitosten asukkaille virkistäviä aktiviteetteja ja siten helpottaa yksitoikkoisuudesta sekä eristäytyneestä olosta kärsiviä (ks. myös Corson ym. 1975). Sitten eläinavusteisesta toiminnasta saatiin lisää hyviä tuloksia, ja erilaiset hoito- ja hoivalaitokset kiinnostuivat eläinten hankkimisesta. Tämä puolestaan aiheutti huolta eläimiin liittyvistä riskeistä.

Fredrikson-MacNamara & Butlerin (2010) mukaan asiantuntijat alkoivat 1980-luvulla suositella hoitokotiin pysyvästi sijoitettavien eläinten kokonaisvaltaista arviointia (ks. myös Hines ym. 1983). Arvioinneissa otettiin huomioon hoitokodin ominaisuudet, asukkaiden tarpeet ja eläimen asema tai rooli hoitokodissa. Suositusten pääpaino oli edelleen potilaiden turvallisuudessa. Nuorelle eläimelle tehtävässä valinnassa kiinnitettiin huomiota eläimen terveyteen, käyttäytymiseen ja luonteeseen (ks. myös New & Strimple 1988). Eläinlääkäri suoritti terapiaeläinten valinnan, tarkasti eläinten terveyden, rokotukset ja arvioi käyttäytymistä (ks. myös Narha 1994). Esimerkiksi eläinavusteiseen toimintaan soveltuvien koirien valinnassa keskityttiin alussa tauti- ja tapaturmarisikien vähentämiseen. Toimintaan ei hyväksytty erilaisista loistartunnoista tai vakavista käyttäytymishäiriöistä kärsiviä (esim. pureminen) koiria. Myös hevosavusteiseen toimintaan sopivien eläinten valintaan alettiin kiinnittää huomiota erityisesti turvallisuuskäsitteestä. Hevosilta odotettiin rauhal-

lisuutta ja sopeutumista uusiin tilanteisiin. Tämän ohella arvioitiin hevosten liikehdintää, koska ratsastaessa jokainen hevosen liike vaikuttaa ratsastajan asentoon, tasapainoon ja liikkeiden hallintaan (ks. myös Glasow & Spink 1992).

Eläinavusteinen toiminta oli 1990-luvulle tultaessa yleistynyt taloudellista hyötyä tavoittelemattomien yhdistysten ja vapaaehtoisten eläintomistajien kiinnostuttua aiheesta (Fredrickson-MacNamara & Butler 2010). Eläinten omistajien tuli käydä eläimensä kanssa vapaaehtoisvoimin toimivien yhdistysten järjestämissä arvioinneissa, jonka läpäistyään omistaja eläimeen sai luvan tehdä vierailuja tiettyihin kohteisiin, kuten hoitokoteihin. Eläinavusteisen toiminnan yleistyessä tuli tärkeäksi kiinnittää huomiota asiakkaan turvallisuuskäsitteeseen lisäksi myös eläimen hyvinvointiin vaikuttaviin tekijöihin, kuten toiminnanohjaajan taitoihin ja ympäristöolosuhteisiin. Tämä johti vähitellen sellaisten terapiaeläinten valintamenetelmien kehittämiseen, joiden tavoitteena oli eläinavusteisen toiminnan turvallisuus ja siihen liittyvien riskien hallinta (ks. myös Fredrickson & Howie 2000). Amerikkalainen Delta Society julkaisi vuonna 1996 ensimmäiset eläinterapiaa käsittelevät yleiset suositukset, jotka sisälsivät määritelmiä ihmisen ja eläimen välisistä kontakteista sekä kuvauksia terapiaeläinten valintamenetelyistä. Delta Societyn ohjeistuksen mukaisissa terapiaeläinten valintamenetelyissä arvioitiin eläimen luotettavuutta, ennustettavuutta ja tottelevaisuutta sekä soveltumista erilaisiin terapiatilanteisiin. Arvioinnissa keskityttiin aiemman tauti- ja tapaturmanäkökulman sijaan eläimen käsittelijän taitojen mittaamiseen, sekä arvioitiin terapiakäytön vaikutuksia eläimeen.

Vapaaehtoistoimintaan perustuva eläinavusteinen toiminta kasvoi nopeasti 2000-luvulla ja Yhdysvalloissa tilannetta kuvattiin kaotiseksi (Fredrikson-MacNamara & Butler 2010). Kansalliset koira- ja hevosyhdistykset kehittivät eläinavusteiseen toimintaan

suosituksia ja eläinten valintaan soveltuvia kriteerejä (ks. myös Fredrikson-MacNamara & Butler 2006). Suomessa eläinavusteiseen toimintaan sopivien eläinten valintaa suorittavia yhdistyksiä ovat esimerkiksi Kennelliitto (2011) ja Terapia-alkamat ja -laamat ry (2011). Eläinten käyttö erilaisissa ihmisen hyvinvointia tukevilla toiminnoissa on alkanut kiinnostaa yhä enemmän terveydenhoitoalan ammattilaisia (Fredrikson-MacNamara & Butler 2010), mutta tietävästi yleisesti sitovat eläinten valintaa koskevat määräykset puuttuvat edelleen monista maista, ja eläinten soveltuvuutta voi toistaiseksi arvioida lähes kuka tahansa. Eläinavusteisessa toiminnassa mukana olevien eläinten valintaa koskevia menetelmiä olisikin syytä yhdenmukaistaa, jotta eläinavusteisuutta voitaisiin toteuttaa turvallisesti, luotettavasti ja ammattimaisesti ennalta asetettuihin päämääriin pyrkien. Erilaisten testien avulla tulisi löytää tapauskohtaisesti kuhunkin ympäristöön ja tilanteeseen sekä asiakkaalle ja hänen tavoitteisiinsa parhaiten soveltuvat ohjaaja- ja eläinparit (Fredrikson-MacNamara & Butler 2010).

Eläinten luonne ja luonnetestit

Eläinten luonteelle (temperament / personality) ei ole yhtä hyväksyttyä määritelmää (Gosling 2001). Tässä artikkelissa käytetään määritelmää, jonka mukaan luonne on ajasta ja paikasta riippumattomien mitattavien luonteenpiirteiden yhdistelmä ja luonteenpiirre puolestaan on osa eläimen käyttäytymisvalikoimaa (Pankhurst ym. 2009, mutta ks. myös esim. Gaulty 2001 ja Gosling 2001). Kyseinen määritelmä valittiin, koska artikkelin jälkimmäisessä osassa kuvatus esitutkimuksen tavoitteena oli arvioida eläinten luonteen soveltuvuutta eläinavusteiseen toimintaan mittaamalla erilaisia käyttäytymismuotoja. Lisäksi katsottiin, että eläinten luonteen ja luonteenpiirteiden arvioimiseksi eläintä tulisi tarkkailla kattavasti kaikissa sel-

Kuva: Paula Häyrinen

laisissa tilanteissa, joita eläin todennäköisesti kohtaa. Näin on mahdollista varmistaa eläimen hyvinvointi ja eläinavusteisen toiminnan onnistuminen.

Kotieläinten soveltuvuudesta eläinavusteiseen toimintaan ei juuri ole tutkimusta (Mallon 1994, Berget 2007), Monille tuotantoeläimille, kuten nautoille on kuitenkin olemassa runsaasti niiden tuotantokäyttöön liittyviä luonnetestejä (Taulukko 3), joita on mahdollista hyödyntää eläinavusteiseen toimintaan soveltuvien eläinten testaamisessa. Kyseisissä tutkimuksissa mielenkiinto on kohdistunut ennen kaikkea nautojen tuotantokäyttöön vaikuttaviin tekijöihin, kuten käsiteltävyyteen erilaisten hoito- ym. toimenpiteiden yhteydessä (Gauly ym. 2001, Gignard ym. 2000, Grignard ym. 2001, Kilgour ym. 2006, Lauber ym. 2006), reagointiin eristystilanteessa (Arthington ym. 2008, Core ym. 2009, Curley Jr ym. 2006, Gauly ym. 2001, Müller & von Keyserlingk ym. 2006, Petherick ym. 2009, van Reenen ym. 2004) tai käyttäytymiseen ihmisen seurassa (Bokkers ym. 2009, Croney ym. 2000, Gibbons ym. 2009, Jago ym. 1999, Kilgour ym. 2006, Lensink ym. 2001, Lensink ym. 2003, Petherick ym. 2009, Waiblinger ym. 2003). Nautojen luonnetta on tutkittu myös uusissa ja yllättävissä tilanteissa altistamalla nautoja uusille ärsykeille tai viemällä eläimiä kokonaan uuteen ympäristöön (Boissy & Bouissou 1995, Bokkers ym. 2009, Croney ym. 2000, Gibbons ym. 2009, Herskin ym. 2004, Kilgour ym. 2006, Lauber ym. 2006,

de Passillé ym. 1995, van Reenen ym. 2004, Waiblinger ym. 2003). Lampaiden luonnetta taas on tutkittu muun muassa käsittelytilanteissa, viemällä eläimiä uuteen ympäristöön ja altistamalla lampaita uusille ärsykeille (Forkman ym. 2007). Ärsykkeenä on käytetty esimerkiksi koiraa, vuohta, laatikkoa (Beausoleil ym. 2005) ja ihmistä (Beausoleil ym. 2005, Erhard ym. 2006).

Nautoille ja lampaille on laadittu luonnetestejä, joilla mitataan eläinten käsiteltävyyttä, erilaisiin tilanteisiin reagoimista, sekä ihmiseen tai uusiin asioihin kohdistuvaa pelokkuutta (Taulukko 3). Testit voivat soveltaa eläinavusteisissa toiminnoissa käytettävien kotieläinten luonnetestien pohjaksi. Bokkersin (2006) mukaan kotieläinten suhtautumista ihmiseen voidaan parhaiten mitata tarkkailemalla eläinten lähestymis- ja väistämiskäyttäytymistä. Eläinavusteisissa toiminnoissa käytettävien kotieläinten luonnetestimenetelmiä voisivat siten olla käyttäytyminen kytkettynä, eläintiloihin saapuminen- (Unit Entry), lähestymis-, luoksetulo-, käsittely- ja seuraamistestit, käyttäytyminen vieraan ihmisen ollessa karsinassa sekä reagointi uusiin ja yllättäviin asioihin tai tilanteisiin. Kyseisistä luonnetesteistä saatujen tulosten perusteella voidaan muodostaa käsitys eläimen reaktioista testatuissa tilanteissa ja siten arvioida eläinten luonteen ominaispiirteitä ja erilaisten kotieläinlajien ja -yksilöiden soveltuvuutta eläinavusteisiin aktiviteetteihin (ks. myös Kuva 1).

Taulukko 3. Naudoille tuotanto-oloihin suunnitellut luonnetestit. Eläinavusteisia toimintoja varten parhaiten soveltuviksi arvioidut testit on merkitty tähdellä (*). Arviointi tehtiin tarkastelemalla mahdollisia eläinavusteisessa toiminnassa esiin tulevia tilanteita suhteessa alkuperäiseen testiasetelmaan.

Mitä eläimistä mitataan?	Testi	Viitteet
Käsittelykyky	Käyttäytyminen käsittelyhäkissä	Arthington ym. 2008, Core ym. 2009, Curley Jr ym. 2006, Petherick ym. 2009
	Käyttäytyminen kytkettynä *	van Reenen ym. 2004
	Käyttäytyminen omassa karsinassa	Arthington ym. 2008
	Käsittelytesti *	Gaully ym. 2001, Gignard ym. 2000, Grignard ym. 2001, Kilgour ym. 2006, Lauber ym. 2006
	Jaottelutesti	Kilgour ym. 2006
	Seuraamistesti *	Kilgour ym. 2006
	Lähtönopeus käsittelyhäkistä	Core ym. 2009, Curley Jr ym. 2006, Kilgour ym. 2006, Müller & von Keyserlingk 2006, Petherick ym. 2009
	Kuljetustesti	Lensink ym. 2001
Reagointi erilaisissa tilanteissa, pelokkuus	Unit entry *	Bokkers ym. 2009
	Rest recovery	Bokkers ym. 2009
	Lähestymistesti *	Bokkers ym. 2009, Croney ym. 2000, Gibbons ym. 2009, Jago ym. 1999, Kilgour ym. 2006, Lensink ym. 2001, Lensink ym. 2003, Petherick ym. 2009, Waiblinger ym. 2003
	Luoksetulotesti *	Bokkers ym. 2009, Jago ym. 1999, Kilgour ym. 2006, van Reenen ym. 2004
	Eristystesti	Gaully ym. 2001, Müller & von Keyserlingk 2006
	Vieras ihminen karsinassa *	Lensink ym. 2001, Lensink ym. 2003, de Passillé ym. 1995, Waiblinger ym. 2003
	Apuvälineiden käyttö	Croney ym. 2000
	Äänitesti *	Croney ym. 2000
	Uusi ärsyke tai ympäristö (Novel object / Open field) *	Boissy & Bouissou 1995, Bokkers ym. 2009, Gibbons ym. 2009, Herskin ym. 2004, Kilgour ym. 2006, Lauber ym. 2006, de Passillé ym. 1995, van Reenen ym. 2004, Waiblinger ym. 2003
	Ruoka uudessa ympäristössä	Boissy & Bouissou 1995
Yllätysefekti *	Boissy & Bouissou 1995, Lauber ym. 2006	
Oppimiskyky	Oppimistehtävä	Lauber ym. 2006
Kyky tehdä valintoja	Y-sokkelo	Pajor ym. 2003

Kyyttöjen luonnetestaus

Suomalaisten alkuperäisrotujen kasvattajat pitävät eläimiään ainutlaatuisina, monikäyttöisinä, terveisinä, sisukkaina, lempeinä, rohkeina ja pienikokoisina (Takamaa & Soini, 2007). Alkuperäisrotujen kasvattajien mielipiteen ja eläinavusteisissa toiminnoissa mukanaoleviin eläimiin kohdistuvien odotusten – rauhallisuus, lempeys, käsiteltävyys, uteliaisuus, luotettavuus ja turvallisuus – vuoksi alkuperäisrotuiset kotieläimet voivat sopia muita rotuja paremmin työskentelemään eläinavusteisten toimintojen asiakkaan kanssa. Lisäksi alkuperäisrotuisten

kotieläinten kuten suomenkarjan (länsi-, itä- ja pohjoissuomenkarja) ja suomenlampaiden käyttö eläinavusteisessa toiminnassa voisi tuoda uusia keinoja geneettisesti arvokkaiden, mutta harvalukuisten alkuperäisrotujen säilyttämiseen.

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli kehittää luonnetestimenetelmiä, joiden avulla voitaisiin arvioida kyyttöjen (eli itäsuomenkarjan) soveltuvuutta eläinavusteiseen toimintaan ja pohtia menetelmien käyttökelpoisuutta ja toimivuutta.¹

Kuva 1. Lastenvaunujen ja kameran välttelyä. Käyttäytymistesteissä voidaan havaita kunkin yksilön luonteelle ominaisia piirteitä ja huomioida ne suunniteltaessa eläinavusteisia toimintoja. Kuvassa Seppälän ammattiopiston Ikaros-kyyttövasikka ja opiston opiskelija lastenvaunujen kanssa. Kuva: Anni Tarkiainen.

¹ Tutkimuksen tulokset kokonaisuudessaan on luettavissa raportista Tarkiainen, A. 2011. Kyyttöjen käyttöterapiaeläiminä: Luonnetestimenetelmien kehittäminen. <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/hankkeet/greencare/julkaisut>

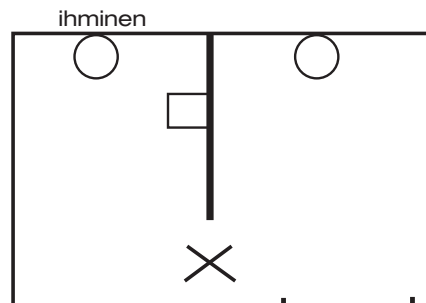

Kuva 2. Seppälän koulutilan vasikka Uusi esine -testissä. Kuva: Anni Tarkiainen.

Menetelmät

Tutkimus toteutettiin Kainuun ammattiopistossa Kajaanissa Seppälän koulutilalla, jossa kyytöt ovat tottuneet vierailijoihin sekä Hiismäen tilalla, jossa emolehmäkarjan kyytöt saivat kesäaikaan laiduntaa vapaasti. Hiismäen tilalla eläimiä käsitellään vähemmän ja myös ihmiskontakteja on vähemmän. Koska aiemmat nautojen luonnetestausta sisältävät tutkimukset on suunniteltu tuotanto-käyttöä ajatellen, ne eivät sellaisenaan sovellu käytettäväksi eläinavusteisen toiminnan tarkoituksiin, vaan niitä jouduttiin kehittämään edelleen. Luonnetestit kehitettiin aiemman kirjallisuuden (ks. myös Taulukko 3 ja 4) pohjalta siten, että testitilanteet vastaisivat mahdollisimman hyvin niitä tilanteita, joita eläinavusteisessa toiminnassa käytetyt naudat voivat kohdata. Lisäksi testimenetelmien valinnassa ja muokkaamisessa pyrittiin huomioimaan molempien kokeessa mukana olleiden maatilojen (maitotila ja emolehmätila) erityispiirteet. Tutkimuksessa käytettiin eläintiloihin saapumisen-,

lähestymis-, luoksetulo- (Kuva 4) ja käsitteilytestejä, Y-sokkeloa (Kuva 3) sekä käyttäytymistarkkailuja, joissa mitattiin eläinten reagoimista ihmiseen tai uuteen esineeseen (Uusi esine /Novel Object -testi, Kuva 2) omissa elinympäristössään).

Kuva 3. Y-sokkelon koejärjestelyt. Keskelle karsinaa kiinnitettiin levyseinä, joka nojasi keskiosan tulpaa vasten. Vasikka päästettiin irti rastin kohdalla ja se meni valintansa mukaan joko ihmisen tarjoaman tai etuosan rakenteisiin kiinnitetyn houkuttimen luo. Kuva: Anni Tarkiainen.

Taulukko 4. Tämän tutkimuksen pohjana käytettyjen luonnetestien yhteenvedo.

Testausmenetelmä	Mitä eläimistä mitataan?	Yksilö/ryhmätesti	Testatut eläimet (Seppälä)	Hypoteesit (Seppälä)	Hypoteesit (Hiismäki)	Viitteet menetelmään
Eläintiloihin saapuminen -testi	Reagointi vierailijaan	Ryhmä	Lehmät, hiehot, ulko- ja sisävasikat	Eläimet ovat aluksi uteliaita, mutta kiinnostus lakkaa 5 min kuluessa	Eläimet ovat aluksi uteliaita, mutta kiinnostus lakkaa 5 min kuluessa	Bokkers ym. 2009
Lähestmistesti	Ihmisenpelko, luotettavuus	Yksilö	Lehmät, ulko- ja sisävasikat	Useimpia eläimiä voidaan lähestyä kosketusetäisyydelle	Ei tehty	Gibbons ym. 2009, Welfare Quality® 2009 ja Saarijärvi 2011
Luoksetulotesti	Uteliaisuus, halu lähestyä ihmistä (ihmisenpelko)	Yksilö ja ryhmä	Ulko- ja sisävasikat	Rohkeimmat eläimet lähestyvät ihmistä oma-aloitteisesti. Houkuttin lisää kontaktien määrää.	Rohkeimmat eläimet lähestyvät ihmistä oma-aloitteisesti. Houkuttin lisää kontaktien määrää.	Herskin ym. 2004 ja Bokkers ym. 2009
Käsittely-testi	Ihmisenpelko, käsiteltävyys, hyvinvointi, luotettavuus	Yksilö	Lehmät, hiehot, ulko- ja sisävasikat	Nuoremmat eläimet ovat vähemmän pelokkaita ja niitä on helpompi käsitellä. Toisaalta vanhemmat eläimet saattavat nauttia rapsutuksista enemmän. Sukevalaiset lehmät eivät anna testaajan harjata.	Nuoremmat eläimet ovat vähemmän pelokkaita ja niitä on helpompi koskettaa. Eläimet eivät ole tottuneita harjaukseen, joten onnistuneet harjaustapahtumat ovat lyhyitä.	Gibbons ym. 2009, Welfare Quality® 2009 ja Saarijärvi 2011
Uusi esine	Uuteen ja epänormaaliin ärsykeeseen reagointi, luotettavuus	Yksilö ja ryhmä	Lehmät, hiehot, ulko- ja sisävasikat	Useimmat eivät reagoi tai ole kiinnostuneita lastenvaunuista. Nuorkarja voi innostua tutkimaan lastenvaunuja.	Useimmat eivät reagoi tai ole kiinnostuneita lastenvaunuista.	Gibbons ym. 2009
Y-sokkelo	Halu syödä ihmisen kädestä (ihmisenpelko) vs. halu syödä maittavaa ruokaa ilman ihmistä	Yksilö	Ulko- ja sisävasikat	Toistojen myötä eläimet valitsevat testaajan tarjoaman houkuttimen.	Ei tehty	Pajor ym. 2003
Käyttämistarkkailu	Sosiaalisuus, ihmisenpelko, uteliaisuus, luotettavuus, uuteen ärsykeeseen reagointi, käyttäytyminen ihmisen seurassa	Ryhmä	Lehmät, hiehot, ulko- ja sisävasikat	Aikuiset eläimet eivät ole yhtä kiinnostuneita testajasta kuin nuoremmat eläimet. Suuria yksilöllisiä eroja, lauman hierarkia vaikuttaa.	Eläimet eivät ole kiinnostuneita testajasta, suuria yksilöllisiä eroja, lauman hierarkia vaikuttaa.	Bokkers ym. 2009

Kuva 4. Hiismäen tilalla tehty luoksetulotesti. Eläimille tuttu hoitaja (tilan isäntä, vasemmalla aidan lähellä) kutsuu eläimiä luokseen. Kuva: Anni Tarkiainen.

Tulokset

Seuraavassa esitellään tutkimuksen luonnetestien tulokset pääpiirteissään ja sen jälkeen pohditaan luonnetestien soveltuvuutta valintamenetelmiksi.

Kyyttöjen soveltuvuus eläinavusteiseen toimintaan

Eläintiloihin saapuminen -testissä Seppälän kyytöt osoittivat kiinnostusta testaajaa kohtaan enemmän testin lopussa kuin alussa. Tämä saattaa johtua siitä, että kyytöt olivat tottuneet ohikulkijoihin. Hiismäessä kyytöt nousivat laiturilla testin aikana seisomaan, mikä taas saattoi viitata siihen, että ihmisen läsnäolo laiturilla häiritsi eläinten lepoa. Seppälän vasikat osoittivat kiinnostusta testaajaa kohtaan enemmän kuin muut testatut eläinryhmät. Seppälän kyyttövasikoiden osalta *lähestymistestien* tulokset olivat odotetun kaltaisia. Lähes jokaisella testiker-

ralla vasikoita voitiin lähestyä ainakin kosketusetäisyydelle huolimatta siitä, oliko lähestyjä tuttu tai vieras. Samansuuntaisia tuloksia on saanut Jagon ym. (1999) friisiläisrotuisilla vasikoilla. Sant'anna ym. (2011) taas ovat verranneet kolmea eri luonnetestiä QBA (Quality behaviour assessment, Welfare Quality® 2009) -testiin ja havainneet, että lähestymistestissä nuorten eläinten pakoetäisyyden ja QBA:n käyttäytymisloukkien ”onnellinen”, ”rauhallinen” ja ”apaattinen” välillä oli negatiivinen korrelaatio. Toisin sanoen, ihmistä vältelleet tai aggressiiviset eläimet saivat onnellisuudesta, rauhallisuudesta ja apaattisuudesta heikot pisteet. Seppälän testin mukaan vasikat olivat ihmisen lähestyessä onnellisia ja rauhallisia, mutta eivät kuitenkaan apaattisia. Seppälän lehmille tehdyissä lähestymistesteissä eläimet useimmiten pakenivat, myös ne eläimet jotka olivat tottuneet käsittelyyn. Kaiken kaikkiaan eläintiloihin saapuminen -testin ja lähestymistestien tulokset viittaavat siihen, että nuoret eläimet ja eri-

tyisesti vasikat soveltuisivat hyvin eläinavusteiseen toimintaan.

Seppälän vasikoiden ja Hiismäen karjan *luoksetulotesteissa* kaikki eläimet lähestyivät testaajaa. Houkuttimella ei näyttänyt olevan merkitystä Seppälän vasikoille, sen sijaan houkutin kiinnosti Hiismäen karjan eläimiä. Seppälän vasikat hakeutuivat myös kontaktiin karsinan edessä olevan ihmisen kanssa huolimatta siitä, oliko testaaja tuttu vai vieras ja oliko testaaja houkuttimen kanssa tai ilman. Houkuttimen tarjoaminen kuitenkin lisäsi vasikoiden kiinnostusta, poisti epävarmuutta ja rohkaisi eläimiä normaaliin lähestymiseen. Testien tuloksiin saattoi vaikuttaa testien järjestys ja ulkovasikoiden ehdollistuminen houkuttintestissä saatavaan ruokaan. Ehdollistuminen saattoi puolestaan aiheuttaa sen, että ulkovasikat kerääntyivät ensimmäisten testikertojen jälkeen testaajan ympärille odottamaan ruokaa jo ennen testin alkamista. Tuloksiin saattoi vaikuttaa myös se, että sisävasikoiden houkuttimena oli vasikoille tuntematon ja merkityksetön esine. Esimerkiksi Y-sokkelotestissä käytetty tuttisanko olisi saattanut olla kiinnostavampi esine. Luoksetulotestiä tulee jatkossa kehittää edelleen, mutta jo näiden testien perusteella voidaan päätellä, että Seppälän kyyttövasikat sopivat myös luoksetulotestin perusteella eläinavusteiseen toimintaan. Vasikoiden luona vierailija saa osakseen runsaasti positiivisia kontakteja ja kontaktien saaminen voidaan varmistaa ruokahoukuttimen avulla. Ulkovasikat ehdollistuivat ruokapalkintoon nopeasti. Ruokapalkintojen avulla voitaisiin hyvinkin kouluttaa eläinavusteiseen toimintaa sopivia eläimiä.

Vaikka Hiismäen kyyttöjen kontaktit ihmisten kanssa olivat kesäaikaan vähäiset, ei kyyttölauma kuitenkaan pelännyt mennä tutun hoitajan luo luoksetulotesteissä. Tutun hoitajan tarjoama ruokahoukutin lyhensi luoksetuloaikaa ja aika pieneni edelleen ruokahoukuttimella varustautuneen tutun hoitajan ja tuntemattoman vierailijan ollessa laitumella. Hiismäen kyyttöt eivät pelänneet tun-

tematonta vierailijaa, joten ne sopivat sellaiseen eläinavusteiseen toimintaan, jonka tarkoituksena ei ole koskettaa eläintä. Tällaista toimintaa on esimerkiksi motoristen taitojen harjoittelu heittämällä eläimille kauhallalla jauhoja.

Hiismäen kyyttöjen luoksetulotestien tulokset poikkesivat Seppälän kyyttöille tehdyistä testeistä. Tämä on ymmärrettävää, koska tilojen tuotantomuodot ja käytännöt sekä eläinten aiemmat käsittelymäärät ja testausolosuhteet olivat hyvin erilaisia. Luoksetulotestiin kohdistuvan kritiikin mukaan testin tulokseen vaikuttavia tekijöitä on runsaasti. On myös arveltu, että se mittaa ihmispeleon sijasta tutkiskelumotivaatiota (Waiblinger ym. 2003). Tämän nojalla Seppälän ja Hiismäen kyyttöjen luoksetulohalukkuutta ei ole aiheellista vertailla keskenään, koska on mahdollista, että näiden kahden tilan eläinten tutkiskelumotivaatio oli hyvin erilainen johtuen tilojen ominaispiirteistä.

Seppälän *käsittelytestien* mukaan helpoimmin käsiteltäviä eläimiä olivat lehmät ja vasikat, kun taas hiehot käyttäytyivät arvaamattomasti. Käsittelytesteissä havaittiin hiehojen keskuudessa jopa hieman aggressiivista käytöstä, mutta keskiarvoja verrattaessa aggressiivisuuden osuus kaikista käyttäytymisloukista oli kuitenkin hyvin pieni. Yksilölliset erot käsittelytestien tuloksissa selittyvät ainakin osittain eläinten luonteenpiirteiden avulla. Hiismäen käsittelytesteissä nuorta karjaa ei päästy koskettamaan lainkaan, mutta muut onnistuneet rapsutustapahtumat olivat kestoltaan normaaleja (30 s). Vaikka vain muutama kyyttö antoi ihmisen koskettaa ja lähestyä, Hiismäen tulokset olivat kuitenkin myönteisiä, sillä eläimet käyttäytyivät vuorovaikutustilanteessa rauhallisesti. Sekä Seppälässä että Hiismäessä saatujen käsittelytestien tulosten perusteella eläimet soveltuvat keskimäärin hyvin eläinavusteiseen toimintaan, mutta yksilöiden välinen vaihtelu on suurta.

Seppälän ja Hiismäen *Usi esine* -ryhmätesteissä kyyttöt eivät yllättäen pelänneet lasten-

vaunuja lainkaan (Taulukko 4), vaan molemmilla tiloilla kaikki eläimet tutkivat vaunuja ahkerasti. Eläimet maistelivat, haistelivat, repivät, pureskelivat vaunuja, ja hankasivat päätänsä ja kaulaansa niitä vasten. Eläinten kontaktit vaunuihin muodostuivat ajoittain jopa hyvin rajuiksi. Hiismaessä arveltiin, että kiinnostus vaunuja kohtaan saattaa johtua siitä, että ruokinnassa oli aikoinaan käytetty rehuvaunuja. Seppälässä vaunuista kiinnostuneita eläimiä oli vaikea saada perääntymään, mikä viitanee vahvaan tutkiskelumotivaatioon. Hiismaessä kyytöt antoivat tutun hoitajan ja lastenvaunujen poistua rauhassa. Uusi esine – testien perusteella lastenvaunuja tai muita samantyyppisiä apuvälineitä (esim. rollaattori ja pyörätuoli) käytettäessä turvallisuuteen tulee kiinnittää erityistä huomiota. Eläimet saattavat apuvälineestä kiinnostuessaan vahingoittaa itseään, vierailijaa tai asiakasta. Eläinten reaktiot tulee ottaa huomioon myös tilanteessa, jossa asiakas kokee eläinten runsaan kiinnostuksen epämiellyttävänä ja haluaisi nopeasti pois tilanteesta. Kyyttöjen kiinnostus vaunuja kohtaan näytti vähenevän toistojen myötä, joten saattaa olla on mahdollista, totuttaa tai kouluttaa eläimet tilanteeseen. Näin voidaan oleellisesti vähentää uuteen esineeseen kohdistuvaa mielenkiintoa.

Y-sokkelotestissä havaittiin, että vieroittamattomat vasikat (sisävasikat) valitsivat mieluummin ihmisen tarjoaman houkuttimen, kun taas vieroitettut vasikat (ulkovasikat) etukarsinan rakenteisiin kiinnitetyn houkuttimen (Taulukko 4). Eläinten käyttäytymisessä oli kuitenkin yksilöllisiä eroja. Tuloksista voidaan joka tapauksessa päätellä, että ihmisen tarjoaman houkuttimen valinneet vasikat saattavat tulla muita vasikoita todennäköisemmin syömään eläinavusteisessa toiminnassa mukana olevien asiakkaiden tarjoamaa ruokaa.

Käyttäytymistarkkailujen tulosten mukaan Seppälän lehmät eivät olleet yhtä kiinnostuneita ihmisestä kuin nuori karja. Hiismaessä kyytöt taas eivät ottaneet kontaktia yhtä pal-

jon kuin Seppälässä. Tuttu hoitaja valkoisessa hajustetussa takissa sai eniten kontakteja. On mahdollista, että kyytöt mielsivät hänet vieraaksi, ja käytetyn hajusteen miellyttäväksi ja tutkimaan kannustavaksi. Hiismaessä kyytöt eivät ottaneet valkoiseen hajustettuun takkiin pukeutuneeseen hoitajaan lainkaan kontaktia. Molemmissa paikoissa kyytöt ammuivat runsaasti testin alussa. Martiskaisen ym. (2005) mukaan naudat käyttävät ääntelemistä lajitovereidensa tunnistamiseen, kontaktin saamiseen, tervehtimiseen, mutta myös uhkailuun ja pelon ilmaisemiseen.

Aggressiivisia kontakteja havaittiin Seppälässä joillain yksilöillä käsittelytesteissä, mutta Hiismaessä ei lainkaan. Seppälän kyyttöjen ihmiseen kohdistuneet ei-aggressiiviset kontaktitkin olivat toisinaan liian rajuja (esim. pureminen, repiminen ja liian voimakas pään hankaaminen) ja karsinassa olleiden testiajien täytyi hätistellä eläimiä kauemmas. Pään hankaaminen voi liittyä myös kyyttöjen sosiaalisuuteen ja kehonhoitoon (*allogrooming*): Martiskaisen ym. (2005) mukaan vasikat ja nuoret sonnit voivat puskemalla pyytää toiselta eläimeltä nuolemista ja tilanne voi muuttua rajuksi, mikäli eläin ei saa halua- maansa huomiota.

Testaajiin kohdistuneiden kontaktien laadussa oli eläinkohtaisia eroja. Vasikat joko hankasivat päätänsä, maistelivat ja käyttivät kontakteissa suutaan tai tulivat vain katselemaan. Yksi vasikoista pyrki testiaan syliin sekä otti monipuolisesti kontaktia ja toinen oli kontakteissaan liian raju (hankasi päätänsä liian kovaa, puri ja repi), mutta toisaalta hyväksyi ihmisen lauman sisälle (käyttäytymistarkkailussa kävi makaamaan testiaan vierelle, *buddling*). Yksilölliset erot näkyivät myös siten, että vasikat näyttivät pitävän joistain henkilöistä enemmän kuin toisista. Tähän saattoivat vaikuttaa aiemmat käsitte- lykokemukset, ihmisen oma käyttäytyminen tai ihmisen mieltymys kyseiseen eläimeen.

Hiismaen kyytöt väistivät ihmistä herkästi, joten ne voisivat sopia käytettäväksi hieman

arempien asiakkaiden kanssa. Aran eläimen luottamuksen voittaminen voi vaikuttaa myönteisesti asiakkaan itsetuntoon. Koska Hiismäen kyyttöjen reaktiot ihmisen käyttäytymiseen ja olemukseen olivat nopeita, voitaisiin tätä ominaisuutta hyödyntää myös erilaisista käyttäytymishäiriöistä kärsivien asiakkaiden kanssa, joiden tavoitteena on opetella itsehillintää. On mahdollista, että asiakkaan rauhattoman käyttäytymisen myötä arat eläimet väistävät ja näin asiakas saa välitöntä palautetta käyttäytymisestään. Mikäli arkoja eläinyksilöitä käytetään, tulee eläinten hyvinvointiin kiinnittää erityistä huomiota. Myös eläinten käyttäytymisen tarkkailu katselamalla antaa informaatiota eläinten luonteesta. Hiismäessä tarkkailija kiinnitti huomioita eläinten runsaaseen aktiivisuuteen, monipuoliseen käyttäytymisvalikoimaan, tiiviinä laumana liikkumiseen ja eläinten ääntelyyn tutun hoitajan kutsuessa niitä luokseen.

Käytettyjen menetelmien arviointia

Eläintiloihin saapuminen – testin onnistumisen kannalta on tärkeää, että eläimillä ei ole mahdollisuutta poistua liian kauas testaajasta ja testitilanteesta. Esimerkiksi Seppälässä hiehojen testaamista hankaloitti toisinaan eläinten oleskelu laitumen toisella puolella: eläimet eivät pitkäähkön välimatkan vuoksi huomioineet testaajaa lainkaan. Myös Hiismäessä testaajan täytyi mennä eläinten keskelle saadakseen eläinten huomion. Sisätiloissa etäisyyksien määrittäminen on helpompaa ja tulokset olisivat näin luotettavampia. Testissä käytetty viiden minuutin tarkkailuväli oli liian pitkä, koska testin alussa eläimet saattoivat tulla käymään karsinan tai laitumen etuosassa, mutta kiinnostus passiivista testaajaa kohtaan ei riittänyt koko ajaksi. Muilta osin eläintiloihin saapumistesti oli nopea ja helppo tehdä, joten sitä voi hyödyntää jatkossa eläinavusteiseen toimintaan sopivien eläinten luonteen testaamisessa.

Seppälässä lähestymistestien ongelmaksi muodostui se, että vasikat oleskelivat kaukana karsinan etuosasta. Testiä ei aina voitu tehdä aiotulla tavalla loppuun saakka. Lähestymistestejä parempia menetelmiä terapiaeläinten testaamisessa voisivatkin olla luoksetulotestit, koska niissä eläin voi itse päättää haluaako lähestyä ihmistä. Näin voitaisiin valita eläinavusteiseen toimintaa ne yksilöt, jotka mieluiten tulevat ihmisen luo ja jotka kokevat ihmiskontaktit positiivisina. Koska houkuttimen käytöstä saatiin hyvin epäselviä tuloksia, tulisi jatkossa pohtia houkuttimen tarpeellisuutta. On myös mahdollista, että ainoastaan eläimille tuntemattomien testaajien tulisi tehdä testiä. Luoksetulosteissa olisi jatkossa hyvä tarkkailla jokaisen eläimen luoksetuloon liittyvää käyttäytymistä ja aikaa ensimmäiseen fyysiseen kontaktiin. Näin saataisiin eläinten valintaan ja -käyttöön sovellettavaa yksilötason tietoa, ja kun riittävä määrä eläimiä on testattu, on mahdollista pohtia rodulle yhteisiä luonteenpiirteitä.

Käsittelytestit olivat pääpiirteittäin toimivia, mutta käyttäytymisluokkia olisi syytä muokata eläinavusteiseen toimintaan paremmin soveltuviksi. Eri ominaisuuksille voitaisiin antaa erilaisia painoarvoja. Esimerkiksi, aggressiivisuuden painokertoimen tulisi olla korkea, että yksikin aggressiivisuuden viittaava havainto johtaisi eläimen hylkäämiseen. Käyttäytymisluokat tulisi määrittellä siten, että toimintaan parhaiten soveltuvat ominaisuudet olisivat positiivisia: esimerkiksi, jos eläimen tarkoitus on rauhoittaa asiakasta, voi passiivisuus olla toivottava ominaisuus, kun taas asiakkaan aktiivisuuden lisäämiseksi saatetaan tarvita eloisampia eläimiä. Lisäksi olisi hyvä pohtia eläimen kiinniantautumisen painoarvoa: mikäli eläin ei vapaaehtoisesti antaudu kiinni eikä tule testaajien luokse, on mahdollista, että eläin kokee tilanteen epämiellyttävänä ja sen hyvinvointi ei ole kyseisessä tilanteessa hyvä. Luoksetulotestien avulla voitaisiin valita käsittelytesteihin ne yksilöt, jotka tulevat mielellään ihmisen luo. Käsittelytestien testauspaikka olisi syytä

valita tarkasti, jotta ympäristön vaihtumiseen tai uuteen ympäristöön liittyvät reaktiot eivät vaikuttaisi tuloksiin. Hyvä testauspaikka olisi kaikille eläimille ennestään tuttu paikka, sellainen, jossa myös eläinavusteinen toiminta järjestetään.

Y-sokkelo -testit toimivat odotetusti, mutta jatkossa olisi aiheellista löytää testikarsinaksi eläimille ennestään tuttu karsina, jossa ei ole vierustovereita. Testeillä voidaan jatkossa saada arvokasta tietoa siitä, mitä kukin eläinyksilö haluaa (vrt. luoksetulotestit). Houkuttimen tarjoaja voitaisiin vaihtaa tai muokata kunkin tilanteen erityispiirteiden mukaan. Esimerkiksi tuntemattomalla vierailijalla voisi olla mukanaan avustajakoira. Testin avulla voitaisiin näin valita ne eläinyksilöt, jotka eivät pelkää koira.

Uusi esine- yksilötestissä käsittelijän vaikutusta testin tulokseen olisi syytä tutkia tarkemmin. Taluttajan tulisi olla eläimille tuttu ja luotettava henkilö, jotteivät taluttajaan kohdistuvat jännitteet vaikuttaisi testin tuloksiin. Lisäksi tulisi miettiä testi-ympäristöä, tuleeko testaus tehdä karsinavereiden läheisyydessä vai kaukana lajitovereista. Mikäli eläimen ympäristöön liittyvät häiriötekijät saadaan poistettua, voisi yksilötesti olla osa käsittelytestiä ja ns. terapiaeläinten näyttökoetta. Tällöin testeissä voitaisiin käyttää kuhunkin terapiatilanteeseen liittyviä esineitä tai tapahtumia tai vaikka avustajakoira. Ryhmätesti oli toimiva ja sen avulla saatiin hyvin tietoa eläinten kiinnostuksesta esinettä kohtaan. Olisi myös mielenkiintoista tutkia voitaisiinko koulutuksen avulla vaikuttaa esineeseen kohdistuvien kontaktien laatuun ja estää liian rajut kontaktit.

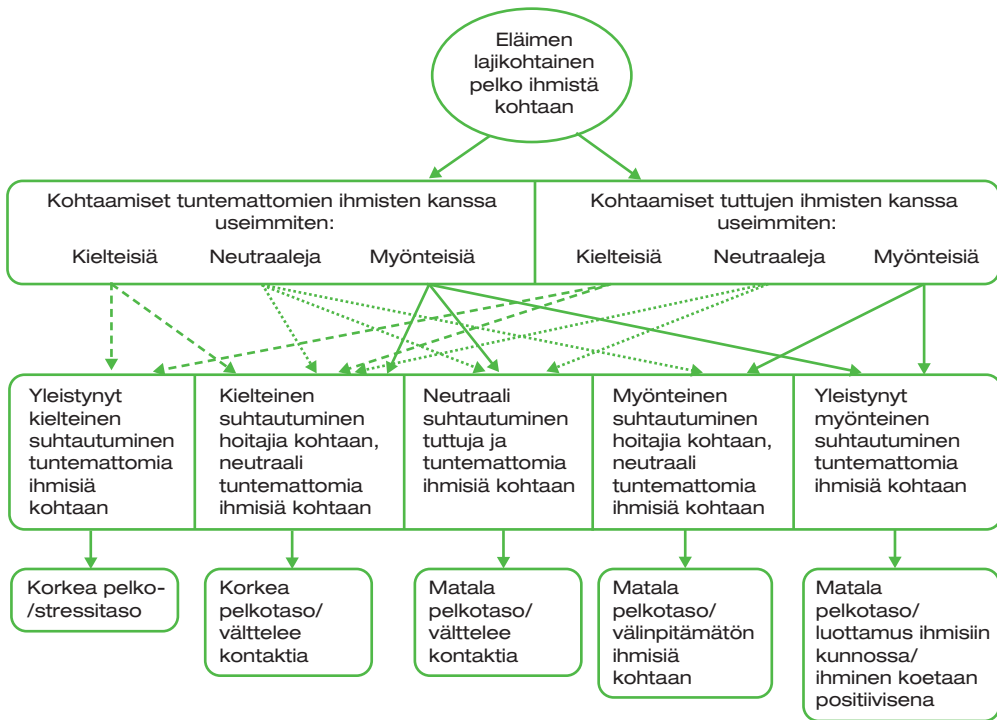
Tässä käytetyt käyttäytymistarkkailut olivat toimivia. Jatkossa kuitenkin tulisi eläimiä testata myös tilanteessa, jossa lautumella on tutun hoitajan sijaan yksi tai useampia ennalta arvaamattomasti käyttäytyvä vierailija. On kuitenkin huomioitava, että luoksetulotestit saattavat mitata samoja asioita kuin käyttäytymistarkkailut. Siksi tulisikin

pohtia, onko pitkien käyttäytymistarkkailujen tekeminen aiheellista, vai voidaanko samat tulokset saada lyhyempien luoksetulotestien avulla.

Yhteenveto käytettyjen luonnetestimenetelmien soveltuvuudesta

On todettu, että eläimet, joiden kontaktit tutun ihmisen kanssa ovat myönteisiä, suhtautuvat myös paremmin tuntemattomiin ihmisiin ja pelkäävät vähemmän uusia tilanteita (Hosey 2008). Eläimelle, joka suhtautuu myönteisesti tutun hoitajan lisäksi tuntemattomiin ihmisiin, ihmiskontaktit ovat myönteisiä virikkeitä. Tässä tutkimuksessa saatujen tulosten perusteella kyytöt suhtautuvat sekä tuttuun että tuntemattomaan ihmiseen myönteisesti. Kuvan 5 mukaan voidaankin ajatella, että ihmiskontaktit toimivat kyytöille virikkeinä. Virikkeiden katsotaan yleisesti vähentävän eläinten kielteisiä tunteita (Newberry 1995). On myös todennäköistä, että kyytöt voivat hyvin tilanteissa, joissa ne hakeutuvat ihmisen läheisyyteen oma-aloitteisesti.

Tässä kokeessa tehtyjen testien ja saatujen tulosten perusteella voidaan suositella, että jatkossa eläinavusteiseen toimintaan soveltumista mittaavissa luonnetesteissä tiedot kerätään eläinyksilöittäin. Jotta työmäärä ei kasvaisi liian suureksi, voitaisiin jatkossa edetä seuraavasti: Tuttu hoitaja valitsee mielestään parhaiten terapiaan sopivat eläimet, joille puolueeton testaaja suorittaisi tarkemmat terapiakäytäntöihin liittyvät luonnetestit (esim. luoksetulo-, käsittely-, Uusi esine ja Y-sokkelo -testit). Lisäksi tutkitaan käytettyjen luonnetestien luotettavuutta ja testien järjestyksen vaikutusta saatuihin tuloksiin. Testejä varten olisi pohdittava myös eläimen aiempia kokemuksia, koska esimerkiksi käsittelytestiä ei voida tehdä eläimille, jotka eivät ole tottuneet käsittelyyn, rapsutteluun tai kytkettyä olemiseen.

Kuva 5. Ihmisen ja eläimen välisen suhteen seuraukset Hoseyn (2008) mukaan (vapaa suomennos). Jos eläimen kontaktit tuntemattomien ja tuttujen ihmisten kanssa ovat useimmiten myönteisiä, eläin kokee ihmisen läsnäolon positiivisena.

Koska luonne on eläimen yksilöllinen ominaisuus (Pervin & John 1997, Goslingin 2001 mukaan), on kokonaisen eläinryhmän tai rodun luonteen yhteispiirteiden määrittäminen haasteellista, mikäli testattavien eläinten määrä on pieni. Jatkossa tulisivatkin testata useampia eläinyksilöitä, jolloin käytettyjen luonnetestien tulee olla nopeita ja riittävän yksinkertaisia toteuttaa. Jatkossa tulisi kehittää sellaisia menetelmiä, jotka eivät ole herkkiä olosuhteiden muutoksille, koska maatiloilla testausolosuhteet ovat aina erilaisia. Luoksetulo- ja käsittelytestien tulosten avulla tulisi tehdä kullekin eläimelle oma

luonneanalyysi. Esimerkiksi hevosilla yksilöllisten luonteenpiirteiden arviointia voidaan tehdä Horsenality™ Profilen (Parelli 2011) avulla. Horsenality™ Profile -arvioinnissa hevosen luonnetta kuvaillaan arvioimalla hevosta neljänkymmenen valmiiksi luokitellun luonteenpiirteen mukaan. Saatujen tulosten perusteella suunnitellaan hevosen yksilöllisiin luonteenpiirteisiin soveltuva koulutus. Yksilöllisiä luonneanalyseja voitaisiin hyödyntää laajemminkin eläinavusteisuudessa, esimerkiksi kun etsitään yksittäisiin tilanteisiin, ympäristöön ja asiakkaan tavoitteisiin parhaiten soveltuvaa eläinyksilöä.

Johtopäätökset

Eläimillä, joilla on käytettävissään erityisiä yksilöllisiä käyttäytymismuotoja, on lahja tai kyky eläinavusteiseen toimintaan (Fredrickson-MacNamara & Butler 2010). Arvioitaessa eläimen soveltuvuutta on kuitenkin määriteltävä, minkälaisissa tilanteissa eläintä aiotaan käyttää, mikä on toiminnan tavoitteena ja missä ympäristössä eläimen kanssa ollaan.

Tässä tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan kyytöt ja erityisesti vasikat ja nuori

karja soveltuvat monipuoliseen eläinavusteiseen toimintaan erityisen hyvin muun muassa rohkeutensa, uteliaisuutensa, ystävällisyytensä ja ihmisläheisyytensä ansioista. Luonnetesteistä toteuttamiskelpoisimpia olivat luoksetulo-, Y-sokkelo- ja käsittelytestit, mutta niitä tulisi kehittää edelleen paremmin eläinavusteisiin toimintoihin soveltuviksi esimerkiksi uusien kartoitusten tai tutkimusten avulla.

Lähteet

- Arthington, J.D., Qiu, X., Cooke, R.F., Vendramini J.M.B., Araujo, D.B., Chase Jr C.C. & Coleman, S.W. 2008. Effects of preshipping management on measures of stress and performance of beef steers during feedlot receiving. *J Anim Sci* 86: 2016–2023.
- Beausoleil, N.J., Stafford, K.J. & Mellor, D.J. 2005. Sheep show more aversion to a dog than to a human in an arena test. *Appl Anim Behav Sci* 91: 219–232.
- Berget, B., Skarsaune, I., Ekeberg, Ø. & Braastad B.O. 2007. Humans with mental disorders working with farm animals: a behavioural study. *Occupational therapy in mental health* 23: 101–117.
- Boissy, A. & Bouissou, M.-F. 1995. Assessment of individual differences in behavioural reactions of heifers exposed to various fear-eliciting situations. *Appl Anim Behav Sci* 46: 17–31.
- Bokkers, E.A.M. 2006. Effects of interactions between humans and domesticated animals. Teoksessa: Hassink, J. & van Dijk, M. (toim.). *Farming for Health: green-care farming across Europe and the United States of America*. s. 31–41. 357 s. Springer, Netherlands.
- Bokkers, E.A.M., Leruste, H., Heutinck, L.F.M., Wolthuis-Fillerup, M., van der Werf, J.T.N., Lensink, B.J. & van Reenen, C.G. 2009. Inter-observer and test-retest reliability of on-farm behavioural observations in veal calves. *Animal Welfare* 18: 381–390.
- Core, S., Widowski, T., Mason, G. & Miller, S., 2009. Eye white percentage as a predictor of temperament in beef cattle. *J Anim Sci* 87: 2168–2174.
- Corson, S.A., Corson, E.O., Gwynne, P.H. & Arnold, L.E. 1975. Pet-facilitated psychotherapy in a hospital setting. *Curr Psychiatr Ther* 15: 277–286.
- Croney, C.C., Wilson, L.L., Curtis, S.E. & Cash, E.H. 2000. Effects of handling aids on calf behavior. *Appl Anim Behav Sci* 69: 1–13.
- Curley, K.O. Jr, Paschal, J.C., Welsh, T.H. Jr & Randel, R.D. 2006. Technical note: exit velocity as a measure of cattle temperament is repeatable and associated with serum concentration of cortisol in Brahman bulls. *J Anim Sci* 84: 3100–3103.
- Erhard, H.W., Elston, D.A. & Davidson, G.C. 2006. Habituation and extinction in an approach-avoidance test: An example with sheep. *Appl Anim Behav Sci* 99: 132–144.

- Fine, A.H., O'Callaghan, D., Chandler, C., Schaffer, K., Pichot, T. & Gimeno, J. 2010. Application of animal-assisted interventions in counseling settings: an overview of alternatives. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice, 3. painos, s. 193–222. 588 s. Academic Press, London, UK.
- Forkman, B., Boissy, A., Meunier-Salaün, M.-C., Canali, E. & Jones, R.B. 2007. A critical review of fear tests used on cattle, pigs, sheep, poultry and horses. *Physiology & Behavior* 92: 340–374.
- Fredrickson, M.A. & Howie, A.R. 2000. Methods, standards, guidelines and considerations in selecting animals for animal assisted therapy. Part B. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice, 2. painos. Academic Press, London, UK.
- Fredrickson-MacNamara, M. & Butler, K. 2006. The art of animal selection for animal-assisted activity and therapy programs. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice, 2. painos. Academic Press, London, UK.
- Fredrickson-MacNamara, M. & Butler, K. 2010. Animal selection procedures in animal-assisted interaction programs. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice, 3. painos, s. 111–134. 588 s. Academic Press, London, UK.
- Gauly, M., Mathiak, H., Hoffmann, K., Kraus, M. & Erhardt, G. 2001. Estimating genetic variability in temperamental traits in German Angus and Simmental cattle. *Appl Anim Behav Sci* 74: 109–119.
- Gibbons, J., Lawrence, A. & Haskell, M. 2009. Responsiveness of dairy cows to human approach and novel stimuli. *Appl Anim Behav Sci* 116: 163–173.
- Gosling, S.D. 2001. From mice to men: What can we learn about personality from animal research? *Psychol Bull* 127: 45–86.
- Glasow, B. & Spink, J.A. 1992. Therapeutic Riding in the United States. Hamburg, West Germany. Raportti esitetty: 4th International Congress on Therapeutic Riding.
- Grignard, L., Boissy, A., Boivin, X., Garel, J.P. & Le Neindre, P. 2000. The social environment influences the behavioural responses of beef cattle to handling. *Appl Anim Behav Sci* 68: 1–11.
- Grignard, L., Boivin, X., Boissy, A. & Le Neindre, P. 2001. Do beef cattle react consistently to different handling situations? *Appl Anim Behav Sci* 71: 263–276.
- Herskin, M.S., Kristensen, A.-M. & Munksgaard, L. 2004. Behavioural responses of dairy cows toward novel stimuli presented in the home environment. *Appl Anim Behav Sci* 89: 27–40.
- Hines, L.M., Lee, R.L., Zeglen, M.E. & Ryan, T. 1983. Guidelines: Placement of animals in nursing homes. Conferences on the Human-Animal Bond, University of Minnesota, Minneapolis, MN ja University of California.
- Hosey, G. 2008. A preliminary model of human-animal relationships in the zoo. *Appl Anim Behav Sci* 109: 105–127.
- Jago, J.G., Krohn, C.C. & Matthews, L.R. 1999. The influence of feeding and handling on the development of the human-animal interactions in young cattle. *Appl Anim Behav Sci* 62: 137–151.
- Kennelliitto, 2010. Mitä on kaverikoira-toiminta? Verkkodokumentti. Saatavissa interneistä: <http://www.kennelliitto.fi/FI/koira/kaverikoira/>. Viitattu 29.9.2011.
- Kilgour, R.J., Melville, G.J. & Greenwood, P.L. 2006. Individual differences in the reaction of beef cattle to situations involving social isolation, close proximity of humans,

- restraint and novelty. *Appl Anim Behav Sci* 99: 21–40.
- Kruger, K.A. & Serpell, J.A. 2010. Animal-assisted interventions in mental health: definitions and theoretical foundations. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice*, 3. painos, s. 33–48. 588 s. Academic Press, London, UK.
- Lauber, M.C.Y., Hemsworth, P.H. & Barnett, J.L. 2006. The effects of age and experience on behavioral development in dairy calves. *Appl Anim Behav Sci* 99: 41–52.
- Lensink, B.J., Raussi, S., Boivin, X., Pyykkönen, M. & Veissier, I. 2001. Reactions of calves to handling depend on housing condition and previous experience with humans. *Appl Anim Behav Sci* 70: 187–199.
- Lensink, B.J., van Reenen, C.G., Engel, B., Rodenburg, T.B. & Veissier, I. 2003. Repeatability and reliability of an approach test to determine calves' responsiveness to humans: "a brief report". *Appl Anim Behav Sci* 83: 325–330.
- Lilja, T. 2011. Maatiaisrotujen merkitys kasvatustajilleen. Esimerkinä itä- ja länsisuomenkarjan kasvattaminen 2000-luvun alussa. Pro gradu. Itä-Suomen yliopisto. Yhteiskunta- ja kauppatieteiden tiedekunta. 101 s. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://epublications.uef.fi/pub/urn_nbn_fi_uef-20120036/urn_nbn_fi_uef-20120036.pdf
- Lilja, T. 2013. Alkuperäiskarjan kasvattaminen: Mielihyvää elämään, mielenkiintoa työhön. Teoksessa: Soini, K. & Lilja, T. (toim.). *Alkuperäiset kotieläinrotumme Green Care toiminnassa*.
- Pajor, E.A., Rushen, J. & de Passille, A.M.B. 2003. Dairy cattle's choice of handling treatments in a Y-maze. *Appl Anim Behav Sci* 80: 93–107.
- de Passille, A.M., Rushen, J. & Martin, F. 1995. Interpreting the behaviour of calves in an open-field test: A factor analysis. *Appl Anim Behav Sci* 45: 201–213.
- Mallon, G.P. 1994. Cow as co-therapist: utilization of farm animals as therapeutic aides with children in residential treatment. *Child and adolescent social work journal* 11: 455–474.
- Mallon, G.P., Ross Jr S.B., Klee, S. & Ross, L. 2010. Designing and implementing animal-assisted therapy programs in health and mental health organizations. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice*, 3. painos, s. 135–147. 588 s. Academic Press, London, UK.
- Martiskainen, P., Mononen, J., Tuomisto, L. & Tuovinen, V. 2005. Naudan etogrammi. Eläinterveydenhuollon kehittämishanke Pohjois-Savossa / ELKE julkaisee. Verkkojulkaisu. Päivitetty 2005. Saatavissa internetissä: http://webd.savonia.fi/projektit/iisalmi/elke/user_files/files/vanhat_tiedostot/naudan_etogrammi_jm_14022005.pdf. Viitattu 12.9.2011.
- McConnell, P. & Fine, A.H. 2010. Understanding the other end of the leash: what therapists need to understand about their co-therapists. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). *Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice*, 3. painos, s. 149–165. 588 s. Academic Press, London, UK.
- McNicholas, J. & Collins, G.M. 1995. The end of a relationship: coping with pet loss. Teoksessa: Robinson, I. (toim.). *The Waltham book of human-animal interaction: Benefits and responsibilities of pet-ownership*. s. 127–143. Pergamon, Oxford, UK.
- Melson, G.F. 2001. *Why the wild things are: Animals in the lives of children*. 256 s. Harvard University Press, Cambridge, USA.
- Müller, R. & von Keyserlingk, M.A.G. 2006. Consistency of flight speed and its corre-

- lation to productivity and to personality in Bos taurus beef cattle. *Appl Anim Behav Sci* 99: 193–204.
- NARHA (North American Riding for the Handicapped Association), 1994. How to start a NARHA center. Verkkodokumentti. Ei saatavilla.
- Newberry, R.C. 1995. Environmental enrichment: Increasing the biological relevance of captive environments. *Appl Anim Behav Sci* 44: 229–243.
- New, J.C. & Strimple, E. 1988. Therapy dog criteria: minimum medical criteria. Seventh annual Delta Society Conference, People, Animals and the Environment. Orlando.
- Pajor, E.A., Rushen, J. & de Passille, A.M.B. 2003. Dairy cattle's choice of handling treatments in a Y-maze. *Appl Anim Behav Sci* 80: 93–107.
- Pankhurst, S.J., Knight, K., Walter, O. & Waters, S.S. (toim.). 2009. Zoo research guidelines: Behavioural profiling. 22 s. BIAZA, London, UK.
- Parelli, 2011. Horsenality – Personality of horses. Verkkodokumentti. Saatavissa internetistä: <http://www.parellinaturalhorseraining.com/horsenality-horses>. Viitattu 15.8.2011.
- Pervin, L.A. & John, O.P. 1997. Personality: Theory and research, 7. painos. John Wiley & Sons, New York, US.
- Petherick, J.C., Doogan, V.J., Holroyd, R.G., Olsson, P. & Venus, B.K. 2009. Quality of handling and holding yard environment, and beef cattle temperament: 1. Relationships with flight speed and fear of humans. *Appl Anim Behav Sci* 120: 18–27.
- Saarijärvi, K. 2011. Julkaisematon tiedonanto.
- Sant'anna, A., Paranhos Da Costa, M., Rueda, P., Soares, D. & Wemelsfelder, F. 2011. A comparison of three cattle temperament assessment methods. Teoksessa: Pajor, E.A. & Marchant-Forde, J.N. (toim.). Proceedings of the 45th congress of the international society for applied ethology (ISAE) 31.7.–4.8.2011, Indianapolis, USA. s. 121. 166 s. Wageningen academic publishers, the Netherlands.
- Serpell, J.A. 1996. In the company of animals. 2. painos. 287 s. Cambridge University Press, Cambridge, USA.
- Serpell, J.A., Coppinger, R., Fine, A.H. & Peralta, J.M. 2010. Welfare considerations in therapy and assistance animals: Appendix 1, Ethical guidelines for the care and supervision of animals while utilized in AAT or AAA. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). Handbook on animal-assisted therapy: theoretical foundations and guidelines for practice, 3. painos, s. 502–503. 588 s. Academic Press, London, UK.
- Siegel, J.M. 1990. Stressful life events and use of physician services among the elderly: the moderating role of pet ownership. *J Pers Soc Psychol* 58: 1081–1086.
- Terapia-alkukat ja -laamat ry, 2011. Verkkodokumentti. Saatavissa: <http://www.alat.fi/>. Viitattu 17.8.2011.
- Tarkiainen, A. 2011a. Näkökulmia eläinten hyvinvointiin Green Care-toiminnassa. Opiskelijoiden ja tallimestarin haastattelu sekä eläinten käyttäytymistestaus Ahlmanilla. Verkkodokumentti. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/hankkeet/greencare/julkaisut>
- Tarkiainen, A. 2011b. Kyyttöjen käyttö terapeueläiminä, luonnetestimenetelmän kehittäminen. 61 s. Saatavissa internetistä: <https://portal.mtt.fi/portal/page/portal/mtt/hankkeet/greencare/julkaisut>
- Takamaa, H. & Soini, K. 2007. Kuvaus maatiislampaiden ja -karjan kasvattajista 2000-luvulla. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Maa- ja elintarviketalous 106. s. 136–159.

- Vainionpää, A.-M. 2013. Eläinavusteisen työtoiminnan mahdollisuudet vangin kuntouttamisessa. Teoksessa: Soini, K. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäiset kotieläinrotomme Green Care toiminnassa.
- van Reenen, C.G., Engel, B., Ruis-Heutinck, L.F.M., van der Werf, J.T.N., Buist, W.G., Jones, R.B. & Blokhuis, H.J. 2004. Behavioural reactivity of heifer calves on potentially alarming test situations: a multivariate and correlational analysis. *Appl Anim Behav Sci* 85: 11–30.
- Waiblinger, S., Menke, C. & Fölsch, D.W. 2003. Influences on the avoidance and approach behaviour of dairy cows towards humans on 35 farms. *Appl Anim Behav Sci* 84: 23–39.
- Welfare Quality®, 2009. Welfare Quality® assessment protocol for cattle. Welfare Quality® Consortium, Lelystad, Netherlands.

Tuotantoeläimet terapiaeläiminä – eläinten hyvinvoinnin huomioiminen

Jaakko Mononen

Johdanto

Eläinavusteinen terapia tarjoaa keinon parantaa ihmisten hyvinvointia (esim. Nimer & Lundahl 2007, Grandgeorge & Hausberger 2011). Terapiaeläinten itsensä hyvinvointiin liittyvää tutkimusta on tehty hyvin vähän, vaikka tutkimuksen tarve on tunnustettu ja tunnustettu (esim. Heimlich 2001, Hatch 2007). Kokeellisia hyvinvointitutkimuksia on tehty lähinnä koiralla, joka on myös yleisimmin käytetty terapiaeläin (Nimer & Lundahl 2007), mutta myös satunnaisesti muilla eläinlajeilla (kaniini: Loukaki ym. 2010, aasi: Amendola ym. 2012).

Koirilla eläinavusteinen terapia on aiheuttanut korkeintaan lievää stressiä (Haubenhofner & Kirchengast 2007, Piva ym. 2008, Marinelli ym. 2009, King ym. 2011), tai ei lainkaan stressiä (Haubenhofner ym. 2005, Glenk ym. 2013a,b). Yhdessä tutkimuksessa terapiatoiminnalla tulkittiin olevan positiivinen vaikutus koirien hyvinvointiin (Hennessy ym. 2006).

Perinteisiä tuotantoeläimiä käytetään eläinavusteiseen terapiaan ilmeisimmin sängen vähän (Nimer & Lundahl 2007, Grandgeorge & Hausberger 2011) tai käytön laa-

juudesta ei ole tietoa kirjallisuudessa. Historiallisesti katsoen toiminnalla on kuitenkin esim. Suomessa pitkät perinteet etenkin vankeiloissa ja mielisairaaloissa (Yli-Viikari ym. 2009). Tänä päivänä maatilojen halukkuus osallistua eläinavusteiseen terapiaan kasvaa (Norja: Berget ym. 2008, Suomi: Miettinen 2013) ja näyttöjä terapian toimivuudesta on jo saatu (esim. Pedersen ym. 2012). Oletettavasti perinteisten tuotantoeläinten käyttö eläinterapiassa tulee laajenemaan (Miettinen 2013).

Terapiatoiminnan vaikutuksista perinteisten tuotantoeläinten (naudat, lampaat, siat, siipikarja) hyvinvointiin ei ole lainkaan tutkimuksia. Tämän artikkelin tarkoituksena on pohtia, mitä kaikkea tulisi ottaa huomioon, että maataloilla eläinterapiaan osallistuvien tuotantoeläinten hyvinvointi varmistetaan. Koska eläimet elävät asiakastilanteiden ulkopuolella normaalia tuotantoeläinten elämää, käsittelen artikkelissa ensin yleisemmin eläinten hyvinvointia ja siihen vaikuttavia tekijöitä. Sen jälkeen pohdin varsinaisen terapiatoiminnan vaikutuksia eläinten hyvinvointiin.

Tuotantoeläinten hyvinvointi ja sen arvioiminen

Hyvinvointi on eläinyksilön subjektiivinen kokemus sen psyykkisestä ja fyysisestä olosta, jotka ovat seurausta eläimen yrityk-

sistä sopeutua ympäristöönsä (Norges forskningsråd 2005). Psykkinen hyvinvointi ei liity ainoastaan fyysiseen terveyteen (esim.

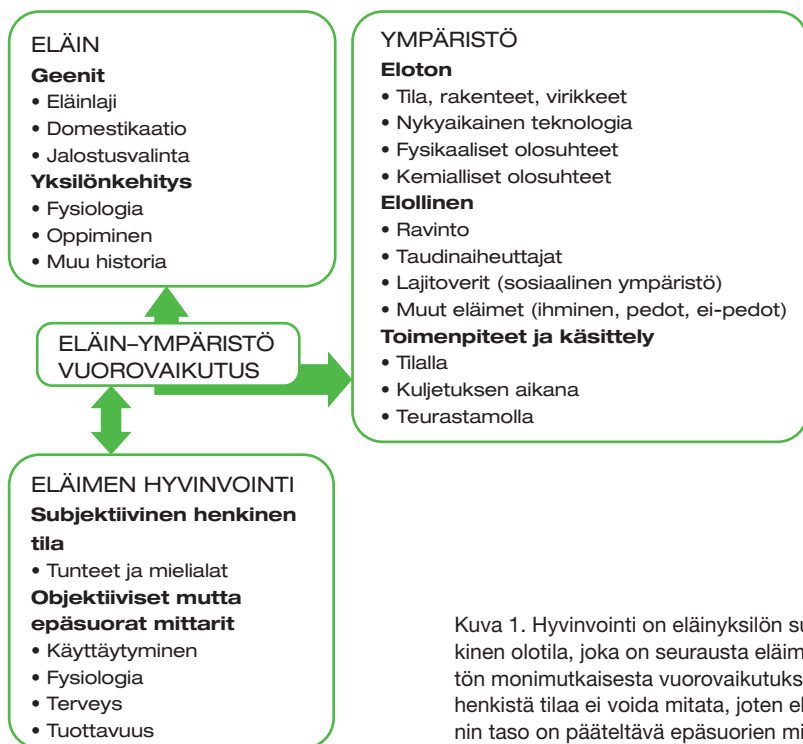
sairaudet, vammat ja kipu), vaan siihen vaikuttavat myös mm. pelko ja turhautuminen sekä mahdollisuus tunnea positiivisia tunteita eli nautintoa (Rushen ym. 2008).

Hyvinvointi riippuu eläimen ja sen ympäristön monimutkaisesta vuorovaikutuksesta (Kuva 1). Hyvinvoinnin tason ratkaisee se, kuinka hyvin eläimellä olevat sopeutumataustat vastaavat ympäristön sille asettamiin haasteisiin (Fraser 2008, s. 226–229). Geenit luovat pohjan eläimen kyvylle sopeutua, mutta sopeutumiskykyyn vaikuttavat myös yksilönkehityksen aikaiset tapahtumat (Špinko 2006, Mononen 2013). Eläinyksilön hyvinvointi vaihtelee ajan funktiona sen mukaan, millaisia haasteita eläin ympäristössään kokee ja kuinka se näistä haasteista selviää.

Eläimet stressaantuvat sitä enemmän mitä vähemmän ne pystyvät ennakoimaan ja kontrolloimaan elämäänsä (Keeling & Jen-

sen 2009, Destrez ym. 2013). Ennakoitavuus ja kontrolloitavuus riippuvat kasvatusympäristöstä ja -menetelmistä (vrt. Kuva 1). Esimerkiksi ihmisen tiettyt toimet tilalla voivat olla lehmille merkinä siitä, että ruokinta tai lypsy on alkamassa. Riittävä tila sille, että alempiarvoisella eläimellä on mahdollisuus väistää ylempiarvoista eläintä tuo puolestaan elämään kontrolloitavuutta. Eläimiä siirrettäessä taitava hoitaja houkuttelee eläimet siirtymään siten, että sekä eläimet että hoitajat kokevat kontrolloivansa tilannetta.

Luonnonmukaisempi tai virikkeellisempi ympäristö paitsi lisää kontrolloitavuutta myös opettaa nuorta kasvavaa eläintä kontrolloimaan omaa elämäänsä (Špinko 2006). Haasteiden tuoma lievä stressi on eläimen sopeutumiskyvyn kehittymisen kannalta myönteinen asia (Meehan & Mench 2007, Whitham & Wiebelenowski 2013).

Kuva 1. Hyvinvointi on eläinyksilön subjektiivinen henkinen olotila, joka on seurausta eläimen ja sen ympäristön monimutkaisesta vuorovaikutuksesta. Subjektivistä henkistä tilaa ei voida mitata, joten eläimen hyvinvoinnin taso on pääteltävä epäsuorien mittareiden avulla. (Muokattu lähteestä: Mononen 2013.)

Koska hyvinvointi on eläinyksilön subjektiivinen henkinen olotila, sitä ei voi mitata suoraan. Tutkimuslaitoksissa eläinten hyvinvointia mitataan lukuisilla eri menetelmillä (esim. Fraser 2008), jotka voivat olla hyvinkin työläitä, ja mittaukset tehdään useimmiten yksittäisistä eläimistä. Hyvinvoinnin mittausmenetelmät voidaan jakaa neljään luokkaan: käyttäytyminen, fysiologia, terveys ja tuottavuus (Kuva 1). Eläin–ympäristö-vuorovaikutuksen monimutkaisuuden vuoksi hyvinvointia koskevien johtopäätösten tulee perustua useisiin tutkimuksiin, joissa on käytetty kattavasti erilaisia tutkimusasetelmia ja mittausmenetelmiä (Mononen 2013).

Eläinten hyvinvointia voidaan mitata myös tilatasolla, mutta tällöin puhutaan mieluummin hyvinvoinnin arvioimisesta. Hyvinvoinnin arviointimenetelmät voivat periaatteessa olla samoja kuin mittausmenetelmät, mutta monet tutkimuslaitoksissa käytetyt menetel-

mät ovat epäkäytännöllisiä tavallisilla eläintiloilla, esimerkiksi käyttäytymisen videointi tai verinäytteiden ottaminen ja analysointi. Eläinten hyvinvoinnin arviointiin käytetäänkin pääasiassa eläinten käyttäytymistä ja terveyttä tai arvioidaan eläinten ympäristöä (esim. Welfare Quality® 2009a).

Viime aikoina eniten huomiota ovat saaneet Welfare Quality® (WQ) eläinten hyvinvoinnin arviointimenetelmät, jotka on kehitetty alun perin naudoille, sioille ja siipikarjalle (Welfare Quality® 2009a,b,c). WQ hyvinvoinnin arviointiprotokollassa yksittäiset hyvinvoinnin mittarit on jaettu neljän hyvinvointiperiaatteen ja niitä tarkentavien 12 kriteerin alle. WQ periaatteet ja kriteerit (Taulukko 1) ovat oiva eläinten hyvinvoinnin tarkistuslista eläinlajista tai sen käyttötarkoituksesta riippumatta, ja soveltuvat siten myös terapiaeläinten hyvinvoinnin arviointiin.

Eläinten hyvinvoinnin turvaaminen terapiatilanteissa

Terapiaeläimen hyvinvoinnin turvaaminen asiakaspalvelussa on periaatteessa yksinkertaista: eläimellä pitää olla kyky sopeutua asiakaspalvelutilanteeseen. Tämä asettaa vaatimuksia sekä eläimelle että asiakastilanteelle.

Eläinyksilöiden välillä on eroja luonteessa (tai persoonallisuudessa: Gosling & John 1999). Luonne vaikuttaa eläimen sopeutumiskykyyn ja stressireaktioihin (Koolhaas ym 1999), ja myös siihen, kuinka terapiaeläin kokee asiakastilanteen (esim. Hatch 2007). Luonteen arvioiminen tai testaaminen on tärkeää, kun valitaan terapiakäyttöön parhaiten soveltuvia eläimiä (Serpell ym. 2010, Tarkiainen ym. 2014).

Eläimen luonteeseen ja kykyyn sopeutua vaikuttavat geenit ja yksilönkehityksen aikaiset tapahtumat (Melotti ym. 2011, Destrez ym.

2013, vrt. Kuva 1). Eläimiä voidaan kouluttaa asiakaspalvelutilanteisiin (Serpell ym. 2010), mutta myös muut monipuoliset, sopivan haastavat kokemukset yksilönkehityksen aikana auttavat eläintä sopeutumaan uusiin tilanteisiin (Špinko 2006, Meehan & Mench 2007, Zebunke ym. 2013) ja siten myös terapiatilanteisiin. Eläimen ja sen hoitajien välisellä suhteella on hyvin ratkaiseva merkitys eläinten hyvinvoinnille (esim. Hemsworth & Barnett 2000, Taulukko 1: kriteeri 11). Hyvä eläintenhoitajien ja terapiaeläinten välinen suhde luo pohjan hyvälle asiakkaiden ja terapiaeläinten väliselle suhteelle.

Jos eläinavusteisen terapia sisältää eläinten käsittelyä (vrt. Kuva 1), sen tuomat erityishaasteet eläinten hyvinvoinnin kannalta liittyvät eläimen mahdollisuuteen ennakoita ja kontrolloida (vrt. edellä) terapiatilannetta ja

Taulukko 1. Welfare Quality® eläinten hyvinvoinnin kriteerit (1–12) periaatteittain (I–IV) sekä kurssiivilla kriteerien yksityiskohtaisemmat määritelmät (esim. Welfare Quality® 2009a).

I. Hyvän ruokinnan periaate

1. Ei pitkittynyttä nälkää: Eläinten ei tulisi kärsiä pitkittyneestä nälästä, niillä pitäisi olla sopiva ja tarkoituksenmukainen ruokavalio.
2. Ei pitkittynyttä janoa: Eläinten ei tulisi kärsiä pitkittyneestä janosta, niillä pitäisi olla saatavilla riittävästi vettä.

II. Hyvän kasvatusympäristön periaate

3. Makuumukavuus: Eläimillä tulisi olla mukava makuupaikka.
4. Lämpömuukavuus: Eläinten ei tulisi kokea liian kylmiä tai liian lämpimiä olosuhteita.
5. Liikkumisen helppous: Eläimillä tulisi olla riittävästi tilaa vapaaseen liikkumiseen.

III. Hyvän terveyden periaate

6. Ei vammoja: Eläimillä ei tulisi olla vammoja, kuten ihovaurioita tai liikkumisvaikeuksia.
7. Ei sairauksia: Eläimillä ei tulisi olla sairauksia, eläimistä vastaavan tulisi huolehtia korkeatasoisesta hygieniasta ja hoidosta.
8. Ei kipua: Eläinten ei tulisi kärsiä kivusta, joka johtuu epäasiallisesta hoidosta, käsittelystä, teurastuksesta tai kirurgisista toimenpiteistä (esim. kastraatio tai sarvien poistaminen).

IV. Tarkoituksenmukaisen käyttäytymisen periaate

9. Sosiaalisen käyttäytymisen ilmentäminen: Eläimillä tulisi olla mahdollisuus normaaliin, harmittomaan sosiaaliseen käyttäytymiseen (esim. sosiaaliseen turkinhoitoon).
10. Muun käyttäytymisen ilmentäminen: Eläimillä tulisi olla mahdollisuus muuhun normaaliin käyttäytymiseen, niiden tulisi pystyä toteuttamaan lajityypillistä normaalia käyttäytymistä (kuten ravinnon hankintaa).
11. Hyvä ihmisen ja eläimen välinen suhde: Eläimiä tulisi käsitellä hyvin kaikissa tilanteissa, käsittelijöiden tulisi edistää hyvää ihmis-eläin -suhdetta.
12. Positiivinen tunnetila: Negatiivisia tunteita kuten pelkoa, ahdistusta, turhautumista tai apatiaa tulisi estää ja positiivisia tunteita kuten turvallisuutta tai tyytyväisyyttä tulisi edistää.

sitä kautta negatiivisten tunnetilojen välttämiseen (Taulukko 1: kriteeri 12). Terapiatilanteessa ennakoitavuutta voi vähentää mm. se, jos asiakas on eläimelle vieras tai käyttäytyy muuten arvaamattomasti. Eläimellä tulisi olla myös aina mahdollisuus kontrolloida tilannetta ja vetäytyä kontaktista niin halutessaan. Terapiatilanteesta vastaavan henkilön on osattava tulkita eläimen reaktioista, milloin eläin kokee tilanteen epämiellyttäväksi. Toisaalta parhaimmassa tapauksessa eläin voi myös nauttia tilanteesta, esimerkiksi rapsuttelusta (Boissy ym. 2007).

Eläinteriapalvelujen tarjoajien pitää myös muistaa, että eläimet tarvitsevat riittävästi palveluksesta vapaata aikaa (Serpell ym. 2010, King ym. 2011). Mitään yleisiä suosituksia eläinten ”työpäivien” tai ”työviikkojen” pituudesta ei voi kuitenkaan antaa, koska eläinyksilön tilanne voi olla erilainen eri päivinä. Myös esimerkiksi eläimen ikä voi vaikuttaa siihen, kuinka paljon se jaksaa työskennellä.

Eläinten hyvinvoinnin periaatteet ja kriteerit (Taulukko 1) ovat pohjimmiltaan hyvin maanläheisiä. Voisivatko ne toimia jopa

yhtenä lähtökohtana ja keskustelun aiheena, kun eläinterapiaa aloitetaan yksittäisen asiakkaan kanssa?

Serpell ym. (2010) toteavat, että eläinterapia on uusi eläinten hyötykäytön muoto, ja alalla on mahdollisesti odotettavissa haasteita liittyen eläinten hyvinvointiin. Toiminnanharjoittajilla tulisi olla riittävästi tietoa eläinten tarpeista ja kyky tunnistaa eläinten stressi-

reaktiot ajoissa. Lisäksi tulee olla läpi eläinten elämän selvää, kuka on vastuussa niiden hyvinvoinnista terapatilanteissa ja niiden ulkopuolella. Nämä tavoitteet voidaan saavuttaa kouluttamalla toiminnanharjoittajia. Eläinterapiaan ja sen tuomiin eläinten hyvinvointiin liittyviin erityishaasteisiin perehtynyt eläinlääkäri olisi hyvä ulkopuolinen apu hyvinvoinnin turvaamisessa (Timmins ym. 2010).

Johtopäätökset

Terapiaeläinten hyvinvointia on tutkittu hyvin vähän, mutta yleiset eläinten hyvinvoinnin periaatteet ja kriteerit sekä hyvinvoinnin tutkimus- ja arviointimenetelmät ovat sovellettavissa myös terapiaeläimiin. Terapiaeläimet ovat hyvin läheisessä tekemisessä ihmisten kanssa, ja hyvä ihmisen (eläimistä vastaavat hoitajat ja asiakkaat) ja

eläimen välinen suhde on ensiarvoisen tärkeää eläinten hyvinvoinnin kannalta. Eläinten on oltava luonteeltaan sopivia terapia-toimintaan. Eläimistä vastaavien hoitajien on osattava tunnistaa ja ennakoida eläinten mahdolliset hyvinvointiongelmät paitsi asiakastilanteissa myös niiden ulkopuolella.

Lähteet

- Amendola, S., Macchi, E., Rasola, M., Carlucio, A., Marsilio, F., Contri, A., Sfirro, M.P. & Ponzio, P. 2012. Behaviour and welfare in donkeys during therapies and activities assisted with animals (AAT/AAA) simulation. *Ippologia* 23: 9–16.
- Berget, B., Ekeberg, Ø & Braastad, B.O. 2008. Attitudes to animal-assisted therapy with farm animals among health staff and farmers. *Journal of Psychiatric and Mental Health Nursing* 15: 576–581.
- Boissy, A., Manteuffel, G., Jensen, M.B., Moe, R.O., Spruijt, B., Keeling, L.J., Winckler, C., Forkman, B., Dimitrov, I., Langbein, J., Bakken, M., Veissier, I. & Aubert, A. 2007. Assessment of positive emotions in animals to improve their welfare. *Physiology & Behaviour* 92: 375–397.
- Destrez, A., Deiss, V., Leterrier, Boivin, X. & Boissy, A. 2013. Long-term exposure to unpredictable and uncontrollable aversive events alters fearfulness in sheep. *Animal* 7: 476–484.
- Fraser, D. 2008. *Understanding Animal Welfare. The Science in its Cultural Context*. Oxford: Wiley-Blackwell. 324 s.
- Glenk, L.M., Kothgassner O.D., Stetina, B.U., Palme, R., Kepplinger, B. & Baran, H. 2013a. Therapy dogs' salivary cortisol levels vary during animal-assisted interventions. *Animal Welfare* 22: 369–378.
- Glenk, L.M., Kothgassner O.D., Stetina, B.U., Palme, R., Kepplinger, B. & Baran, H. 2013b. Assessing therapy dogs' welfare in animal-assisted interventions. *Journal of Veterinary Behavior* 8: e30.

- Gosling, S.D. & John, O.P. 1999. Personality dimensions in nonhuman animals: a cross-species review. *Current Directions in Psychological Science* 8: 69–75.
- Grandgeorge, M. & Hausberger, M. 2011. Human-animal relationships: from daily life to animal-assisted therapies. *Annali dell'Istituto Superiore di Sanità* 47: 397–408.
- Hatch, A. 2007. The view from all fours: a look at an animal-assisted activity program from the animals' perspective. *Anthrozoös* 20: 37–50.
- Haubenhofer, D.K. & Kirchengast, S. 2007. Dog handlers' and dogs' emotional and cortisol secretion responses associated with animal-assisted therapy sessions. *Society and Animals* 15: 127–150.
- Haubenhofer, D.K., Mostl, E. & Kirchengast, S. 2005. Cortisol concentrations in saliva of humans and their dogs during intensive training courses in animal-assisted therapy. *Wiener Tierärztliche Monatsschrift* 92: 66–73.
- Heimlich, K. 2001. Animal-assisted therapy and the severely disabled child: a quantitative study. *Journal of Rehabilitation* 67: 48–54.
- Hemsworth, P.H. & Barnett, J.L. 2000. Human-animal interactions and animal stress. Teoksessa: Moberg, G.P. & Mench, J.A. (toim.). *The Biology of Animal Stress, Basic Principles and Implications for Animal Welfare*. Oxon: CABI Publishing. s. 309–335.
- Hennessy, M.B., Morris A. & Linden, F. 2006. Evaluation of the effects of a socialization program in a prison on behavior and pituitary-adrenal hormone levels of shelter dogs. *Applied Animal Behaviour Science* 99: 157–171.
- Keeling, L. & Jensen, P. 2009. Abnormal behaviour, stress and welfare. Teoksessa: Jensen, P. (toim.). *The Ethology of Domestic Animals, An Introductory Text*. Oxfordshire: CAB International. s. 85–101.
- King, C., Watters, J. & Mungrea, S. 2011. Effect of a time-out session with working animal-assisted therapy dogs. *Journal of Veterinary Behavior* 6: 232–238.
- Koolhaas, J.M., Korte, S.M., De Boer, S.F., Van Der Vegt, B.J., Van Reenen, C.G., Hopster, H., De Jong, I.C., Ruis, M.A.W. & Blokhuis, H.J. 1999. Coping styles in animals: current status in behavior and stress-physiology. *Neuroscience and Biobehavioral Reviews* 23: 925–935.
- Loukaki, K., Koukoutsakis, P. & Kostomitso-poulos, N. 2010. Animal welfare issues on the use of rabbits in an animal assisted therapy program for children. *Journal of the Hellenic Veterinary Medical Society* 61: 220–225.
- Marinelli, L., Normando, S., Siliprandi, C., Salvadoretti, M. & Mongillo, P. 2009. Dog assisted interventions in a specialized centre and potential concerns for animal welfare. *Veterinary Research Communications* 33: S93–S95.
- Meehan, C.L. & Mench, J.A. 2007. The challenge of challenge: Can problem solving opportunities enhance animal welfare? *Applied Animal Behaviour Science* 102: 246–261.
- Melotti, L., Oostindjer, M., Bolhuis, J.E., Held, S. & Mendl, M. 2011. Coping personality type and environmental enrichment affect aggression at weaning in pigs. *Applied Animal Behaviour Science* 133: 144–153.
- Miettinen, U. 2013. Farms in the Green Care context. *Scientific Journal of the University of Szeged, Faculty of Agriculture* 2: 85–90.
- Mononen, J. 2013. What is animal welfare and how can we measure it? *Scientific Journal of the University of Szeged, Faculty of Agriculture* 2: 5–10.
- Nimer, J. & Lundahl, B. 2007. Animal-assisted therapy: a meta-analysis. *Anthrozoös* 20: 225–238.

- Norges forskningsråd 2005 Forskningsbehov innen dyrevelferd i Norge. Rapport fra styringsgruppen. Oslo: Norges forskningsråd. 356 s.
- Pedersen, I., Martinsen, E.W., Berget, B. & Braastad, B.O. 2012. Farm animal-assisted intervention for people with clinical depression: a randomized controlled trial. *Anthrozoös* 25: 149–160.
- Piva, E., Liverani, V., Accorsi, P.A., Sarli, G. & Gandini, G. 2008. Welfare in a shelter dog rehomed with Alzheimer patients. *Journal of Veterinary Behavior* 3: 87–94.
- Rushen, J., de Pasillé, A.M., von Keyserlink, M.A.G. & Weary, D.M. 2008. *The Welfare of Cattle*. Dordrecht: Springer. 310 s.
- Serpell, J.A., Coppingery, R., Finez, A.H. & Peralta J.M. 2010. Welfare considerations in therapy and assistance animals. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). *Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. London: Academic Press. s. 481–503.
- Špinko, M. 2006. How important is natural behaviour in animal farming systems? *Applied Animal Behaviour Science* 100: 117–128.
- Tarkiainen, A., Nurminen, L., Soini, K. & Mononen, J. 2014 Kotieläinavusteinen toiminta: luonnetestimenetelmän kehittäminen kyytöille.
- Timmins, R., Fine, A.H. & Meadows, R. 2010. The role of the veterinary family practitioner in AAT and AAA programs. Teoksessa: Fine, A.H. (toim.). *Handbook on Animal-Assisted Therapy. Theoretical Foundations and Guidelines for Practice*. London: Academic Press. s. 505–518.
- Welfare Quality® 2009a. Welfare Quality® 2009a. Welfare Quality® Assessment Protocol for Cattle. Lelystad: Welfare Quality® Consortium. 182 s.
- Welfare Quality® 2009b. Welfare Quality® Assessment Protocol for Pigs. Lelystad: Welfare Quality® Consortium. 122 s.
- Welfare Quality® 2009c. Welfare Quality® Assessment Protocol for Poultry. Lelystad: Welfare Quality® Consortium. 114 s.
- Whitham, J.C. & Wiebelenowski, N. 2013. New directions for zoo animal welfare science. *Applied Animal Behaviour Science* 147: 247–260.
- Yli-Viikari, A., Lilja, T., Heikkilä, K., Kirveennummi, A., Kivinen, T., Partanen, U., Rantamäki-Lahtinen, L. & Soini, K. 2009. Green Care - Terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. *Maa- ja elintarviketalous* 141. 69 s.
- Zebunke, M., Puppe, B. & Langbein, J. 2013. Effects of cognitive enrichment on behavioural and physiological reactions of pigs. *Physiology & Behavior* 118: 70–79.

Kuva: Paula Häyriinen

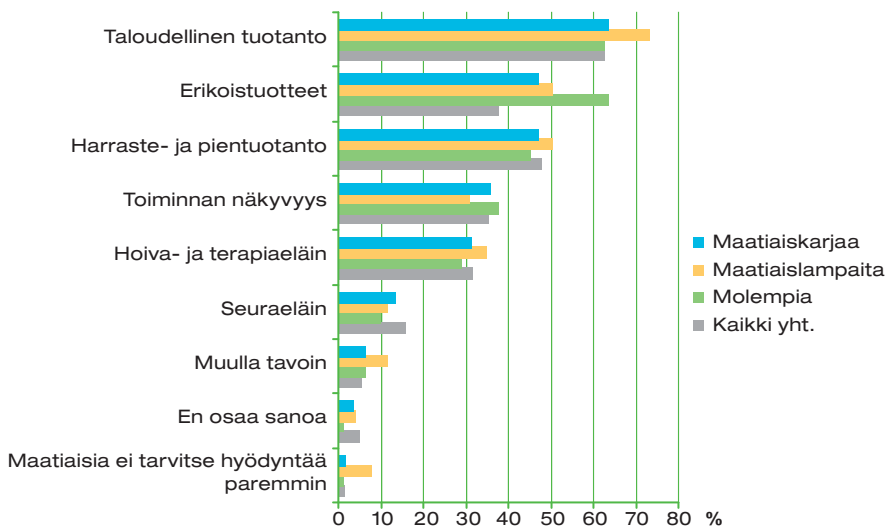
Kuka on kiinnostunut hoiva-, terapia- ja kasvatuspalvelujen tuottamisesta?

Taina Lilja & Katriina Soini

Monet tavallisina pidetyt alkuperäisrodut ovat harvinaistuuksaan tulleet aikaisemmasta poikkeavan kiinnostuksen kohteeksi. 2000-luvun alussa useat alkuperäiskarjan ja suomenlampaiden kasvattajat kertoivat ihmetelleensä, kun ohikulkijat pysähtyivät katsomaan ja valokuvamaan laiduntavia eläimiä. Tiloilla vierailevat ihmiset halusivat tutustua eläimiin ja tietää niistä lisää. Tuloja tai elantoa ohikulkijoiden kiinnostus ei tuota, mutta se on antanut monelle kasvattajalle alkusäyksen alkuperäisrotuihin liittyvien palvelujen ja toimintojen suunnittelulle ja rotujen merkityksen uudelleen arvioinnille tilan kehittämisessä.

MTT:ssa toteuttaman kyselyn mukaan (Takamaa & Soini 2007) monet alkuperäisrotujen kasvattajat katsoivat, että rodut parantavat tilan näkyvyyttä. Eniten tämä tuli esille tiloilla, joilla oli esimerkiksi maatilamatkailupalveluja tai suoramyyntiä. Tiloilla oltiin myös kiinnostuneita rotuihin liittyvien ohjelma- ja elämyspalveluja järjestämisestä. Kolmannes itä-, pohjois- ja länsisuomenkarjan ja suomenlampaan kasvattajista oli kiinnostunut eläinten käyttämisestä hoiva- ja terapiapalveluiden tuottamisen yhteydessä. Eroa lampaan ja karjankasvattajien välillä ei tässä suhteessa juurikaan ollut. Innokkaimpia kasvattajat olivat tiloilla, joilla oli sekä lampaita että nautakarjaa.

Alkuperäisrotujen kasvattajien suhtautuivat palvelujen tuottamiseen eri tavoin riippuen siitä, missä tarkoituksessa he alkuperäiskarjan pitivät. Maidontuottajat eivät juurikaan olleet kiinnostuneita hyvinvointipalvelujen tuottamisesta. Länsisuomenkarjan kasvattajille ja muutamaa alkuperäiskarjan lehmää valtarotuisessa lypsykarjassa pitävillä lehmät olivat ennen kaikkea lypsylehmiä, joiden tuotannollisia ominaisuuksia ei saanut vaarantaa. Elintarvikkeiden tuotteistamisesta kiinnostuneet kasvattajat samoin kuin maisemanhoitokohteissa itäsuomenkarjaa laiduntavat suhtautuivat sen sijaan hyvinvointipalvelujen tuottamiseen myönteisemmin.

Kuva 1. Käsitys alkuperäisrotujen hyödyntämisestä tulevaisuudessa, koko maassa (Takamaa & Soini 2007).

Joitakin esimerkkejä alkuperäisrotujen käytöstä hoiva-, terapia- ja kasvatuspalveluissa on jo. Tavoitteellista toimintaa oli esimerkiksi keskisuomalaisella tilalla, jossa vuonna 2007 kävi 1000 lasta luontokouluohjelman puitteissa. Suunnitteilla tilalla oli myös vierailutoimintaa aikuisille. Itä- ja länsisuomenkarjaa lihakarjana kasvatavalla tilalla haluttiin tuottaa mieleenpainuvia elämyksiä ja kokemuksia vierailijoille. Samalla välitettiin tietoa rotujen historiasta, arvosta ja suojelutarpeesta aivan samoin kuin käytännön työstä karjan parissa. (Yli-Viikari ym. 2009)

Vuonna 2008 lemmikkilampaiden kasvattamisesta aloittanut kantahämäläinen toimintaterapeutti oli ottamassa suomenlampaat ja niiden tuotteet osaksi terapia-työtä ja suunnitteli uuden lampolan yhteyteen yritykselleen toimintatiloja. Tavoitteena terapiassa oli asiakkaan ja eläimen välinen välitön yhteys, jonka myötä asiakkaan itsenäisyys toimijana vahvistuu. Eläin saa aistit avautumaan ja asiakkaan huomion kiinnittymään nykyhetkeen. (Yli-Viikari ym. 2009)

Perhekodissa Itä-Uudellamaalla kasvatettiin lemmikkinä suomenhevosta ja -lampaita. Tärkeänä perhekotiyrittäjä piti sitä, että eläimet tuottivat mielekästä ja aikuisten kanssa yhteistä tekemistä lapsille ja nuorille. Perhekotiyrittäjän mukaan sosiaalitoimessa ei kuitenkaan haluttu tukea eläinavusteista toimintaa, vaikka sillä oli lasten hyvinvoinnin kannalta kiistaton merkitys. (Lilja & Karja 2007)

Kaikilla edellä esitellyillä esimerkkituloilla tavoitteena oli monipuolistaa ja laajentaa alkuperäisrotujen käyttöä ja tukea rotujen säilymistä samalla kun tuotetaan virkistystä ja hyvinvointia asiakkaille.

Lähteet

Lilja, T. & Karja, M. 2007. Esimerkkiyritykset. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Jokioinen: MTT. Maa- ja elintarviketalous 106. s. 174–229.

Takamaa, H. & Soini, K. 2007. Kuvaus maatiaislampaiden ja -karjan kasvattajista 2000-luvulla. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Alkuperäisrotujen säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Jokioinen: MTT. Maa- ja elintarviketalous 106. s. 136–159.

Yli-Viikari, A., Lilja, T., Heikkilä, K., Kirveenummi, A., Kivinen, T., Partanen, U., Rantamäki-Lahtinen, L. & Soini, K. 2009. Green Care - terveyttä ja hyvinvointia maatilalta. Jokioinen: MTT. Maa- ja elintarviketalous 141. 69 s.

Alkuperäisrodut Green Care -tiloilla Alankomaissa

Ulla Ovaska, Simon Oosting, Sifra van der Vis

Green Care Alankomaissa

Alankomaat on Green Care -toiminnan yksi kiistattomista edelläkävijöistä Euroopassa. Alankomaissa sekä maatalous-, että sosiaali- ja terveysasioista vastaavat ministeriöt ovat tukeneet Green Care toimintaa maatiloilla 1990-luvulta saakka, minkä vuoksi Green Care -toimintaa harjoittavien maatilojen määrä on noussut tasaisesti ja toiminta saanut ammattimaisia piirteitä. Vuonna 1998 Green Care -toimintaa harjoittavia tiloja oli noin 75, kun niitä vuonna 2007 oli jo 750 (Haubehofer ym. 2007, Bloom ym. 2010). Vuonna 2011 rekisteröityneitä tiloja oli noin 850. Wageningenin yliopiston arvion mukaan maatiloja on todellisuudessa tätäkin enemmän, arviolta noin tuhat. (Landbouw & Zorg).

Maatilojen terapia- ja kuntoutustoiminta on kehittynyt myös kohderyhmien suhteen. Aluksi pääasialliset asiakasryhmät olivat oppimisvaikeuksista ja psyykkisistä ongelmista kärsivät henkilöt. Nyt maatilojen kuntoutus- ja terapiapalveluita käyttävät myös päihderiippuvaiset, vanhukset, lapset ja nuoret. Sukupuolen mukaan jaoteltuna tärkein asiakasryhmä ovat miehet. Suurin osa Green Care -toimintaa harjoittavista tiloista on maitotiloja tai muita karjatiloja, joilla on laitumia. (Bloom ym. 2010).

Alankomaissa yhteiskunta tukee maatilalla tarjottavia terapia- ja kuntoutuspalveluita. Alankomaiden maatalousministeriö on hyväksynyt Green Care -toiminnalle laatuokituksen ja toimintaohjeet. Toimintaa tukevat lisäksi asiantuntijat ja yrittäjien yhdistykset, jotka pyrkivät edistämään eri toimijoiden välistä tiedonvaihtoa. Maatilat

voivat saada luvan toimia itsenäisenä hoitolaitoksena, mutta vain pieni osa Green Care -toimintaa harjoittavista tiloista on saanut tällaisen luvan. Noin kolmanneksella tiloista on virallinen yhteistyösopimus jonkin hoitolaitoksen kanssa. Tällöin hoitolaitos maksaa Green Care -yrittäjälle kuntoutuspalveluita. Neljännes Green Care -tiloista toimii suoraan asiakkaiden kanssa ilman hoitolaitosta välikätenä. Näissä tapauksissa asiakas ostaa saamallaan henkilökohtaisella rahoituksella kuntoutuspalveluita tilalta. (Bloom ym. 2010) Henkilökohtainen rahoitus tai budjetti, eräänlainen palveluseteli, joka oli esimerkiksi vuonna 2011 suuruudeltaan noin 60 euroa vuorokaudessa, on mahdollista saada valtiolta, mikäli asiakkaan kuntoon liittyvät kriteerit täyttyvät. Viime vuosina kriteerejä on tiukennettu ja jatkossa tukea saavat vain heikompikuntoiset asiakkaat. Tämä lisää toiminnan kustannuksia ja riskejä myös Green Care -toimintaa harjoittavan yrittäjän näkökulmasta.

Green Care -toimintaa harjoittavat tilat eivät ole Alankomaissa jakautuneet maantieteellisesti tasaisesti. Suurin osa niistä sijaitsee maan keskiosassa Gelderlandin maakunnassa ja eteläosassa Pohjois-Brabantin maakunnassa. (Haubehofer ym. 2007). Green Care -toiminnan jatkumisen ja kehittymisen kannalta alueellinen keskittyminen voi nykyisessä taloudellisesti hankalassa tilanteessa muodostua ongelmalliseksi: mikäli Green Care -toiminnan kannattavuus heikenee oleellisesti, yhä useampi viljelijä voi luopua toiminnasta yhtäaikaaisesti. Tällöin rahoitusperusteiden muuttuminen ja Green Care -toiminnan väheneminen voi aiheuttaa

jopa eräänlaisen alueellisen rakennemuutoksen (Bloom ym. 2010)

Uhkakuvat maatalouden terapia- ja kuntoutustoiminnan tulevaisuudesta ovat kuitenkin pieniä, sillä tällä hetkellä Green Care -toiminta on kasvava ala Alankomaissa. Toiminta

yhteiskunnallisesti hyväksytyä ja tunnettua, ja siitä ovat kiinnostuneita sekä asiakkaat että viljelijät. On mahdollista, että Green Care -toiminta tukee muitakin intensiivisen maatalouden varjossa vahvistuvia maatalouden toimintamuotoja kuten alkuperäisrotuisten kotieläinten säilyttämistä.

Alankomaiden alkuperäisrodut

Alkuperäisten kotieläinrotujen tilanne Alankomaissa on hyvin samankaltainen kuin monissa muissa läntisissä maissa. Ne ovat syrjäytyneet tuotannosta jalostetumpien rotujen tieltä maatalouden modernisaation myötä. Kuten monissa muissakin Euroopan maissa Alankomaissa alkuperäisrotujen tilanteeseen alettiin kiinnittää huomiota 1970-luvulla. Tuolloin alkuperäisrotuisten kotieläinten geenivarojen biologinen ja kulttuurihistoriallinen arvo tunnustettiin. Alankomaiden alkuperäisrotuyhdistys (Stichting Zeldzame Huisdierrassen SZH / Dutch Rare Breed Foundation) perustettiin vuonna 1976 ja ensi töikseen se selvitti maatiaisrotuisten kotieläinten sen hetkistä tilannetta. Selvityksen mukaan Alankomaissa oli yhä alkuperäisrotuisia nautoja, lampaista, vuohia, hevosia, siipikarjaa, ankkoja ja kyyhkysia. (FAO 1981).

Selvityksen valmistuttua maatalousministeriön tuella palkattiin kokopäiväinen neuvoja, jonka tehtävänä oli auttaa yksityisiä karjankasvattajia ja yhdistyksiä, jotka pitivät alkuperäisrotuja. Erityisesti kotitarveviljelijöitä kannustettiin kasvattamaan maataisia. Alkuperäisrotuisten kotieläinten kasvattajat järjestäytyivät useiksi eri rotuyhdistyksiksi, joilla oli yhteisesti palkattu neuvoja. (FAO 1981). Tämän lisäksi alkuperäisten kotieläinrotujen suojelun tarpeesta jaettiin tietoa suurelle yleisölle mediassa ja kouluissa. Alkuperäisrotujen säilymisen kannalta on tärkeää, että niiden suojelulla on yhteiskunnallinen hyväksyttävyyys. Luonnonsuojelualueita ja eläinpuistoja pyrittiin hyödyntämään elävien yksilöiden

suojelussa. Samalla alkuperäisrotuiset kotieläimet tuotiin suuren yleisön nähtäville, osaksi maatalousmaisemaa. (FAO 1981).

Elävien eläinten (*in situ*) säilyttämisen ohella maatiaisrotujen spermaa ja alkioita säilötiin pakkaseen (*ex situ*) suojelutarkoituksessa. (FAO 1981) 1990-luvun alkupuolella perustettiin Kotieläinten geenipankkisäätiö (Stichting Genenbank Landbouwhuisdieren SGL / Gene Bank Foundation for Farm Animals). (Hiemstra, S.-J.). Vuonna 2002 Alankomaiden maatalousasioista vastaava ministeriö päätti lisäksi rahoittaa ja edistää eläingenivarojen suojelua ja kestäväää käyttöä. Geenivarakeskus (CGN) on Wageningenin yliopiston yhteydessä toimiva itsenäinen organisaatio, jonka tehtävänä on edistää kotieläinten geenivarojen suojelua. (Hiemstra, S.-J.).

Tieteen ja hallinnon kannalta on selvä asia, että alkuperäisrotuisten kotieläinten suojelu on tärkeää sekä elävinä yksilöinä että pakastettuina sukusoluina. Olennaista on saada viljelijät aloittamaan ja jatkamaan maataiseläinten pitämistä, sillä rodut eivät säily pelkästään valtion omistuksessa ja hallinnassa. Poliittinen tahto muuntuu yleensä hitaasti ruohonjuuritason toiminnaksi, mikä on osoittautunut haasteeksi maatalouden geenivarojen suojelussa (Tamminen 2011). Tähän haasteeseen vastaus saattaa löytyä niistä asialleen omistautuneista viljelijöistä, jotka haluavat säilyttää alkuperäisrotuisia kotieläimiä ja harjoittaa tilallaan esimerkiksi terapia- ja kuntoutustoimintaa.

Alkuperäisrodut Green Care -tiloilla: viljelijöiden näkökulma

Keväällä 2011 alankomaalaisen Wageningenin yliopiston ja MTT:n yhteistyönä toteutettiin kysely Alankomaiden Green Care -yrittäjille. Yhteistyötä rahoitti myös Euroopan tiedesäätiö. Kyselyn tarkoituksena oli tutkia alkuperäisten kotieläinrotujen *in situ* -suojelua Green Care -tiloilla Alankomaissa. Tavoitteena oli saada yleiskuva alkuperäisrotuisten kotieläinten kasvattamisen ja maatalouden eläinavusteisen terapia- ja kuntoutustoiminnan mahdollisesta yhteydestä.

Toteuttamassamme kyselyssä pyrittiin saamaan vastauksia seuraaviin tutkimuskysymyksiin:

- Onko Green Care -toimintaa harjoittavilla tiloilla maatiaiseläimiä? Kuinka paljon niitä on ja mikä niiden osuus on tilan kaikista kotieläimistä?
- Mitä kotieläinlajeja ja -rotuja näillä tiloilla on?
- Mitä tarkoitusta varten alkuperäisrotuja kasvatetaan tilalla? Ovatko ne tiloilla terapia- ja kuntoutustoimintaa varten? Mitä muita mahdollisia tehtäviä näillä roduilla on?
- Miksi viljelijät ovat päättäneet kasvattaa alkuperäisiä eläinrotuja maatilallaan?

Kysely lähetettiin 850 Green Care -toimintaa harjoittavaksi rekisteröityneelle maatilalle eri puolelle Alankomaita. Kyselyyn vastasi 210 viljelijää eli noin 25 % kyselyn saaneista. Vastausprosentti ei anna mahdollisuutta arvioida alkuperäisrotuisten kotieläinten kokonaismäärää tiloilla. Otannassa oli sekä tiloja, joilla on alkuperäisrotuja, ja tiloja joilla niitä ei ole. Oletamme, että vastanneiden joukossa oli enemmän Green Care -tilallisia, joilla on alkuperäisrotuisia kotieläimiä, sillä kysely koski niiden käyttöä maatilan toiminnassa. Kyselyyn vastanneiden tilojen koko vaihteli suuresti muutaman aarin kotieläinpihasta suuriin karjatiloihin. Enemmistö

tiloista oli pieniä, vain muutaman hehtaarin kokoisia. Green Care -asiakkaita tiloilla kävi yhdestä seitsemään päivänä viikossa, vähimmillään vain yksi ja enimmillään 45 henkilöä. Alkuperäisrotuisia kotieläimiä käytettiin jalostuksessa vaihtelevasti, lähinnä suurimilla tiloilla.

Onko tiloilla maatiaiseläimiä?

Green Care -maatiloilla Alankomaissa on alkuperäisrotuisia kotieläimiä, mutta niiden lukumäärä on pienempi kuin valtarotuisten kotieläinten. Kaikki maatiaisrotuiset kotieläimet, joita Green Care -tiloilla kasvatetaan, ovat alankomaalaisia alkuperäisrotuja. Vähiten alkuperäisrotuja oli hevostiloilla, jotka suosivat erityisesti valtarotuisia poneja Green Care -toiminnassa.

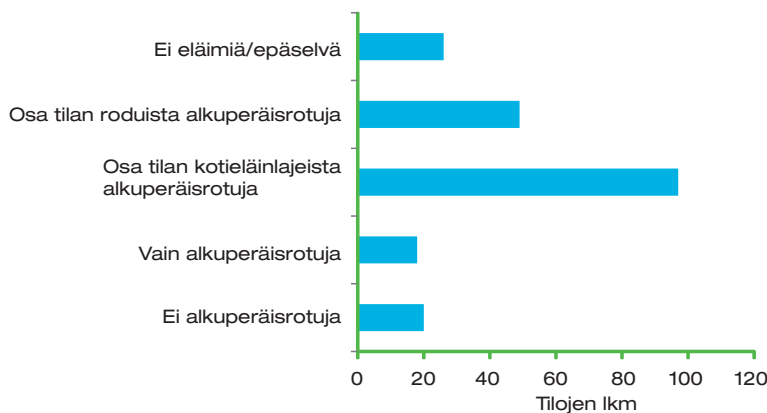
Esimerkkitila 1: (ei alkuperäisrotuja)

Maatila on pinta-alaltaan 0,4 ha ja siellä kasvatetaan vuohia ja hevosia. Hevosia on 18, joista vuonohevosia on 14, shetlanninponeja kolme ja yksi on hafflinginhevonen. Kääpiövuohia on neljä. Tilalla käy kolme Green Care -asiakasta viitenä päivänä viikossa.

Joillakin maatiloilla oli vain alkuperäisrotuisia kotieläimiä, mutta nämä olivat selvä vähemmistö kaikista vastaajista. Tällöin kyse oli yleensä vain siipikarjaa tai nautoja kasvataneista tiloista.

Esimerkkitila 2: (ei alkuperäisrotuja)

Maatilan koko on 60 ha. Siellä pidetään nautoja, lampaita ja siipikarjaa. Kutakin kotieläinlajia on vain yhtä maatiaisrotua, nautoja yhteensä sata, lampaita viisi ja siipikarjaa 12. Neljä asiakasta käy tilalla kolmena päivänä viikossa.

Kuva 1. Green Care-tiloilla kasvatettavat eläimet.

Kaikkein tyypillisin tilanne oli se, että osa maatilalla oli useita eri kotieläinlajeja, joista osa oli alkuperäisrotua. Etenkin siipikarja oli usein alkuperäisrotuista, vaikka muut tilan eläinlajit olisivat edustaneet valtarotuja. Vastaavasti joillakin tiloilla eläimet olivat muuten maatiaisrotuisia, mutta tyypillisesti kanit tai hevoset olivat valtarotua.

Esimerkkitala 3: (osa lajeista alkuperäisrotuisia)

Tilan pinta-ala on 50 ha ja siellä pidetään nautoja, lampaita, vuohia ja siipikarjaa. Nautoja on viittä eri alkuperäisrotua, yhteensä 31 päätä. Lampaita on 20 ja ne ovat valtarotuisia. Vuohet (4) ja siipikarja (90). Tilalla käy seitsemänä päivänä viikossa yhteensä 45 asiakasta.

Toiseksi yleisintä oli se, että maatilalla oli useita eri kotieläinlajeja ja lajien sisällä oli sekä alkuperäisrotuja että valtarotuisia eläimiä. Tyypillisesti esimerkiksi valtarotuisessa karjalaumassa oli muutama alkuperäisrotuinen yksilö.

Esimerkkitala 4: (osa roduista alkuperäisrotuisia)

Tilan koko on 18 ha ja siellä kasvatetaan nautoja, lampaita, vuohia, siipikarjaa ja kaneja. Suurin osa naudoista, 30 päätä,

on holstein-friisiläisiä, joiden lisäksi tilalla pidetään viittä eri maatiaisrotua ja yhtä valtarotua yhteensä 10 yksilöä. Lampaat ja siipikarja ovat maatiaisia, kun taas vuohet ja kanit valtarotua. Näitä on kutakin vain muutama yksilö. Tilalla käy kymmenen asiakasta neljänä päivänä viikossa.

Osa kasvattajista ei osannut tai halunnut nimetä kaikkia tilallaan kasvatettavia rotuja. Kuva 1 kertoo alkuperäisrotujen sijoittumisesta eri tiloille.

Mitä alkuperäisrotuja tiloilla on?

Minkään kotieläinlajin tai -rodun ei voida sanoa erottuvan aineistosta erityisesti Green Care -tilojen kasvattamiksi. Silmiinpistävää oli se, että alankomaalaisilla Green Care -tiloilla on hyvin moninainen kirjo kotieläimiä. Tiloilla pidettiin nautoja, lampaita, hevosia, siipikarjaa, vuohia, kaneja, sikoja ja eräällä vastaajalla oli jopa saksanhirviä tilallaan. Wageningenin yliopiston mukaan Green Care -tilat ovat tyypillisesti pienempiä ja niillä on suurempi joukko eri eläimiä kuin tavanomaisessa tuotannossa olevilla maatioilla Alankomaissa. Yleensä maatilat ovat

Alankomaissa erikoistuneet tuotannossaan aivan kuten Suomessakin. Eurostatin tilastot osoittavat, että vuonna 2007 Alankomaissa 59 % maatiloista oli karjatiloja ja neljännes lypsykarjatiloja, vajaa neljännes oli erikoistunut lampaisiin, vuohiin ja muihin laiduneläimiin ja 13 % viljantuotantoon.

Kuten alla olevasta taulukosta käy selville, valtaroduista *holstein-friisiläistä* nautaa oli aineistossa 36 tilalla. Tyypillinen tilanne oli se, että *holstein-friisiläisten* lisäksi maatilalla pidettiin muutamaa alkuperäisrotuista nautaa. Tällainen suojelutapa on todettu hyväksi, sillä tilan tuotanto ei ole pelkästään alkuperäisrotujen varassa, vaan niitä säilytetään muun tuotannon ohessa. Aineiston joukossa oli myös puhtaita alkuperäiskarjoja, ja etenkin *brandroode rund*, *groninger blaarkop* ja *lakenvelder* esiintyivät suurehkoinkin karjoina, *brandroode rundia* yksittäistapauksessa peräti 140 yksilön karjana. *Lakenvelder* oli puolestaan laajimmalle levinnyt alkuperäisnautarotu, sitä kasvatetaan 19 kyselyyn vastanneella alankomaalaisella Green Care -tilalla. Laaja levinneisyys on hyvä asia rodun säilymisen kannalta, sillä yksittäisen viljelijän luopumispäätös ei vaaranna koko rotua.

Lampaiden osalta alkuperäisrotua, *zwartblesseä*, oli kaikkiaan 21 tilalla, mikä vastaa suosituimpien valtarotujen esiintymistä Green

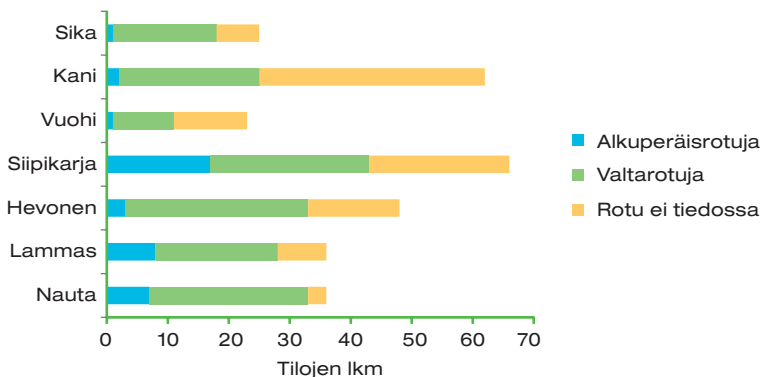
Care -tiloilla. Joitakin maataisrotuja sen sijaan oli vain yksittäisillä kyselyyn vastanneilla tiloilla. Tämä ei kuitenkaan ole koko totuus rodun levinneisyydestä, vaan kertoo vain suosiosta Green Care -tilallisten keskuudessa.

Hevosten suuri määrä Green Care -tiloilla selittyy poneilla, jotka kokonsa puolesta soveltuvat hyvin terapia- ja kuntoutustoitintaan. Alankomaissa ei kuitenkaan aineiston perusteella ole alkuperäisrotuista hevosta tai ponia, joka olisi erityisen suosittu Green Care -toiminnassa.

Siipikarjassa alkuperäisrotut ovat yleisiä joh-tuen yhdestä kanarodusta: *barnevelder*-rotua oli yksin 39 tilalla. Kyseinen rotu on suosittu suuren kokonsa, hyvän munantuotantonsa ja lauhkean luonteensa vuoksi. Se oli suosittu vientirotu viime vuosisadan alkupuoliskolla ja kyselyyn vastanneilla tiloilla se saattoi olla ainoa maataisrotu.

Alkuperäisiä vuohirotuja on vain yksi, mutta sitä esiintyi Green Care -tiloilla aivan samoin kuin suosituimpia valtarotuisia vuohia.

Kaneissa yksi valtarotu, *hollander*, esiintyi yksin kolmanneksella tiloista ja huomiota kiinnitti myös se, että vastaavaa määrää ei kyetty rotunsa puolesta yksilöimään. Kanit

Kuva 2. Kotieläinrotut Green Care -tiloilla.

olivat myös siipikarjan ohella ainoat kotieläimet, joissa kaikki alkuperäisrodut eivät olleet edustettuina kyselyyn vastanneilla Green Care -tiloilla. Kaikkien muiden kotieläinten osalta alankomaalaiset alkuperäisrodut olivat edustettuina aineistossa.

Kuva 2 kertoo eläinlajeittain, kuinka montaa eri rotua Green Care -tiloilla kasvatetaan.

Miksi alkuperäisrotuja pidetään?

Alkuperäisrotuisia nautoja pidettiin maidontuotannossa ja se oli seitsemästä maatiaisrodusta kolmen, *fries roodbontin*, *groningen blaarkopin* ja *fries-hollandsin* tärkein tehtävä tiloilla. *Fies roodbont* sai yhtä paljon mainintoja lihan- ja maidontuotannossa, kuin Green Care -toiminnassa ja suojelekohteena. Alkuperäisrotuisten kotieläinten merkitys tuotantoeläiminä ei ole Green Care -tiloilla kuitenkaan ratkaiseva, vaan niillä on myös muita tehtäviä. Tämä tulos on odotetun kaltainen, koska maataisrotuisten eläinten tehtävänä kehittyneissä yhteiskunnissa, jossa maatalous on jo modernisoitunut, on lähinnä toimia osana monialaista maataloutta. (Soini & de Haas 2010, Soini ym. 2012) Alkuperäisrotuisia nautoja pidetään Green Care -tiloilla eri asiakasryhmien kanssa työskentelyä varten. Tärkeimpänä tehtävänä se mainittiin viidellä rodulla: *brandroodilla*, *fries roodbontilla*, *lakenvelderilla*, *witrikillä* ja *maas-rijn-ijsselveellä*. Kaikki nautarodut saivat kasvattajilta mainintoja siitä, että ne on valittu myös suojelekohtauksessa. Tämä piti paikkansa erityisesti *brandroodin* ja *fries roodbontin* osalta, joissa puolet vastanneista ilmoitti tämän syyksi. *Lakenvelder* sai vain hieman vähemmän mainintoja.

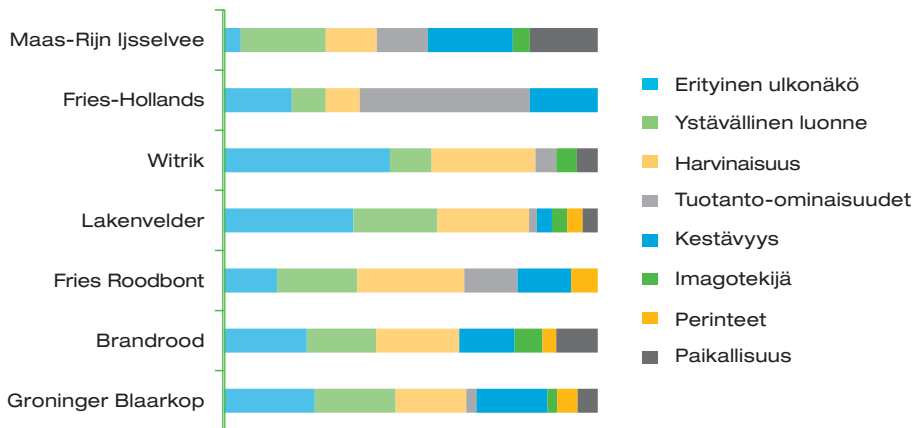
Alkuperäisrotuisia lampaita pidetään nimenomaisesti Green Care -toiminnassa. Roduista suosituinta *zwartblesiä* käytettiin perustuotannossa ja näyttelyissä, mutta sitä ylläpidettiin myös pelkästään suojelekohteena.

Alkuperäisrotuiset hevoset olivat tiloilla virkistys- tai urheilukäytössä, terapia- ja kuntoutustoiminnassa ja niitä kasvatettiin yhtä lailla suojelekohteena. Siipikarja oli tiloilla ensisijaisesti Green Care -toiminnassa. Alankomaalaisilla Green Care -tiloilla on paljon siipikarjan ruokintaan ja munanpakkaamiseen liittyviä tehtäviä, jotka soveltuvat asiakastoimintaan. *Barnevelder*-rotu sai erityisesti mainintoja myös suojelekohteena. Vuohirotu *nederlandse landgeit* oli tiloilla nimenomaan terapia- ja kuntoutuskäyttöä varten. Se on tyyppillinen eläin pienillä kotieläinpihoilla ja sitä kasvatettiin myös suojelekohteena. Maataiskanit olivat mukana Green Care -toiminnassa, niitä oli tosin vain kolmella tilalla. On syytä huomata, että useat tilat eivät osanneet nimetä kanirotujaan. Sikarotuja oli vain yhtä ja se oli lihantuotannossa kaikilla tiloilla, mutta sitä pidettiin myös Green Care -toiminnassa ja suojelekohteena.

Miksi juuri maataisrotuja on valittu?

Nautojen harvinaisuus oli vastaajien mielestä syy kasvattaa niitä. Muina tärkeinä ominaisuuksina nähtiin erityinen ulkonäkö, ystävällinen luonne ja kestävyys (Kuva 3). Tulokset antavat suuntaa yleisistä syistä valita maataisrotuja. Joillakin roduilla oli aineistossa niin vähän kasvattajia, etteivät tulokset ole keskenään vertailukelpoisia.

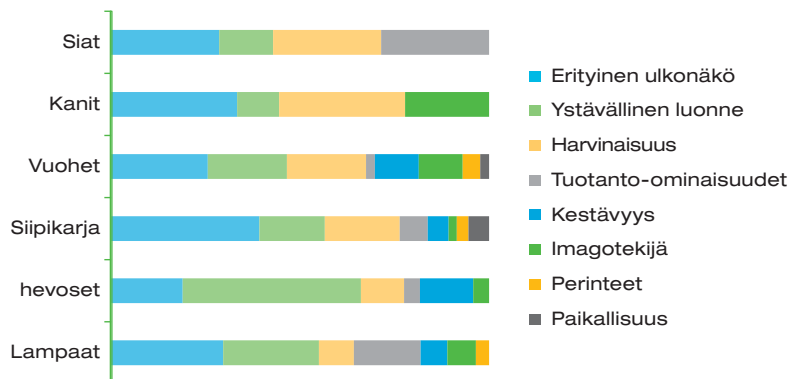
Muut alkuperäiset kotieläinlajit on esitetty kuvassa 4 vastaavalla luokituksella kuin kuvassa 3. Lampailla *zwartbles* koettiin imagotekijäksi lähes kolmanneksella sitä kasvattaneista tiloista, mikä ei näy taulukossa. Hevosilla *gelderse paard*-rotu sai mainintoja myös hyvästä urheilusuorituksesta kolmannekselta kasvattajistaan. Siipikarjan osalta hajonta oli suurta, mutta ulkonäkö erottui selvästi muista tekijöistä. Vuohirotuja oli vain yhtä. Kanirotuja oli kahta ja niitä oli kolmella tilalla. Sikarotuja oli yksi, neljällä tilalla.

Kuva 3. Alkuperäiskarjan kasvattamisen syyt roduttain.

Alkuperäisrotuja on kyselyn perusteella valittu ensisijaisesti tiloille erityisen ulkonäön ja hyvän luonteen vuoksi, kestävyyden ja tuotanto-ominaisuuksien osalta hajonta oli suurta eri kotieläinlajien välillä. Alkuperäisrotujen harvinaisuus oli sen sijaan tärkeä syy niiden kasvattamiseen Green Care -tiloilla edellä mainittujen käytännön ominaisuuksien ohella.

Tulokset eivät sen sijaan antaneet viitteitä mahdollisista imagohyödyistä tai tarpeesta erottua muista Green Care -toimintaa harjoittavista tiloista. Kyselyyn vastanneet eivät myöskään vaikuttaneet kovin kiinnostuneilta perinteistä tai paikallisuudesta kotieläinrotuja valitessaan.

Kuva 4. Alkuperäisrotujen kasvattamisen syyt eläinlajeittain.

Alkuperäisrotuisten kotieläinten suojele Green Care -tiloilla Alankomaissa

Kyselyn tulosten perusteella vaikuttaa siltä, että Green Care -yrittäjät ovat kiinnostuneita myös alkuperäisrotuisista kotieläimistä. Alkuperäisrotuja käytetään terapiaan ja kuntoutukseen, mutta myös perustuotannossa. Tosin näiden rotujen rooli maidon- ja lihan tuottajana ei ollut suuri. Tieteen ja hallinnon näkökulmasta tuodaan yleensä esiin alkuperäisrotujen merkitys geneettisen monimuotoisuuden säilyttämisessä ja turvaamisessa, mutta myös kulttuurihistorialliset syyt tunnustetaan (Soini 2007). Green Care -yrittäjät vaikuttivat olevan täysin tietoisia kasvatamiensa rotujen arvoista, mutta he valitsivat eläimet elinkeinotoimintaan käytännöllisten syiden vuoksi. Alkuperäisrotujen ulkonäkö, luonne, kestävyys ja tuotanto-ominaisuudet katsottiin tärkeiksi. Imagoa, perinteitä ja paikallisuutta pidettiin sen sijaan vähemmän tärkeinä. Tämä on luonnollista, koska maatalousyrittäjän näkökulmasta taloudelliset syyt ja elinkeinon asettamat käytännön vaatimukset ohjaavat maatilalla tehtäviä valintoja.

Alankomaalaiset Green Care -yrittäjät näkivät kuitenkin käytännön ominaisuuksien lisäksi tärkeänä tekijänä alkuperäisrotuis-

ten kotieläinten kasvattamiselle sen, että ne ovat harvinaisia. Yrittäjät, joilla oli alkuperäisrotuisia kotieläimiä maataloillaan, olivat päättäneet pitää maataiseläimiä myös turvatakseen maataisrotujen olemassaoloa, ei vain siksi, että ne luonteensa, ulkonäkönsä tai muiden ominaisuuksiensa vuoksi sopivat tilan toimintaan. Osa Green Care -yrittäjistä mainitsi kasvattavansa joitakin maataisrotuja suojelutarkoituksessa. Tämä oli nähtävissä esimerkiksi tilanteissa, joissa valtarotuisen karjan seassa pidettiin muutamaa maataisrotuista nautaa.

Alkuperäisrotujen säilymisen näkökulmasta on tärkeää, että niitä ylläpidetään muutoinkin kuin suojelun vuoksi. Alankomaat on yksi merkittävin maatalousmaa Euroopassa, mutta samalla myös Green Care -toiminnan edelläkävijä. Monilla Green Care -tiloilla ylläpidetään myös alkuperäisrotuja. Esimerkki osoittaa, että alkuperäisrotuisilla kotieläimillä on paikkansa monialaisilla maataloilla, jotka tuottavat sosiaalista hyvinvointia yhteiskuntaan ja edistävät samalla luonnon monimuotoisuuden säilymistä.

Lähteet

Bloom, G. & Hassink, J. 2010. The Netherlands. Teoksessa: Di Iacovo, F. & O'Connor, D. (toim.). Supporting policies for social farming in Europe: Progressing multifunctionality in responsive rural areas. Agenzia Regionale per lo Sviluppo e l'Innovazione nel settore Agricolo-forestale, Firenze. pp. 120–130. Viitattu: 1.10.2013. Saatavissa internetistä: http://ec.europa.eu/research/agriculture/pdf/sofar_book.pdf.

European Commission Eurostat. Farm structure in the Netherlands. Viitattu: 1.10.2013. Saa-

tavissa internetistä: http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Farm_structure_in_the_Netherlands.

FAO 1981 and UNEP 1981. Proceedings of the FAO/Onep technical consultation on animal genetic resources conservation and management. Viitattu: 1.10.2013. Saatavilla internetistä: <http://www.fao.org/docrep/003/x6526e/X6526E01.htm>

Haubenhof, D., Hassink, J. & Elings, M. 2007. Qualities of Dutch Green Care farms – in general and for specific client groups.

- Teoksessa: Dessein, J. (toim.). Farming for Health. Belgium: ILVO, Social Sciences Unit. s. 71–79. ISBN: 978 90 811007 62.
- Hiemstra, S.-J. Cryoconservation of cattle breeds in The Netherlands. Wageningen University. edepot. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://edepot.wur.nl/5602>.
- Landbouw & Zorg. Federate landboun en zorg. Viitattu 1.10.2013. Saatavissa internetistä: <http://www.landbouwzorg.nl/index.php?pagid=59&dg=zb>
- Soini, K. 2007. Maatiaiseläinten monet arvot. Teoksessa: Karja, M. & Lilja, T. (toim.). Maatiaiseläinten säilyttämisen taloudelliset, sosiaaliset ja kulttuuriset lähtökohdat. Jokioinen: MTT. s. 17–44.
- Soini, K. & de Haas, Y. 2010. Trends in cattle diversity and cattle production in Europe: from popular to niche. Teoksessa: Hiemstra, S-Jo, de Haas Y., Mäki-Tanila, A. & Gandini, G. (toim.). Local cattle breeds in Europe : development of policies and strategies for self-sustaining breeds. Wageningen Academic Publishers. s. 22–39.
- Soini, K., Ovaska, U. & Kantanen J. 2012. Spaces of Conservation of local breeds: the case of Yakutian Cattle. Sociologia Ruralis 52, 2: 170–19.
- Tamminen, S. 2011. Calculating life – Nation, Nature, and the Nativisation of Nonhuman Genetics. Väitöskirja Helsingin Yliopisto Valtiotieteellinen tiedekunta Sosiaalitieteiden laitos. ISBN: 978-952-10-6142-4.

Alkuperäisroduilla moniarvoista Green Care -toimintaa

Katriina Soini ja Taina Lilja

Ihmisen ja kotieläinten kumppanuuteen sisältyy monenlaisia vaiheita ja suhteita. Viimeisin, vaikkakin toistaiseksi vielä melko marginaalinen suuntaus tässä ketjussa näyttää olevan kotieläinten tietoinen käyttö hoiva- ja terapiaeläimenä. Se kuvastaa monella tavalla yhteiskunnan tämänhetkistä tilaa ja kulttuuria. Vaikka aineellista hyvinvointia on monilla mittareilla mitattuna enemmän kuin aiemmin, psyykkisen, fyysisen ja sosiaalisen hyvinvoinnin haasteet kasvavat. Huomionarvoista on myös se, että hyvinvointiin liittyvistä asioista puhutaan avoimemmin kuin ennen. Esimerkiksi, terapia -sanaa käytetään arkipuheessa, ja monet eläinten omistajat puhuvat luontevasti eläinten hoidon ”terapeuttisuudesta”. Uudentyyppisille, asiakaslähtöisille ja yksilöllisille palveluille, jotka korostavat luonnonläheisyyttä ja inhimillisyyttä, on lisääntyvää kysyntää. Kotieläinavusteiset hoiva- ja hyvinvointipalvelut näyttäisivät vastaavan hyvin tähän tarpeeseen.

Kiinnostus kotieläinten käyttöön hoiva-, hyvinvointi- ja terapiatoiminnassa kielii myös maatalouden moniarvoistumisesta. Tutkijat ja poliitikot ovat puhuneet monivaikutteisesta ja monialaisesta maataloudesta jo pitkään. Monivaikutteisuudella tarkoitetaan, että maatalous tuottaa yhteiskunnalle elintarvikkeiden lisäksi huoltovarmuutta, luonnon monimuotoisuutta ja maaseudun elinvoimaisuutta, kuten työllisyyttä. Monialaisuus taas viittaa maatalojen elinkeinojen moninaisuuteen. Maatilalla tapahtuva Green Care -toiminta, jossa hyödynnetään koko maatilaympäristöä työtehtävineen ja eläimineen, on hyvä esimerkki sekä monivaikutteisesta ja monialaisesta maataloudesta. Tässä viitekehityksessä myös kotieläimet voidaan nähdä aiempaa moninaisemmissa tehtävissä. Siinä

mielessä Green Care -toiminnassa on yhtymäkohtia kotieläintuotannon varhaisempiin vaiheisiin, jolloin kotieläimillä oli useita eri tehtäviä, ei vain ruoantuotanto.

Monet tutkimukset osoittavat, että eläimet ja niiden hoitaminen vaikuttaa ihmisen fyysiseen, psyykkiseen ja sosiaaliseen hyvinvointiin monin eri tavoin. Eläinten hoito on fyysistä työtä, joka harjoittaa motorisia taitoja. Eläinten näkeminen ja koskettaminen tuottaa iloa ja mielihyvää. Niiden avulla on mahdollista harjoitella sosiaalisia taitoja, toisten ihmisten ja luonnon huomioon ottamista ja kunnioittamista. Eläimiin liittyy paljon vastuuta ja arkista huolenpitoa. Eläimet voivat edistää kuntoutusprosessin kulkua ja oppimismotivaatiota. Maatalouden kotieläimet lisäävät eläinavusteisessa toiminnassa ja -terapiassa käytettävien eläinten lukumäärää ja valinnan mahdollisuutta. Niitä voidaan käyttää kuten lemmikkieläimiä: koskettaa, ulkoiluttaa, harjata, ruokkia. Sen lisäksi niistä saadaan esimerkiksi maitoa ja villaa. Kotieläinavusteisen toiminnan erityisenä vahvuutena voidaan pitää sitä, että kotieläimet tuovat mukanaan myös monimuotoisen ympäristön: eläinsuojat, eläinten hoitoon osallistuvat ihmiset, maatilaympäristön ja laitumet, joilla on oma merkityksensä kuntoutus-, kasvatus- tai hoitotyössä esimerkiksi laitosympäristössä tapahtuvaan eläinavusteiseen toimintaan verrattuna.

Green Care -toimintaan soveltuvat useat eri kotieläinlajit ja -rodut. Alkuperäisrotujen käyttöä puoltaa kuitenkin se, että hoivakäyttö osaltaan edistää ja tukee maatalouden uhanalaisten geenivarojen ja niihin liittyvän kulttuurin säilymistä. Alkuperäisroduissa eläinten väliset erot ovat usein suu-

rempia kuin pitkälle jalostetuissa roduissa. Yksilölliset erityispiirteet tulevat esille käytäytymisessä, ulkonäössä sekä laumadynamiikassa. Eläinavusteisen toiminnan piirissä ne edesauttavat niin sopivien eläinten valintaa

kuin monipuolista ja tarkoituksenmukaista käyttöä. Persoonalliset eläimet myös herättävät ihmisen kiinnostuksen ja huomion, mikä voi edistää terapeuttisen kiintymyssuhteen muodostumista.

Kotieläinavusteisen toiminnan mahdollisuudet ja realiteetit

Marjaana Kovasen tutkimus sijoittuu omavaraisen maatalouden aikaan, jolloin kotieläimet olivat hoitajilleen vielä yksilöitä ja suhde oli vuorovaikutteinen. Artikkelin kuvaasi kauniisti ihmisen ja kotieläimen välisen suhteen syntymistä, kohokohtia ja kipupisteitä. Yhteiset vaikeudet syventävät ihmisen ja eläimen välistä suhdetta. Ei ole tarkoituksenmukaista verrata tämän päivän kotieläintuotantoa sodanjälkeiseen aikaan eikä realistista ajatella paluuta pienimittakaavaiseen tuotantoon, koska ruoantuotannon tavoitteet kansallisesti ja kansainvälisesti ovat aivan erilaiset. Pienimuotoinen, alkuperäisrotuihin perustuva kotieläintuotanto, joka mahdollistaa Kovasen kuvaaman ihmisen ja kotieläinten välisen yksilöllisen, vuorovaikutteisen ja syvän kiintymyssuhteen, soveltuu Green Care -toimintaan kuitenkin hyvin.

Alkuperäisrodut sijoittuvat tänä päivänä kotieläintuotannon marginaaliin. Niitä ylläpitävät vain muutamat yksittäiset kasvattajat. Alkuperäiskarjat ovat keskimääräistä pienempiä, tai vaihtoehtoisesti muutamia alkuperäisrotuisia eläimiä on tavanomaisempien rotujen joukossa. Osa tuottajista on hyvin ammatillisesti suuntautuneita karjanhoitajia, osa taas harrastelijoita. Taina Liljan tutkimus osoitti, miten alkuperäisrotujen kasvattajat näkevät eläimissä tuotantolukujen sijaan myös muita arvoja. Alkuperäisrotuiset eläimet sijoittuvat tuotanto- ja lemmikkieläinten välimaastoon: Eläimet ovat hoitajilleen edelleen yksilöitä, joilla on merkitystä kasvattajien työn mielekkyyden, elämän laadun ja hyvinvoinnin kannalta. Tämä näkö-

kulma puoltaa eläinten käyttöä laajemmin ihmisten hyvinvoinnin tukemisessa.

Anna-Maria Vainionpään tutkimus puolestaan osoitti, että vankilaympäristöissä karjanhoitotyön myönteiset vaikutukset syntyvät päivittäisistä rutiineista, työhön liittyvästä yhteisöllisyydestä, mutta myös kosketuksesta luontoympäristöön, jonne eläimet hoitajansa aina aika ajoin vievät. Artikkelin havainnollisesti, miten eläinten hoidon myötä voidaan saavuttaa monia vankeinhoidon tavoitteita. Kun eläimiin liittyvät monet kuntoutumisen kannalta tärkeät merkitykset on tunnistettu, on mahdollista kehittää käytäntöjä siten, että ne voisivat vielä nykyistä paremmin tukea vankiloiden työtoiminnan tavoitteita. Tähän vankilamaautiloilla on hyvä mahdollisuus, sillä niillä on käytettävissään yhteensä noin 1000 hehtaaria peltoa ja 4000 hehtaaria metsää. Tällä hetkellä (2013) luonnonmukaista maataloutta harjoitetaan kuudessa vankilassa ja karjaloutta on edelleen kolmessa vankilassa, Pelson, Keravan ja Satakunnan vankilassa. Geenipankkitoimintaa on enää Pelsossa. Vankeinhoitoa kehitettäessä myös eläinlääkintötyöhön ja geenipankkitoimintaan liittyvät mahdollisuudet ja hyödyt vankien kuntoutuksessa tulisi pitää esillä.

Vaikka monet tekijät puoltavat kotieläinten käyttöä eri kohderyhmille suunnatuissa hoiva- ja hyvinvointipalveluissa, eläinten käyttöön tulee aina suhtautua järkevästi ja riskit tiedostaen. Eläinlajien, -rotujen ja -yksilöiden väliset erot tulee tiedostaa. Osa eläimistä soveltuu eläinavusteiseen toimintaan

taan ja terapiaan paremmin kuin toiset. Toiminnan onnistumisen kannalta on tärkeää olla tietoinen eläinten luonteesta ja käyttäytymisestä. Anni Tarkiaisen mukaan eläimen soveltuvuutta edesauttavia ominaisuuksia ovat muun muassa rohkeus, uteliaisuus, ystävällisyys ja ihmisläheisyys. Kun tunnetaan eläinten lajinmukaiset ominaisuudet ja luonteenpiirteet voidaan kehittää testejä soveltuvuuden arviointiin. Vastaavasti, on tärkeää myös tunnistaa asiakasryhmät, joille eläinavusteinen toiminta tai terapia sopii. Kokeuksista, asenteista ja motivaatiosta riippuen ihmisten suhtautuminen eläimiin vaihtelee. Kotieläinavusteisen toiminnan laajentuessa tulee kehittää uusia menetelmiä, joilla voidaan arvioida sitä, mitkä eläinlajit ja -rodut sopivat parhaiten kullekin asiakkaalle tai asiakasryhmälle.

Palveluja tarjoavan yrittäjän tai toimihenkilön tulee tunnistaa eläinten hoitamiseen ja hyvinvointiin liittyvät lähtökohdat ja riskit. Eläinavusteisessa toiminnassa mukana olevan eläimen hyvinvoinnista on huolehdittava ja siksi tulee tietää, mistä tekijöistä

eläinten hyvinvointi muodostuu. Eläinten hyvinvoinnin kannalta tärkeää on ennen kaikkea ennakoitavuus ja kontrolloitavuus. Jaakko Monosen mukaan onnistunut eläinavusteinen toiminta edellyttää, että eläimellä on kyky sopeutua asiakaspalvelutilanteeseen ja toiminnanharjoittajilla riittävästi tietoa eläinten tarpeista. Mononen esittää pohdittavaksi, että jo eläimiin tutustuminen ja eläinten hyvinvointiin liittyvät asiat voisivat olla osa kuntoutusprosessia. Näin voitaisiin ainakin jossain määrin välttää turhia riskejä ihmisten ja terapiaeläinten kanssakäymisessä.

Alkuperäisrotujen moninaiskäyttö hyvinvointipalveluissa voi parhaimmillaan lisätä niiden säilymisedellytyksiä. Ulla Ovaskan kirjoitus osoittaa, että Green Care -maatilayrittäjät Alankomaissa ovat kiinnostuneita myös alkuperäisroduista. Kyselytutkimuksen tulokset antavat viitteitä siitä, alkuperäisrotujen kasvattamiseen ja hoivapalvelujen tarjoamiseen voi sisältyä samantapaisia tavoitteita tai arvoja. Vaikka Suomessa vastaavaa kyselytutkimusta ei ole vielä tehty, voidaan olettaa, että myös täällä suuntaus on samankaltainen.

Marginaalista esiin

Alkuperäiset suomalaiset kotieläinrodut ovat lähes kokonaan syrjäytyneet ulkomaisien valtarotujen tieltä. Vaikka rotujen arvot ja säilyttämisen tärkeys on tiedostettu, uusia toimenpiteitä tarvitaan edelleen. Tässä julkaisussa on selvitetty, miten eläimiä voidaan käyttää hyvinvointitoiminnassa. Ajatus siitä, että nämä syrjäytyneet rodut tuodaan lähelle ihmisiä, jotka ovat tavalla tai toisella tilapäisesti tai pysyvämminkin jääneet sivuun yhteiskunnan ”valtavirrasta”, on kiehtova ja inhimillinen. Eläinrodulla saattaa olla merkityksensä kuntoutustavoitteiden saavuttamisessa. Tämä voisi olla yksi erityinen peruste käyttää nimenomaan alkuperäisrotuja ihmisten hyvinvoinnin tukemiseen tai palauttamiseen.

Mielenkiintoinen ja jo ääneen lausuttu kysymys on se, miten kotieläinten käyttöön hyvinvointipalveluissa tulisi suhtautua. Joidenkin näkemysten mukaan eläimen lajinmukaista käyttötapaa tulee noudattaa. Lehmillä sen ajatellaan olevan maidontuotanto, mutta entä jos lehmän ensisijainen tehtävä on olla rapsutusten ja hoivan kohteena? Toisaalta, kun perehdytään kotieläinten historiaan tarkemmin (kts. tämän kirjan johdanto), ei aina ole yksinkertaista määrittellä, mikä on lopulta kunkin eläinlajin ”alkuperäinen” tehtävä. Kysymyksen tekee vielä monimutkaisemmaksi se, että eläimet sopeutuvat aikaa myöten mitä erilaisimpiin ympäristöolosuhteisiin ja käyttötarkoituksiin.

Kotieläinten käyttö eläinavusteisessa toiminnassa on toistaiseksi vielä vähäistä, mutta siihen on selkeästi kiinnostusta ja potentiaalia. Lähtökohtaisesti ajatus alkuperäisrotujen käytöstä Green Care -palveluissa on hyvä. Maatilojen monivaikutteisuuden näkökulmasta siinä on vielä paljon kehittämismahdollisuuksia, kun esimerkiksi ajatellaan alkuperäisrotujen maidon ja lihan mahdol-

lisiä terveysvaikutuksia tai tuotteiden (elintarvikkeiden ja villan) jatkojalostusta osana kokonaisvaltaisempaa Green Care -palvelua. Mikäli alkuperäisrotujen käyttö Green Care -palveluissa lisääntyy, monitieteistä tutkimusta tarvitaan toiminnan kehittämiseksi, jotta rotujen monet arvot saadaan käyttöön ja ihmisten ja eläinten hyvinvointi ja oikeudet tulevat turvattua.

Alkuperäiset kotieläinrotumme Green care -toiminnassa

Vähälukuisille ja uhanalaisille kotieläinroduille tulisi löytää uusia käyttötarkoituksia, jotta niihin liittyvät ainutlaatuiset geneettiset ominaisuudet ja kulttuuriarvot säilyisivät tuleville sukupolville. Viime aikoina Suomessa ja kansainvälisesti on kiinnostuttu kotieläinten käytöstä erilaisissa hyvinvointipalveluissa. Alkuperäisrotujen käyttöä eläinavusteisessa toiminnassa puoltavat monet eläinten luonteeseen ja käyttäytymiseen liittyvät piirteet sekä ihmisten ja kotieläinten vuosituhantinen kumppanuus. Eläinten hoitoon voidaan luontevasti yhdistää erilaista toimintaa, kuten elintarvikkeiden jatkojalostusta osana kokonaisvaltaista Green Care -palvelua.

Tämä artikkelikokoelma tarkastelee alkuperäisten suomalaisten kotieläinrotujen mahdollisuuksia Green Care -toiminnassa. Julkaisussa kuvataan ihmisten ja eläinten välistä suhdetta ennen ja nyt tavanomaisissa maatilaympäristössä ja vankilaitiloilla, Suomessa ja Alankomaissa. Lisäksi julkaisussa perehdytään terapiaeläinten soveltuvuuden arviointiin ja hyvinvointikysymyksiin. Ne ovat onnistuneen kotieläinavusteisen toiminnan edellytyksiä.

MTT julkaisee tutkimustuloksiaan kahdessa raporttisarjassa:
MTT Kasvu, MTT Tiede ja MTT Raportti.

www.mtt.fi/julkaisut

MTT Kasvu -sarjassa julkaistaan oppaita ja raportteja maatalous- ja elintarviketutkimuksesta sekä maatalouden ympäristötutkimuksesta. Tuloksista kerrotaan käytännönläheisesti ja ymmärrettävästi. Lukijoille tarjotaan tietoa MTT:n kaikilta tutkimusaloilta eli biologiasta, teknologiasta ja taloudesta.

MTT, 31600 Jokioinen, puh. 0295 300 700, sähköposti julkaisut@mtt.fi